

Bouwen aan vertrouwen

ABP Jaarverslag 2009

ABP

Uw vermogen om te leven

Inhoudsopgave

Algemeen 3

Bestuursverslag 7

Voorwoord 8

1. De Kern 10

2. Bestuurlijke Beschouwingen 17

3. Pension Fund Governance 31

4. Financieel Beleid en Herstelplan 44

5. Risicomanagement 53

6. Pensioenbeheer 62

7. Beheer van het Belegde Vermogen 72

Jaarrekening 91

Overige gegevens

Gebeurtenissen na balansdatum 150

Statutaire winstverdeling 150

Actuariële verklaring 151

Accountantsverklaring 153

Personalia 155

Afkortingen en begrippen 159

Statistische bijlage deelnemerspopulatie 161

Vertrouwen op basis van...

...praktische oplossingen bij GGZ Delfland 12

..betrouwbare informatie bij Brandweer 's-Hertogenbosch 28

...deskundigheid en openheid in UMC Utrecht 42

...een goede communicatie door het Mobiel Medisch Team in Rotterdam 56

...inzet en inleven in het ROC Zadkine in Schiedam 70

...duidelijke afspraken bij de politie in Utrecht 84

Algemeen

Missie, doelstellingen en organisatie

Tegen de achtergrond van de splitsing van fonds en uitvoeringsbedrijf heeft Stichting Pensioenfonds ABP (ABP) de missie en doelstellingen in 2009 herijkt. Ze luiden nu als volgt:

Missie

Deelnemers en gepensioneerden hebben recht op een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds dat zijn financiële verplichtingen nu en in de toekomst waar kan maken.

Doelstellingen

Het actief bijdragen aan het behoud van een duurzaam pensioenstelsel dat breed vertrouwen geniet

Wij staan voor een betaalbaar pensioen dat aantrekkelijk is en blijft voor jong en oud; voor deelnemers, gepensioneerden, slapers en werkgevers.

Behouden van een breed risicodraagvlak

Wij bedienen alle sectoren en klanten zodat ze zich thuis voelen binnen het fonds.

Wij ondersteunen mogelijkheden tot flexibilisering en individuele keuzes binnen collectieve kaders en communiceren hierover actief met deelnemers en werkgevers.

Verder doorgroeien naar een 'deelnemersgericht pensioenfonds'

Uitgangspunt van handelen is het realiseren van transparantie en betrokkenheid door het geven van die informatie die werkgevers en werknemers en gepensioneerden daadwerkelijk helpt om de juiste keuzes op pensioengebied te kunnen maken;

Wij richten onze communicatie niet alleen op ouderen, maar doordringen ook jongeren van het belang van een goed pensioen;

Wij ondersteunen werkgevers bij hun zorgplicht naar hun werknemers door hen een aantal zaken uit handen te nemen of ze daarbij te helpen.

Meer dan pensioen alleen

Wij plaatsen producten en voorzieningen in het licht van het actief ouder worden (active aging) en dragen de flexibiliteit in de pensioenregeling, gericht op vergroting van de arbeidsparticipatie van oudere deelnemers, actief uit;

Dit past in de lange termijn strategie gericht op het betaalbaar houden van de pensioenregeling.

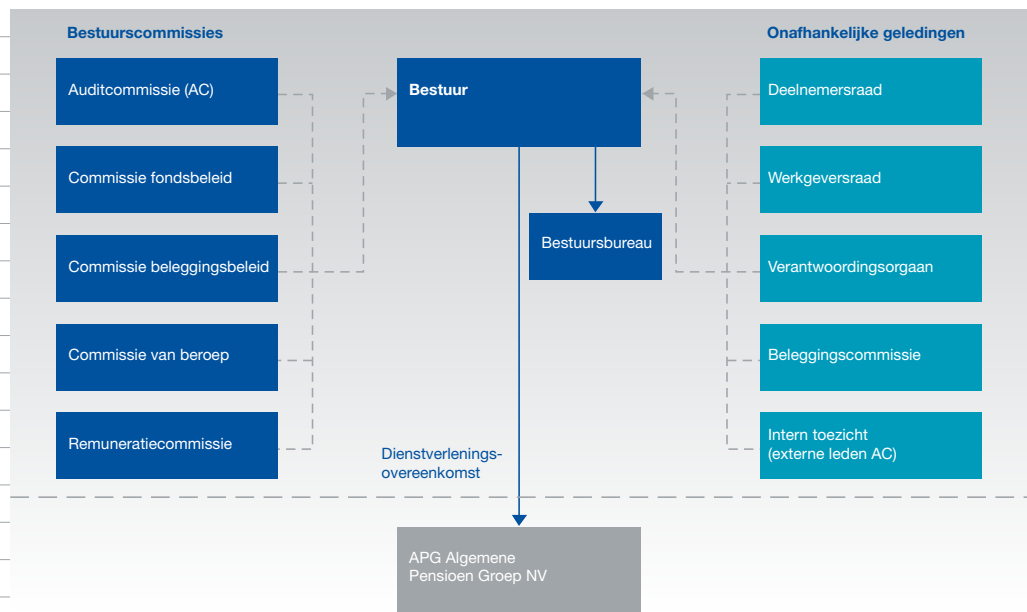
Verdere professionalisering van de organisatie

Wij zorgen voor focus op de eigen doelgroep (overheid en onderwijs) en goed bestuur (pension fund governance) op basis van 'accepted principles';

Wij zorgen voor een uitvoering van de pensioenregeling die past binnen onze doelstellingen tegen een zo gunstig mogelijke prijs/kwaliteit verhouding.

Organisatie

In 2008 zijn Stichting Pensioenfonds ABP en het uitvoeringsbedrijf gesplitst. De nieuwe organisatie van ABP is hieronder schematisch weergegeven.

De personele samenstelling van bestuur, bestuurscommissies, deelnemersraad en werkgeversraad treft u aan in het hoofdstuk 'Overige gegevens' van de jaarrekening.

Rol Pensioenkamer

De Pensioenkamer, waarin de sociale partners door hun overkoepelende organisaties worden vertegenwoordigd gaat over de inhoud van de pensioentoezeggingen.

Pensioenreglement

Het bestuur is binnen wet- en regelgeving verantwoordelijk voor:

- de uitvoering van de pensioentoezeggingen;
- de vaststelling van de financierbaarheid;
- de vertaling van de pensioentoezeggingen in het pensioenreglement;
- de strategische keuzes van het fonds;
- de beheersing van de risico's, inclusief het interne toezicht hierop.

De strategische keuzes omvatten onder andere het pensioenbeleid (aanspraken en financiering), de afstemming tussen vermogen en verplichtingen, het communicatiebeleid en het uitvoeringsbeleid. Als sturingsinstrumenten staan hiervoor het premiebeleid, het indexatiebeleid en het beleggingsbeleid ter beschikking.

In de Wet privatisering ABP is geregeld dat overheidswerknemers verplicht aan de pensioenregeling deelnemen. Dit is van belang voor de verhouding tussen de aangesloten werkgevers en ABP. Tevens verplicht de genoemde wet overheidswerkgevers en overheidswerknemers tot naleving van de statuten en reglementen van ABP. Het is de statutaire taak van ABP om als bedrijfstakpensioenfonds voor overheid en onderwijs werkzaam te zijn. Het bestuur ziet toe op de uitvoering van die taak, die voor het merendeel aan het uitvoeringsbedrijf is uitbesteed.

De deelname van beroepsmilitairen in de pensioenregeling van ABP vindt zijn basis in de Kaderwet militaire pensioenen. De verwijzing in die wet naar de Wet privatisering ABP houdt in dat de hiervoor vermelde verplichting tot naleving van de statuten en reglementen ook op de minister van Defensie en de beroepsmilitairen van toepassing is.

De hoofdstukken 4 en 17, paragraaf 4 van het pensioenreglement van ABP vermelden expliciet de premies die de aangesloten werkgevers aan ABP verschuldigd zijn en welke pensioenen dit betreft. Deze hoofdstukken bevatten tevens bepalingen over de periodiciteit van de premiebetaling en de sanctie bij ontijdige betaling. In de statuten van ABP is geregeld dat het fonds volgens een actuariële en bedrijfstechnische nota werkt. Ook is hier bepaald dat de middelen van het fonds onder meer uit de genoemde premies, de beschikbare middelen en inkomsten uit de beleggingen van de beschikbare middelen bestaan.

Voor de uitvoering heeft ABP een langlopende overeenkomst met uitvoeringsbedrijf APG Algemene Pensioen Groep NV (APG) gesloten. De belangrijkste taken die het uitvoeringsbedrijf voor het fonds verricht, zijn het pensioenbeheer, het vermogensbeheer, de communicatie en fondsondersteuningsdiensten.

Bestuursverslag

Voorwoord

*2009, jaar van voorzichtig
herstel*

In 2009 zette Stichting Pensioenfonds ABP (ABP) belangrijke stappen op weg naar verder herstel van de financiële positie. Het ondanks de crisis blijven vasthouden aan het lange termijn beleggingsbeleid heeft zijn vruchten afgeworpen. Het fonds startte het jaar met een dekkingsgraad van 90 procent. In het eerste kwartaal van 2009 daalde de dekkingsgraad nog verder, om vervolgens weer de weg naar boven te vinden, maar de fluctuaties, tekenen van instabiele financiële markten, bleven. Dat was ook de reden voor het bestuur om te waarschuwen voor al te groot optimisme. In de drie kwartalen die volgden, verbeterde de positie van ABP: het vermogen groeide, de verplichtingen bleven redelijk stabiel en zo kon de dekkingsgraad aan het einde van 2009 tot 103,5 procent oplopen. Hierin is de prognose voor de gestegen levensverwachting van 5 procentpunt reeds verwerkt, hetgeen tot een structurele verhoging van toekomstige pensioenverplichtingen heeft geleid van elf miljard euro, zijnde 5,8 procentpunt van de voorziening pensioenverplichtingen ultimo 2009. In tegenstelling tot de dieprode cijfers van 2008 kon in 2009 een fors rendement op de beleggingen van +20 procent worden geschreven. De weg naar herstel is duidelijk ingeslagen, maar het is zeker geen gebaand pad.

*Behoud collectief en solidair
pensioenstelsel vereist
versterking*

Het collectieve en solidaire pensioenstelsel dat Nederland kenmerkt moet ook naar de toekomst toe behouden blijven. Tegelijkertijd heeft de crisis duidelijk gemaakt aan welke risico's het huidige stelsel bloot staat en is duidelijk geworden dat het stelsel versterking nodig heeft. Daarnaast leidt de toenemende levensverwachting tot een opwaartse druk op de pensioenlasten. Tegen deze achtergrond zijn aanpassingen in het huidige stelsel vereist, zonder dat de essentiële kenmerken van het huidige stelsel teniet worden gedaan. Daarbij is het van groot belang dat de aanpassingen passen in het lange termijn karakter van het aanvullend pensioenstelsel.

*Thema jaarverslag:
Bouwen aan vertrouwen*

ABP werd, net als de gehele pensioensector, in 2009 geconfronteerd met een afname van vertrouwen van deelnemers, gepensioneerden en werkgevers. Dat verlies aan vertrouwen werd door de gevolgen van de wereldwijde financiële en economische crisis veroorzaakt. Ook ABP ondervond daar de effecten van.

Als iets duidelijk is geworden door de crisis en zijn gevolgen, is het dat onze deelnemers, gepensioneerden en werkgevers onvoldoende op de hoogte zijn van de risico's in de pensioenregeling en in het beleggingsbeleid, de redenen waarom die risico's gelopen worden en waar die risico's neerslaan als ze zich voordoen. Dat heeft geleid tot twijfels over het beleid van het bestuur.

Deze les, geleerd uit de crisis vormt de kern van het beleid van ABP voor de komende periode: hard werken aan herstel van het gedaalde vertrouwen in het fonds; niet naar een blind vertrouwen, maar naar een realistisch en gefundeerd vertrouwen. Daartoe zal ABP duidelijk en transparant zijn in beleid, de resultaten van het beleid en over de governance. En voorts deelnemers, gepensioneerden en werkgevers helpen te beseffen dat er in zekere mate risico's genomen moeten worden: beleggen zonder risico's, lage premies, volledige indexatie en sociaal draagvlak voor het gevoerde beleid gaan immers niet samen.

Herstel van de financiële positie van het fonds is uiteraard prioriteit nummer één voor de komende periode. Daarop aansluitend is bouwen aan vertrouwen, het overkoepelend thema voor het jaarverslag 2009, de opdracht bij uitstek voor de komende jaren. Herstel van vertrouwen is temeer belangrijk voor het bestuur omdat het aan het

bestaansrecht van ABP raakt, juist vanwege het feit dat deelnemers verplicht aan de collectieve regeling deelnemen.

Woord van dank

Per 1 april 2009 nam Elco Brinkman afscheid als voorzitter van het fonds. Hij diende bijna twee volle termijnen van vier jaar op voortreffelijke wijze het fonds en zijn deelnemers. Het bestuur is hem daarvoor zeer erkentelijk. Hij is per 1 augustus opgevolgd door Ed Nijpels.

Tot slot een woord van dank aan allen die zich voor ABP hebben ingezet. Het bestuur spreekt grote waardering uit voor de inzet en betrokkenheid van raden, commissies, organen en de ABP-medewerkers. Daarnaast dankt het bestuur raad van commissarissen, directie en personeel van het uitvoeringsbedrijf voor de goede dienstverlening. Tevens spreekt het bestuur waardering uit voor de constructieve wijze waarop het overleg met sociale partners, koepels en toezichhouders plaats heeft gevonden.

Bovenal danken we de deelnemers en aangesloten werkgevers voor het begrip dat ze toonden voor de pijnlijke besluiten die het bestuur moest nemen.

Xander den Uyl

Joop van Lunteren

1e en 2e vice-voorzitter bestuur van ABP

1. De Kern

Dekkingsgraad loopt voor op het herstelplan

De dekkingsgraad van het fonds heeft zich gunstiger ontwikkeld dan werd voorzien in het herstelplan dat in juni 2009 door de toezichthouder werd goedgekeurd. Daarin was een dekkingsgraad berekend van 93 procent eind 2009. De dekkingsgraad is in 2009 door meevallende beleggingsrendementen en een gestegen markttrente met 20 procentpunt verbeterd van 89,6 procent eind 2008 naar 109,6 procent eind 2009. Het besluit tot gedeeltelijke indexatie per 1 januari 2010 en de overgang naar geactualiseerde actuariële grondslagen leidden vervolgens tot een afname van de dekkingsgraad met respectievelijk 0,3 en 5,8 procentpunt naar 103,5 procent eind 2009. De actualisering van de grondslagen is in het hoofdstuk bestuurlijke beschouwingen toegelicht, onder het kopje beleidsmatige en financiële ontwikkelingen.

Hoewel de financiële positie van het fonds aanzienlijk is verbeterd, verkeerde het fonds eind 2009 nog steeds in een herstelsituatie. Eind 2009 was sprake van een dekkingstekort van 0,8 procentpunt en van een reservetekort van 22,5 procentpunt.

Tabel 1.1. toont de wijziging van de dekkingsgraad in 2009, herleid naar de ontwikkeling van beschikbare middelen en pensioenverplichtingen.

Tabel 1.1. Wijziging dekkingsgraad pensioenfonds in 2009 (nominale markttrente)

Financiële positie ABP	2009	2008	mutatie in 2009
Beschikbare middelen (in € mrd)	208,0	172,9	35,1
Pensioenverplichtingen (in € mrd)	201,0	192,9	8,1
Algemene reserve	7,0	- 20,0	27,0
Dekkingsgraad (in %)	103,5	89,6	13,9

Oorzaken:

Het gunstige verloop van de dekkingsgraad kent meerdere oorzaken.

- positief rendement

Ten eerste waren de beleggingsresultaten aanzienlijk beter dan in 2008. Over 2009 is een rendement behaald van 20 procent (2008: -20 procent). Daarmee is het negatieve beleggingsresultaat over 2008 ad 44 miljard euro in 2009 voor 35 miljard euro gecompenseerd. De beschikbare middelen zijn naar 208 miljard euro eind 2009 gestegen (2008: 173 miljard euro).

- hogere levensverwachting

De verplichtingen zijn in 2009 tot 201 miljard euro toegenomen (2008: 193 miljard euro), vooral als gevolg van de gestegen levensverwachting en de daaruit voortvloeiende overgang naar geactualiseerde actuariële grondslagen per 31 december 2009. Dit leidde eind 2009 tot een stijging van de verplichtingen met 11 miljard euro. Als gevolg hiervan werd de dekkingsgraad eind 2009 met 5,8 procentpunten gedrukt.

- hogere markttrente

De stijging van de waarde van de verplichtingen is beperkt, mede doordat de kapitaalmarktrente is gestegen van 3,57 naar 3,87 procent. De kapitaalmarktrente is relevant voor de waardering van de verplichtingen.

*Onverwacht toch ruimte
voor (partiële) indexatie*

Op basis van de financiële positie, met als peildatum de stand per 31 oktober, neemt het bestuur jaarlijks in november een besluit over de mate van toekenning van indexatie. Dit om te kunnen waarborgen dat de systemen er tijdig op zijn ingericht het jaar daarop direct de juiste pensioenen te kunnen uitkeren.

De dekkingsgraad afgezet tegen het minimaal vereiste niveau is bepalend voor het kunnen toekennen van indexatie. Tabel 1.2. toont de uitkomsten van deze vergelijking eind 2008 en op enkele referentiedata in 2009, te weten de verwachtingen in het herstelplan, eind oktober en op de momenten voor en na herijking van de actuariële grondslagen eind december 2009.

Tabel 1.2. Vergelijking dekkingsgraad ten opzichte van het minimaal vereiste niveau (in %)

Referentiedatum (standen ultimo)	2008	2009 (herstelplan)	2009 oktober	2009 voor herijking	2009 na herijking
Dekkingsgraad	89,6	93,0	104,5	109,6	103,5
Minimaal vereist	104,4	104,4	104,4	104,3	104,3

Gezien de financiële positie van het fonds vond het bestuur het eind 2008 niet verantwoord om per 1 januari 2009 de pensioenuitkeringen en -aanspraken te indexeren. Volgens het pad in het herstelplan zou de dekkingsgraad eind 2009 circa 93 procent bedragen. Ook was het de verwachting dat het minimaal vereiste niveau van 104,4 procent pas in 2013 zou kunnen worden bereikt.

Op basis van de dekkingsgraad op 31 oktober 2009, 104,5 procent, heeft het bestuur in november 2009 besloten 13 procent van de gemiddelde loonontwikkeling in de sector Overheid en Onderwijs ad 2,2 procent als structurele indexatie toe te kennen. Dit leidde tot een verhoging van de pensioenaanspraken en pensioenuitkeringen van 0,28 procent structureel.

Daar de financiële positie zich sneller heeft hersteld dan verwacht en de dekkingsgraad zich op de peildatum (31 oktober 2009) boven het minimaal vereiste niveau bevond, heeft het bestuur in november 2009 tevens besloten om, naast de structurele verhoging met 0,28 procent, de pensioenen per 1 januari 2010 eenmalig met 0,17 procent te indexeren. De structurele indexatie heeft betrekking op alle opgebouwde pensioenaanspraken, niet alleen van gepensioneerden, maar ook van actieven en slapers.

Het bestuur ziet in dit besluit een eerste signaal richting deelnemers dat het blijft vasthouden aan de ambitie de pensioenaanspraken met de loonontwikkeling bij overheid en onderwijs te laten meegroeien. De totale indexatieachterstand per 1 januari 2010 bedraagt 6,74 procent. Voor deelnemers met pensioenopbouw vanaf 2009 geldt een lagere indexatieachterstand.

*Verhoging leeftijd AOW
tast opgebouwde pensioen-
aanspraken niet aan*

De pensioenwet biedt de bescherming dat eenmaal opgebouwde pensioenaanspraken niet kunnen worden aangetast. De eventuele verhoging van de AOW-leeftijd van 65 naar 67 jaar heeft derhalve geen effect op opgebouwde pensioenaanspraken, pensioenverplichtingen en dekkingsgraad. Of de verhoging van de AOW-leeftijd effect op de pensioenregeling van ABP heeft, is nog niet te zeggen. Er liggen voorstellen van het inmiddels demissionaire kabinet voor beperking van het fiscale kader voor de aanvullende pensioenopbouw. Sociale partners buigen zich hierover.

Praktische oplossingen

GGZ Delfland

Zorgwekkende zorgmijders worden ze genoemd: mensen met een psychiatrische stoornis en grote problemen als gevolg daarvan, die zich echter moeilijk laten helpen of behandelen. Om deze mensen toch te bereiken, is in Delft een zogenoemd 'Assertive Community Treatment'- team actief. Vijf case-managers, aangevuld met een maatschappelijk werkster, een psychiater, een arts, een psycholoog en een individueel-trajectbegeleider (die mensen aan werk helpt) behandelen momenteel zo'n 110 patiënten. Martijn van Dijk is ambulant verpleegkundige en een van de casemanagers bij het ACT-team van GGZ Delfland.

De meeste psychiatrisch patiënten van het ACT-team wonen zelfstandig. Enkeligen wonen in een beschermde woonvorm of zijn dakloos. Ze hebben vaak al de nodige behandelingen ondergaan, maar hebben daar slecht op gereageerd en zijn niet gemotiveerd tot het volgen van een nieuwe behandeling. Veel patiënten veroorzaken overlast in de vorm van vervuiling of agressie, gebruiken drugs, hebben schulden, verkeren in sociale isolatie of zijn soms ook bij justitie bekend. Het ACT-team hoopt te bereiken dat deze mensen zelfstandig kunnen blijven wonen, maar wel de voorgeschreven medicatie gebruiken en zo mogelijk enige vorm van therapie gaan volgen.

Contact opbouwen

Martijn van Dijk: 'Omdat het zorgmijders zijn, is het vaak moeilijk contact met hen te leggen. Vaak vindt het eerste gesprek door de brievenbus plaats. Een keer daarna staat de deur op een kier en nog later mag je even binnenkomen. Ook het netwerk van de patiënt kan belangrijk zijn om contact te leggen. Vervolgens proberen we vanuit het ACT-team intensieve zorg te leveren. In de beginfase bezoeken we de mensen elke dag, maar als er bijvoorbeeld overlastklachten zijn, kunnen we vaker op een dag langs gaan.' Is het contact eenmaal gelegd en een bepaalde behandeling gestart, dan is continuïteit lang niet altijd verzekerd. 'Je hebt bijvoorbeeld net bereikt dat mensen medicijnen slikken en vervolgens gaan ze er cocaïne bij gebruiken. Ze verschijnen niet meer op afspraken, zijn niet thuis als we langskomen, gebruiken hun medicijnen niet meer en raken weer verder in de problemen.'

Praktische problemen eerst

Gelukkig boekt het ACT-team ook successen. 'Het gaat erom dat mensen vertrouwen in ons krijgen', vertelt Martijn van Dijk. 'Vaak is het niet de psychiatrische stoornis waar ze mee zitten, maar er dreigt bijvoorbeeld huisuitzetting of ze hebben hoge schulden. Wanneer we de mensen met zo'n praktisch probleem helpen, krijgen ze vertrouwen in de relatie. Gelijk is daarmee een spanningsveld gecreëerd. Soms moeten we bijvoorbeeld mensen tegen hun zin laten opnemen, omdat de situatie uit de hand loopt, en dat staat natuurlijk op gespannen voet met het vertrouwen dat zij in je hebben. Daarom blijven we hen dan ook tijdens de opname intensief volgen, om het vertrouwen dat wij er altijd voor hen zijn, toch op peil te houden.'

'IK BELOOF dat ik mijn beroep als verpleegkundige op een verantwoorde en betrouwbare wijze zal uitoefenen. Dat betekent: dat ik zorgvragers goed zal verzorgen, hun lijden zal verlichten en hen zal helpen de best mogelijke kwaliteit van leven te realiseren; dat ik de belangen van de zorgvragers centraal stel en bij de zorgverlening zoveel mogelijk rekening houd met hun opvattingen; dat ik de zorgvragers geen schade zal toebrengen; dat ik geheim houd wat mij in vertrouwen is verteld of wat mij ter kennis is gekomen en waarvan ik kan begrijpen dat het vertrouwelijk van aard is; dat ik mijn eigen kennis en vaardigheden en die van collega's zal bevorderen; dat ik de grenzen van mijn deskundigheid en verantwoordelijkheid erken; dat ik mij inzet voor een goede samenwerking met andere zorgverleners; dat ik mij, binnen het kader van mijn beroepsuitoefening, inzet voor de bevordering van de volksgezondheid en het welzijn van de samenleving; dat ik het beroep van verpleegkundige hoog houd; dat ik de beroepscode van verpleegkundigen en verzorgenden als leidraad voor mijn handelen zal gebruiken.

DAT BELOOF IK.'

<i>Beleggingsrendement sterk opgeveerd</i>	Het rendement over 2009 is 20 procent positief. Het meerjarig gemiddelde nominale rendement, berekend vanaf 1993, is eind 2009 naar 6,7 procent per jaar gestegen (2008: 5,9 procent). Het nominale rendement over de laatste tien jaar bedraagt 3,7 procent (2008: 2,9 procent). Het gemiddelde reële, voor looninflatie gecorrigeerde rendement voor de periode 1993-2009 is 4,4 procent (2008: 3,7 procent). Ter vergelijking: bij de premiestelling is, behoudens de jaren 1998-2001, uitgegaan van een prudente inschatting van het reële rendement voor de lange termijn van 3 procent. Overigens is dit percentage met ingang van 1 januari 2010 naar 3,25 procent verhoogd.
<i>Premie 2010-2012</i>	Het bestuur streeft naar stabilisering van de premie voor het ouderdoms- en nabestaandenpensioen voor de periode 2010-2012. Voor de vaststelling van de premie vanaf 1 januari 2010 is daarom op de voorzienbare premiestijgingen in 2011 en 2012 geanticipeerd. De premie voor het ouderdoms- en nabestaandenpensioen is voor 2010 op 20,3 procent vastgesteld. Op basis van het huidige premiebeleid van ABP, de verwachte ontwikkeling van de financiële positie van het fonds en de huidige wettelijk gestelde randvoorwaarden wil het bestuur de premie in de periode 2010-2012 constant houden. De sectorspecifieke premies voor het arbeidsongeschiktheidspensioen zijn op het niveau van 2009 gehandhaafd. De gemiddelde premie voor het arbeidsongeschiktheidspensioen blijft 0,5 procent.
<i>Hoge servicescore</i>	ABP meet prestaties ook aan de kwaliteit van de bedrijfsvoering af. De bedrijfsvoering is sinds 2008 uitbesteed. Doel is een hoog serviceniveau tegen lage uitvoeringskosten. ABP vergelijkt zijn prestaties met die van andere gerenommeerde pensioenfondsen, zoals die door het instituut Cost Effectiveness Measurement (CEM) worden bijgehouden. Aan deze benchmark nemen wereldwijd 64 pensioenfondsen deel. In 2008 had ABP wereldwijd de hoogste servicescore. Deze servicescore uit 2008 is in 2009 met 2 procentpunten verder gestegen naar 90 punten (maximaal 100). Daarmee behoort ABP in 2009 qua service tot de beste in de wereld. De CEM-cijfers over 2009 zijn eerst medio 2010 beschikbaar.
<i>Kosten per verzekerde stabiel</i>	De kosten van de uitvoering van de pensioenregeling (volgens de CEM-definitie) zijn in 2009 gestegen van € 90,00 naar € 90,80 per deelnemer. Daarmee behoort ABP nog net tot de goedkoopste 25 procent in de CEM-benchmark. Doelstelling blijft een pensioen-uitvoering tegen een acceptabel kostenniveau.
<i>Kosten van vermogensbeheer zijn licht gedaald</i>	Het uitvoeringsbedrijf brengt ABP voor het vermogensbeheer een marktconforme vergoeding in rekening. Deze vergoeding wijkt in 2009 niet materieel af van die van 2008 en komt tot uiting in de cijfers van de enkelvoudige jaarrekening. De geconsolideerde kosten van het vermogensbeheer zijn in 2009 van 520 miljoen euro naar 487 miljoen euro gedaald. Het betreft apparaatskosten, kosten van bewaarloon, kosten van externe managers en kosten die samenhangen met de beleggingsresultaten die de vermogensbeheerders hebben behaald. De winstopslag van het uitvoeringsbedrijf blijft als gevolg van de consolidatie buiten beeld. Dit geldt ook voor de transactiekosten. Deze worden - conform regelgeving op verslaggevinggebied - bij eerste opname geactiveerd en op latere waarderingsmomenten in mindering gebracht op de beleggingsresultaten.

Kosten veroorzaakt door onderliggende asset managers worden door hen in mindering gebracht op de beleggingsopbrengsten. Deze kosten worden thans niet separaat door de externe managers gerapporteerd en blijken dus niet expliciet uit de jaarrekening. Het betreft met name kosten van onderliggende managers in hedgefondsen, private equity, niet genoteerd onroerend goed en infrastructuur.

*Verwachte voortgang
herstelplan:*

Op basis van de situatie eind 2009 zijn de verwachtingen ten aanzien van de voortgang van het herstelplan geactualiseerd.

- dekkingstekort

Verwacht wordt dat het fonds in de loop van 2010 uit het dekkingstekort zal kunnen komen. Dit is ruim drie jaar eerder dan in het herstelplan werd voorzien (in 2013) en is vooral het gevolg van de gunstige ontwikkeling van de financiële positie in 2009. Bij deze nieuwe prognose is rekening gehouden met het vervallen van de herstelopslag op de premie.

- reservetekort

Voor wat betreft het reservetekort wordt verwacht dat ABP dit in 2020 geheel zal hebben weggewerkt. Dit is in lijn met het herstelplan, ook al wijkt de nu verwachte ontwikkeling op onderdelen sterk af. De gunstige ontwikkeling in 2009 heeft weliswaar een positieve invloed op het langetermijnherstelplan, maar de verwachte renteontwikkeling die op grond van de situatie eind 2009 moet worden aangehouden, doet dit effect nagenoeg teniet.

Meerjarencijfers

Financiële gegevens (in € mln)	2009	2008	2007	2006	2005
A. Beschikbaar vermogen pensioenfonds	208.064	172.878	216.513	208.888	190.615
Ouderdoms- en nabestaandenpensioen	197.745	189.400	150.844	152.199	150.208
Arbeidsongeschiktheidspensioen ¹	1.908	1.993	2.188	2.350	2.521
Flexibel pensioen	1.198	1.402	1.512	1.761	6.434
ABP ExtraPensioen	182	133	131	104	78
B. Voorziening pensioenverplichtingen	201.033	192.928	154.675	156.414	159.241
C. Dekkingsgraad pensioenfonds (A/B)	103,5	89,6	140,0	133,5	119,7
Nominale marktrente (in %)	3,87	3,57	4,85	4,25	3,70
D. Beschikbaar voor het verzekeringsbedrijf	2.931	2.745	2.300	2.214	-
Verzekeringsverplichtingen voor eigen rekening/risico	2.705	2.532	2.102	2.023	-
Verzekeringsverplichtingen voor risico polishouders	226	213	198	191	-
E. Voorziening verzekeringsverplichtingen	2.931	2.745	2.300	2.214	-
F. Solvabiliteitsmarge Verzekeringsbedrijf (%)	234	242	245	228	-
G. Eigen vermogen (A+D-B-E)	7.031	-20.050	61.838	52.474	31.374
H. Aantallen (eindstanden)					
Actieven	1.153.000	1.133.000	1.122.000	1.106.000	1.102.000
Slapers	885.000	872.000	848.000	816.000	792.000
Gepensioneerden	757.000	750.000	742.000	735.000	727.000
Totaal aantal deelnemers	2.795.000	2.755.000	2.712.000	2.657.000	2.621.000
Aangesloten (sub)werkgevers	3.944	3.985	3.999	4.091	4.187
Medewerkers in dienst bij ABP (in Nederland)	11	9	2.489	2.387	2.389
In dienst bij geconsolideerde deelnemingen	4.237	4.082	778	796	521
I. Overige gegevens (in %)					
Premie ouderdoms- en nabestaandenpensioen (burgers) ²	20,4/21,4	20,0	19,6	19,8	21,4
Premie arbeidsongeschiktheidspensioen (gemiddeld) ³	0,5	0,5	0,8	1,2	1,6
Contractloonontwikkeling	2,20	4,73	2,05	3,66	0,38
Indexatie	0,28	0,00	4,05 ⁴	2,82	0,17
Indexatieachterstand (maximaal) ⁵	6,74	4,73	0,0	1,93	1,12
Kostprijs pensioenbeheer per deelnemer (CEM-definitie ⁶ in €)	91	90	74	65	63
Servicescore (CEM-definitie 2008, max. = 100) ⁷	90	88	87	83	79
Z-score (norm: ≥ -/- 1,28 over een periode van 5 jaar)	1,6	-3,1	0,6	1,0	0,4
Rendement totaal (= direct + indirect, in %)	20,2	-20,2	3,8	9,5	12,8
Totaal rendement 10-jaarsgemiddelde (in %)	3,7	2,9	6,5	7,3	7,5

1 Tot 2007 alleen invaliditeitspensioenen en herplaatsingtoelagen, vanaf 2007 ook ABP Arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP).

2 Inclusief premie Anw alsmede herstelopslag met ingang van 1 juli 2009.

3 Tot 2007: premie invaliditeitspensioen en herplaatsingtoelage (hoog).

4 Inclusief na-indexatie.

5 De indexatieachterstand voor deelnemers met opbouw is lager. Het percentage bij exacte herberekening van pensioenaanspraken wijkt licht af.

6 In de CEM-definitie zijn deelnemers actieven en gepensioneerden.

7 Voorgaande jaren herrekend naar methodiek 2008.

2. Bestuurlijke Beschouwingen

Bouwen aan vertrouwen

*Vertrouwen in pensioen-
sector gedaald*

De kredietcrisis kwam snel, was heftig en sloeg vooral wereldwijd toe. Hierdoor daalde het beschikbaar vermogen van ABP in 2008 met 44 miljard euro. Daarnaast namen in dat jaar, mede als gevolg van de forse rentedaling, de verplichtingen met 38 miljard euro toe.

Daardoor kon ABP de pensioenen van de gepensioneerden noch de pensioenaanspraken van de actieve deelnemers per 1 januari 2009 indexeren. In het herstelplan was voorzien dat ook gedurende een aantal jaren na 2009 geen indexatie zou kunnen plaatsvinden.

Na een evenwichtige belangenafweging moest het bestuur bovendien aan werkgevers en actieve deelnemers een tijdelijke herstelopslag op de premie opleggen. Deze feiten voltrokken zich alle binnen enkele maanden en hebben ertoe geleid dat het vertrouwen in de pensioensector in korte tijd substantieel is gedaald. Dat gebeurde ondanks het feit dat de pensioenuitkeringen in 2008 en in 2009 geen enkel moment in gevaar zijn geweest.

Het bestuur is zich er terdege van bewust dat het bestaansrecht van ABP staat of valt bij het hebben van vertrouwen van de mensen die verplicht aan de collectieve regeling deelnemen. Juist die verplichting maakt vertrouwen belangrijk.

*ABP wil bouwen aan
(herstel van het) vertrouwen*

ABP wil het gedaalde vertrouwen in het fonds graag herstellen, niet naar een blind vertrouwen, maar naar een realistisch en gefundeerd vertrouwen. Daartoe zal ABP duidelijk en transparant in beleid en governance zijn. Voorts zal ABP deelnemers, gepensioneerden en werkgevers helpen beseffen dat er in zekere mate risico's moeten worden genomen: beleggen zonder risico's, lage premies en volledige indexatie gaan immers niet samen.

Het beleid van ABP, de positionering en het functioneren van het bestuur en het communicatiebeleidsplan van ABP voor 2010-2012 zijn erop gericht om het afgenomen vertrouwen te herstellen. De correlatie tussen vertrouwen en tevredenheid is daarbij van groot belang en biedt enerzijds een goede uitgangspositie en anderzijds een grote uitdaging. De klanttevredenheid van deelnemers, gepensioneerden en werkgevers is - ondanks de gevolgen van de financiële crisis en het dalende vertrouwen - stabiel gebleven. De klanttevredenheid van actieve deelnemers is licht gestegen (van 7,3 in 2008 naar 7,4 in 2009 op een schaal van 0 tot 10). De klanttevredenheid van gepensioneerden is gelijk gebleven op 8,1. De tevredenheid van werkgevers is licht gedaald (van 7,7 in 2008 naar 7,6 in 2009). Het gaat hier evenwel om marginale verschillen.

Herstel van de financiële positie van het fonds is uiteraard de eerste prioriteit voor de komende periode. Daarop aansluitend is bouwen aan vertrouwen het overkoepelend thema van dit jaarverslag en de opdracht bij uitstek voor de komende jaren.

Kredietcrisis en uitkomsten van zelfreflectie

De neergang als gevolg van de kredietcrisis was zeer snel en heftig. En vond vrijwel gelijktijdig plaats op alle markten wereldwijd. Dat leidde tot een zeker schokeffect in de financiële wereld. Voor het bestuur van ABP betekende dat tijdelijk crisismanagement noodzakelijk was. Vervolgens heeft het bestuur aan uitvoerige zelfreflectie gedaan op het eerder gevoerde beleid.

Crisismanagement

In de periode september 2008 tot en met maart 2009 is het aantal vergaderingen van het bestuur, de bestuurscommissie beleggingen en de externe beleggingscommissie aanzienlijk toegenomen, zijn de rapportages vanuit de uitvoeringsorganisatie geïntensiveerd en in het bestuur besproken en heeft het bestuur, in overleg met de uitvoeringsorganisatie, bijna op weekbasis beslissingen genomen over (de uitvoering van) het beleggingsbeleid.

In eerste instantie werd een terughoudend communicatiebeleid gevoerd met als achterliggende gedachte om de crisis niet verder negatief te beïnvloeden. Begin 2009 is dit beleid aangepast en is bijvoorbeeld maandelijks de dekkingsgraad gepubliceerd. Daarnaast is het herstelplan uitgebreid toegelicht aan de deelnemers.

*Wat de kredietcrisis
heeft geleerd*

De kredietcrisis heeft aanleiding gegeven tot een evaluatie van de gebeurtenissen en de daarbij opgedane ervaringen. Deze evaluatie heeft geleid tot een aantal lessen die onderstaand beschreven zijn. Daarbij is vooral de vraag aan de orde geweest of in het beleggingsbeleid van ABP teveel risico is genomen.

Het bestuur heeft de uitkomsten van zijn beraad – de lessen die zijn geleerd – inmiddels gedeeld met de toezichthouder, de deelnemersraad, de werkgeversraad en het verantwoordingsorgaan. Deze lessen zijn een belangrijke basis geweest voor het opzetten van het nieuwe strategisch beleggingsplan (STIP 2010-2012) en de driejaarlijkse herijking van het financieel beleid per ultimo 2009.

Vooreerst zij opgemerkt dat het lange termijn strategisch beleggingsbeleid wordt gecontinueerd. Dat past in het risicoprofiel van het fonds. ABP heeft er dan ook in 2009 voor gekozen het strategische gewicht van aandelen op peil te houden. Spreiding wordt nog steeds als een wezenlijk uitgangspunt voor de opbouw van een goede beleggingsportefeuille gezien. Een belangrijk deel van het goede resultaat over 2009 is juist hierdoor bereikt.

*Toets strategisch beleid
aan scenario's*

In lijn met de lessen die het bestuur heeft getrokken uit de kredietcrisis is het profiel van de strategische beleggingsmix zowel getoetst voor drie mogelijke economische scenario's op lange termijn als voor extreme schokken op korte termijn, zoals een sterke koersval op aandelenmarkten en een gelijktijdige rentedaling. Ook is expliciet rekening gehouden met de noodzakelijke beheersing van het liquiditeitsrisico. De eigenschappen van de nieuwe strategische mix zijn vergeleken met de portefeuille uit het beleggingsplan 2009, waarbij onder meer is gekeken naar de verwachte nominale dekkingsgraad (inclusief kans op dekkingstekort en reservetekort), het verwachte indexatieresultaat en het verwachte rendement. Ook is de actualiteit getoetst van de vereiste buffer van 25 procent, zoals gehanteerd in het herstelplan.

*Integraal risicobeheer
is essentieel*

Geleerd is van het feit dat ABP in 2008 beleggingsuitkomsten zag die in voorafgaande analyses nog zeer onwaarschijnlijk werden geacht. Risico bleek meer dan de kans dat een vooraf omschreven verwachting niet uitkomt en meer dan een indicatie van de beweeglijkheid van markten en de rente. Als ABP over risicobeheer spreekt moet risico vooral in die brede context worden gezien, met oog voor de zogenaamde staarten van de kansverdeling.

Om die redenen is er in het strategisch beleggingsplan 2010-2012 rekening gehouden met drie verschillende economische scenario's en gebruik gemaakt van aanvullende stress testing met extreme deflatie- en inflatieschokken. De potentiële negatieve gevolgen van deze scenario's zijn groot voor een pensioenfonds dat naar reële uitkeringen streeft. Ter beheersing van het tegenpartijrisico zal – waar mogelijk – meer spreiding worden ingebouwd en de monitoring worden verbeterd.

Naast de bestaande functie van risk control in het uitvoeringsbedrijf is nu ook binnen het bestuursbureau een dergelijke functie ingevuld.

<i>Liquiditeitmanagement</i>	ABP werd eind 2008 geconfronteerd met het risico dat ook een groot pensioenfonds in tijden van crisis een grote liquiditeitsbehoefte kan hebben, in dit geval door een abrupte stijging van de dollar. ABP moet daar voortaan beter op voorbereid zijn. Voor het beoordelen van de liquiditeitsbehoefte van een beleggingsportefeuille is een nieuwe toets ontwikkeld voor het bepalen van het potentiële liquiditeitsbeslag door vooral rente-swaps en valutaswaps. Voor de noodzakelijke beheersing van het liquiditeitsrisico is een nieuw instrument ontwikkeld om de mogelijke liquiditeitsvraag in stressscenario's tot op portefeuilleniveau te kunnen analyseren. Die toets is ook toegepast op het strategisch beleggingsplan 2010-2012.
<i>Securities lending wordt afgebouwd</i>	In 2008 manifesteerde zich een aanzienlijk verlies bij de kasherbeleggingen van de securities lending activiteiten. De in die context aangehouden beleggingen bleken risicovoller dan op grond van externe kredietbeoordelingen werd verwacht. Op grond hiervan heeft het bestuur besloten geen additioneel rendement meer na te streven met kasherbeleggingen en de portefeuille geleidelijk af te bouwen.
<i>Toegevoegde waarde van actief beleid wordt nader onderzocht</i>	In een jaar dat de portefeuillerendementen al sterk negatief waren, bleek ook waarde te zijn verloren met actief beleid gericht op de selectie van beleggingstitels. Dat is zonder meer een punt van zorg en reden voor aanvullend onderzoek naar de toegevoegde waarde in relatie tot het risico, ook al is de toegevoegde waarde van het totaal aan actief beleid ten opzichte van de normportefeuille over een periode van tien jaar (inclusief 2008) positief geweest. In de loop van 2010 zal het bestuur nadere besluiten nemen over het gebruik van derivaten en over actief beleid.
<i>Management van tegenpartijrisico</i>	Na het faillissement van Lehman Brothers moesten bepaalde derivatenconstructies, welke ABP om defensieve redenen in de boeken had, opnieuw opgebouwd worden. De verdere spreiding van tegenpartijrisico is moeilijk omdat de markt haast geen uitgebreidere mogelijkheden biedt dan nu al worden benut. Dit blijft echter een aandachtspunt. ABP heeft aanvullend maatregelen genomen door opnieuw een paar additionele tegenpartijen te beoordelen en te selecteren en de monitoring van de geselecteerde tegenpartijen verder te verbeteren.
<i>Ook over risico's communiceren is essentieel</i>	Zoals in het voorwoord al is benadrukt is door de crisis duidelijk geworden dat deelnemers, gepensioneerden en werkgevers niet voldoende op de hoogte waren van de risico's in de regeling. En evenmin waarom die risico's worden gelopen en waar die risico's, als ze zich voordoen, terecht komen. Dat heeft geleid tot twijfels over het beleid van het bestuur en een deuk geslagen in het vertrouwen dat de belanghebbenden hadden in het fonds. ABP zal duidelijk en transparant zijn in beleid en governance. En voorts deelnemers, gepensioneerden en werkgevers helpen te beseffen dat er in zekere mate risico's genomen moeten worden.
Beleidsmatige en financiële ontwikkelingen	
<i>Flink herstel dekkingsgraad in 2009</i>	De financiële positie van het fonds is in 2009 sterk verbeterd. De dekkingsgraad heeft zich in het verslagjaar – dankzij de goede beleggingsresultaten en een (geringe) stijging van de marktrente – aanmerkelijk gunstiger ontwikkeld dan in het in juni 2009 door de toezichthouder goedgekeurde herstelplan werd voorzien. In dat plan was een dekkingsgraad gecalculeerd van 93 procent eind 2009. De dekkingsgraad op de peildatum voor de indexatie – 31 oktober 2009 – bedroeg reeds 104,5 procent.

*Partiële indexatie toegekend
en herstelopslag op de
premie opgeschort*

Het bestuur kon dan ook besluiten om de pensioenen en de pensioenaanspraken per 1 januari 2010 gedeeltelijk met 0,28 procent structureel te indexeren. Voor de gepensioneerden komt hier een eenmalige nabetaling van 0,17 procent bij. De deelnemersraad en de werkgeversraad hebben hierover, zij het achteraf, een positief advies gegeven.

Gelet op de gunstige ontwikkeling van de financiële positie van het fonds heeft het bestuur in samenhang met het indexatiebesluit besloten om de tijdelijke herstelopslag van één procentpunt op de pensioenpremie te laten vervallen. Deze opslag was op grond van het herstelplan per 1 juli 2009 ingevoerd. In het herstelplan was een tweede tranche van de herstelopslag opgenomen (twee procentpunt) die per 1 januari 2010 zou kunnen worden doorgevoerd. Deze is voorshands niet geëffectueerd. De kostendekkende premie voor het ouderdoms- en nabestaandenpensioen is vastgesteld op 20,3 procent.

Vanwege de onzekere financiële vooruitzichten zal het bestuur in mei en november 2010 binnen de kaders van het herstelplan beoordelen of het alsnog heffen van een herstelopslag bovenop de kostendekkende premie noodzakelijk is. Ook zal dan worden beoordeeld of de indexatie in de tweede helft van 2010 kan worden verhoogd. Voor deze beoordelingen zal vooral gekeken worden naar de gerealiseerde ontwikkeling van de financiële positie van het fonds in vergelijking met de verwachte ontwikkeling volgens het herstelplan uit het herstelplan van ABP.

Financieel beleid herijkt

Het bestuur heeft het premie- en indexatiebesluit voor 2010 genomen zowel in het licht van de stand van het herstelplan als tegen de achtergrond van de driejaarlijkse herijking van het financieel beleid. Deze herijking heeft in 2009 plaatsgevonden. Het bestuur heeft bij zijn besluitvorming over de afzonderlijke componenten uit de herijking van het financieel beleid en het lopende herstelplan naar een financieel evenwichtige, integrale benadering gestreefd.

Het bestuur heeft in deze integrale benadering, met inachtneming van de adviezen van de deelnemersraad en de werkgeversraad, de volgende componenten opnieuw vastgesteld.

- actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen voor waardering van de verplichtingen en voor de premievaststelling. In het grondslagenonderzoek 2005-2007 zijn de actuariële grondslagen op basis van de waarnemingsjaren 2005 tot en met 2007 geactualiseerd. Voor de prognose van de toekomstige ontwikkeling van de sterftেকansen heeft het bestuur uit oogpunt van een bestendige gedragslijn en uit prudentieoverwegingen beslist dat voor het financiële beleid in de periode 2010-2012 de meest recente sterftetrends van het centraal bureau voor de statistiek (CBS) worden gehanteerd. Per 31 december 2009 zijn de uitkomsten van het grondslagenonderzoek - vooral de stijging van de levensverwachting - in de dekkingsgraad verwerkt. Dit drukt de dekkingsgraad eind 2009 met 5,8 procentpunt.

- beleggingsbeleid

Het strategisch beleggingsbeleid 2010-2012.

In lijn met de lessen die het bestuur uit de kredietcrisis heeft getrokken, is het profiel van de strategische beleggingsmix voor drie mogelijke economische scenario's op lange termijn getoetst, evenals voor extreme schokken op korte termijn, zoals een sterke koersval op aandelenmarkten en een gelijktijdige rentedaling. Ook is expliciet met de noodzakelijke beheersing van het liquiditeitsrisico rekening gehouden. De eigenschappen van de nieuwe strategische mix zijn met de portefeuille uit het beleggingsplan 2009 vergeleken. Daarbij is onder meer naar de verwachte nominale dekkingsgraad (inclusief de kans op

dekkingstekort en reservetekort), het verwachte indexatieresultaat en het verwachte rendement gekeken. Ook is de actualiteit getoetst van het plafond van de vereiste buffer, zoals die in het herstelplan is gehanteerd. Eind 2009 was dit plafond 126 procent. In hoofdstuk 4, Financieel Beleid en Herstelplan wordt hier verder op ingegaan.

De disconteringsvoet voor de premie die bij het vaststellen van de hoogte van de premies wordt gebruikt.

- disconteringsvoet

Op basis van de Regeling Parameters Pensioenfondsen mag ABP bij de premiestelling uitgaan van een reëel rendement van 3,6 procent. Hierop is een prudentiemarge van 0,35 procent gehanteerd. Daarmee bedraagt de disconteringsvoet voor de premievaststelling 3,25 procent in de periode 2010-2012.

- indexatiestaffel en
premiëkortingsgrens

Daarnaast is de *bovengrens van de indexatiestaffel* getoetst en op 135 procent gehandhaafd. Ook de *premiëkortingsgrens* is getoetst en op 150 procent gehandhaafd.

Bestuurlijke activiteiten

De activiteiten van het bestuur waren in 2009 vooral op eerdergenoemde belangrijke bestuurlijke issues gericht, namelijk de integrale herijking van het financiële fondsbeleid, de totstandkoming (in relatie tot een verdieping van het risicobeleid) van het strategisch beleggingsbeleid 2010-2012 en herstel van het vertrouwen in ABP van deelnemers, gepensioneerden en werkgevers of het voorkomen van een verdere daling daarvan. Voorts heeft het bestuur de uitbestedingrelatie met de uitvoeringorganisatie nader ingevuld en de 'pension fund governance' van ABP – zoals die in 2008 bij het loslaten van het zelfadministrerend karakter van ABP is ingericht – geoperationaliseerd.

Ontwikkelingen pensioenregeling

Pensioenreglement
geactualiseerd

Voor een uitgebreide toelichting op de ontwikkelingen in de inhoud van de pensioenregeling wordt naar de 'Toelichting Algemeen' bij de jaarrekening in dit jaarverslag verwezen.

In het pensioenreglement is per 1 januari 2010 een aantal wijzigingen doorgevoerd. Deze waren op een betere communicatie naar de deelnemer gericht, evenals op het effectueren van besluiten van de sociale partners in de Pensioenkamer van de Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid. De wijzigingen zijn inhoudelijk toegelicht in het hoofdstuk 6, Pensioenbeheer.

Risicobeleid

Risicobeheersing
verder versterkt

Hoofdstuk 5 van dit jaarverslag gaat over de risico's die ABP als pensioenfonds loopt en over het beleid van het bestuur om deze risico's te beheersen. Hoofdstuk 7 gaat over de consequenties hiervan voor het beheer van het belegde vermogen. Kwantitatieve informatie over deze risico's en de gevoeligheid van de dekkingsgraad zijn in de risicoparagraaf van de jaarrekening opgenomen.

ABP schenkt van oudsher veel aandacht aan risico's en risicobeheersing. Door de vele interne en externe ontwikkelingen is het belang van een goede interne risicobeheersing toegenomen. Factoren als veranderende wet- en regelgeving, de uitbestedingsrelatie, scherper toezicht en een kritischer wordende omgeving maken het noodzakelijk dat ABP de risico's en de organisatie hiervan optimaal beheerst.

De risicobeheersingsystemen beogen de risico's van het fonds efficiënt en effectief te identificeren en te beheersen. Deze systemen garanderen echter niet dat de strategische,

operationele en financiële doelstellingen daadwerkelijk worden gehaald. Zij garanderen evenmin dat alle risico's, fouten en fraudegevallen worden onderkend of voorkomen of dat aan alle relevante wet- en regelgeving volledig wordt voldaan. Het bestuur van ABP benadrukt dat sommige risico's door de aard van de werkzaamheden van het pensioenfonds buiten zijn invloedssfeer liggen, bijvoorbeeld demografische ontwikkelingen, risico's op looninflatie en ontwikkelingen op de financiële markten. Voor deze risico's zijn, waar mogelijk en gewenst, maatregelen getroffen die de impact van het risico beperken. Vanuit de overtuiging dat het fonds daar per saldo baat bij heeft, is bewust voor een langetermijn-risicobeleid gekozen. Dit impliceert dat kortetermijnrisico's voor het fonds (tijdelijk) negatiever kunnen uitpakken dan wanneer voor een kortetermijnrisicobeleid zou zijn gekozen.

De belangrijkste activiteiten van het bestuur ten aanzien van risicobeheersing in 2009 betreffen het vergroten van risicobewustzijn door middel van risicoworkshops, het opstellen van een nieuw strategisch beleid en het versterken van de monitoring op het uitvoeringsbedrijf. Daarnaast hebben het verantwoordingsorgaan, intern toezicht en het benoemen van een eigen externe accountant, niet zijnde de accountant van het uitvoeringsbedrijf, aanvullende zekerheden verschaft.

Plan tot uitbreiding

SAS 70 type II verklaringen

Het uitvoeringsbedrijf beschikt sinds enkele jaren over een uitgebreid 'control framework' met procesbeschrijvingen, controls, testrapportages en managementverklaringen, om adequate risicobeheersing te waarborgen en onderhouden. Daarmee is een fundament voor adequaat risicomangement gelegd. Het bestuur heeft in het verslagjaar een plan van aanpak van het uitvoeringsbedrijf goedgekeurd om tot SAS 70 type II verklaringen te komen voor belangrijke onderdelen van de 'service level agreement' met het uitvoeringsbedrijf. Dit fundament, het plan van aanpak, de managementverklaring van de directie van het uitvoeringsbedrijf, de bestaande SAS 70 verklaringen en de periodieke rapportages bieden het bestuur van ABP voldoende aanknopingspunten om tot een eigen 'in control statement' te komen.

Compliance

ABP heeft te maken met meerdere vormen van toezicht, te weten het prudentieel toezicht, het materieel toezicht en het gedragstoezicht. Het prudentieel toezicht is gericht op de normen ten aanzien van de financiële soliditeit van pensioenfondsen en het bijdragen aan de financiële stabiliteit van de sector van pensioenfondsen. Het materiële toezicht beziet op de voorgeschreven documentatie van het fonds voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Niet alleen het bestuur maar ook het uitvoeringsbedrijf draagt hier - namens het pensioenfonds - zorg voor. Compliance zaken ten aanzien van de uitvoering zijn zoveel mogelijk verankerd in de processen van de uitvoeringsorganisatie. Daarnaast ziet het materieel toezicht ook op aangelegenheden binnen ABP, zoals pension fund governance.

Het gedragstoezicht heeft betrekking op de bestuursleden en medewerkers van ABP en ziet met name toe op de naleving van de code of conduct ABP.

Compliance verder ontwikkeld

In het verslagjaar zijn de voorbereidingen getroffen om binnen het bestuursbureau een eigen compliance officer te benoemen, hetgeen in 2010 is gerealiseerd.

ABP onderstreept het belang van initiatieven van de koepelorganisaties om compliance stevig in de pensioensector te verankeren. ABP stimuleert en faciliteert initiatieven om hierin actief te participeren. Dat heeft ook voor ABP in een verdere professionalisering van de compliance functie geresulteerd, waarbij steeds meer aandacht voor integriteit ontstaat. Een en ander is via een integriteitbeleid en een integriteitprogramma geconcretiseerd.

De Code of Conduct is vernieuwd en aan de nieuwe situatie aangepast. Alle personen die het aangaat hebben de nieuwe Code getekend.

Het gedragstoezicht heeft in het afgelopen jaar wat betreft opzet en werking goed gefunctioneerd. De uitkomsten van de controles in dit kader laten geen bijzonderheden zien. Extra aandacht is aan de bestuurswisselingen besteed.

Het programma Compliance ICT is nagenoeg afgerond. In dit programma worden geautomatiseerde systemen, databases en processen aangepast, zodat aantoonbaar aan met name de Wet Bescherming Persoonsgegevens en de Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds 2000 wordt voldaan. Het programma leidt tot verankering van wettelijke verplichtingen in de geautomatiseerde systemen en tot het voldoen aan de eisen van de wet omtrent het gebruik van de gegevens in die systemen.

Toetsing van de 'pension fund governance' aan de principes voor goed pensioenfonds-bestuur (Stichting van de Arbeid, 16 december 2005) had een positief resultaat.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen (ESG)

*ABP vervult maatschappelijk
gezien een belangrijke rol*

ABP vervult maatschappelijk gezien een belangrijke rol, direct voor werkgevers en werknemers bij overheid en onderwijs en indirect door de beleggingen.

Verantwoord beleggen is van fundamenteel belang voor ABP. In het Strategisch Beleggingsplan 2010-2012 is de focus van ABP op de zogenoemde 'environmental, social and governance'-aspecten (ESG) versterkt. ABP heeft de ESG-beginselen en het beleid in dat kader voor de komende drie jaren opnieuw vastgesteld. De ESG-overwegingen zijn in alle reguliere beleggingsprocessen ingebed en er is in duurzame beleggingen met een pionierskarakter geïnvesteerd. In het verslagjaar heeft voorts een verdere integratie van duurzaamheid en governance plaatsgevonden in de beleggingsprocessen van sectoren (onder andere vastgoed) en in regio's (Azië/Pacific). In 2009 is ook het verantwoord beleggingsbeleid van AlpInvest in overeenstemming met het beleid van ABP gebracht.

ABP hanteert het uitgangspunt dat alle bedrijven in overeenstemming met het Global Compact van de Verenigde Naties dienen te handelen⁸. Het duurzaamheids- en governance-team gaat de dialoog met ondernemingen aan als er aanknopingspunten zijn dat dit niet het geval is of als ondernemingen grote verbeteringen kunnen doorvoeren op gebieden als mensenrechten of klimaatverandering. Mochten al onze inspanningen niet tot het gewenste resultaat leiden en het bedrijf blijven handelen in strijd met de principes van de global compact, zullen we onze positie in de onderneming heroverwegen.

Ook belegt ABP niet in ondernemingen die direct zijn betrokken bij de fabricage van antipersoonslandmijnen, clusterbommen, chemische of biologische wapens. De volledige lijst van uitsluitingen is te vinden op www.abp.nl.

Om milieuproblemen en sociale kwesties aan te pakken, zijn wereldwijd investeringen op zeer grote schaal nodig. ABP belegt onder meer in bedrijven die zich op het gebruik van regeneratie van energie, schone technologie, duurzame bosbouw en microfinanciering richten. ABP zoekt dit soort mogelijkheden actief op en benut de kansen als het financiële rendement aantrekkelijk genoeg is.

8 Zie: www.unglobalcompact.org/AbouttheGC/TheTENPrinciples/index.html

In 2009 heeft ABP gestemd bij ongeveer 4.100 algemene vergaderingen van aandeelhouders wereldwijd. In het hoofdstuk 7 over het beheer van het belegde vermogen wordt verder op het verantwoord beleggen ingegaan. Deze informatie is ook beschikbaar op www.abp.nl.

Evaluatie financieel toetsingskader en andere aspecten van de tweede pijler

Kapitaaldekkingstelsel is een groot goed

De tweede pijler van het pensioenstelsel is in Nederland een groot goed. Deze biedt pensioenvoorzieningen bovenop de wettelijke AOW, de zogenoemde eerste pijler. Binnen de tweede pijler is door kapitaaldekking een omvangrijk vermogen opgebouwd. Daardoor is het pensioenstelsel in Nederland beter dan in veel andere landen op de aankomende vergrijzing voorbereid. Er is dan ook alle aanleiding om de fundamenten van dit stelsel, die ook tijdens de kredietcrisis en de daarop volgende recessie goed zijn gebleken, te koesteren, maar zeker ook, daar waar dat aan de orde is, verder te versterken. Het bestuur van ABP is van mening dat de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid er goed aan heeft gedaan enkele commissies (met als voorzitters de heren Don, Frijns en Goudswaard) in te stellen en gaat ervan uit dat de uitkomsten van deze commissies op de verdere versterking van het pensioenstelsel zullen zijn gericht en dat besluiten in ieder geval in goede samenhang zullen worden genomen.

Aanpassing FTK wenselijk

Het Financieel Toetsingskader (FTK) is tijdens de kredietcrisis van grote waarde voor de pensioensector gebleken. Deze crisis heeft echter ook laten zien dat het FTK tot een volatiel en procyclisch pensioenbeleid kan leiden. Dit komt door de wijze waarop de financiële positie van een pensioenfonds – de nominale dekkingsgraad – wordt berekend.

Het is hierdoor slechts beperkt mogelijk vast te stellen wat de daadwerkelijke financiële gezondheid van een pensioenfonds is. Pensioenfondsen kennen immers naast de nominale pensioenaanspraken een indexatieambitie: de jaarlijkse, van het niveau van de dekkingsgraad afhankelijke, voorwaardelijke verhoging van de nominale aanspraken.

Indien de indexatieambitie meerjarig niet wordt gerealiseerd en indien door de pensioensector en toezichthouders onvoldoende helder over het voorwaardelijke karakter van deze ambitie gecommuniceerd wordt bestaat het gevaar dat het vertrouwen van deelnemers en daarmee het vertrouwen in het collectieve pensioenstelsel als geheel wordt ondermijnd. Het FTK zou in die zin aangepast kunnen worden dat de waarde van de verplichtingen niet langer met behulp van de dagelijkse rente worden geschat, maar met een rente die meer recht doet aan de trend op langere termijn, zodat de volatiliteit van de dekkingsgraad duidelijk wordt verminderd. De hierdoor te verwachten verbetering van de stabiliteit en de consistentie kan het vertrouwen bij de deelnemers versterken.

Commissie Don wil strengere parameters

De Commissie Parameters heeft de parameters uit het FTK geëvalueerd en is medio september met een verdeeld advies naar buiten gekomen. Deze parameters hebben betrekking op het vaststellen van de premie, het doorrekenen van het herstelplan en het opstellen van de continuïteitsanalyse. De onafhankelijke voorzitter, de heer Don, en de afgevaardigden van Centraal Plan Bureau en de Nederlandsche Bank (DNB) in deze commissie schatten de verwachte rendementen op aandelen en andere zakelijke waarden een stuk lager in dan de afgevaardigden van de Stichting van de Arbeid (STAR). De afgevaardigden van de STAR hebben geadviseerd iets lagere parameterwaarden te hanteren dan de pensioenfondsen in de afgelopen drie jaar mochten gebruiken.

Daarnaast is geadviseerd om de parameterwaarden voortaan brutorendementen te laten zijn, dus rendementen waarop de (beleggings)kosten nog in mindering moeten worden

gebracht. In de Regeling Parameters uit 2006 werd er nog van uitgegaan dat de parameters nettorendementen waren. Door de nieuwe definitie zal het verwachte maximale rendement als gevolg van aftrek van de kosten ongeveer 0,3 procentpunt lager uitvallen. Minder verwacht rendement leidt bij een gelijkblijvend pensioencontract tot een hogere premie. Een vuistregel daarbij is dat bij 1 procentpunt minder rendement de premie met circa 25 procent zal moeten stijgen. ABP is van mening dat te strenge parameters niet nodig zijn voor de gewenste prudentie ten aanzien van de financiële basis van pensioenfondsen. Sterker nog, ABP is van mening dat te prudente parameters het pensioencontract in de toekomst onbetaalbaar maken en een bedreiging vormen voor het verplicht gestelde collectieve solidaire pensioencontract. Parameters moeten op realistische verwachtingen worden gebaseerd.

*Commissie Frijns
doet begrijpelijke
aanbevelingen*

De Commissie Beleggingsbeleid en Risicobeheer (de commissie Frijns) heeft haar aanbevelingen medio januari 2010 aan de minister gepresenteerd. De commissie heeft geanalyseerd op welke wijze het beleggingsbeleid van pensioenfondsen en in het bijzonder het risicobeheer zich sinds de jaren negentig heeft ontwikkeld. Dit heeft ze mede op basis van onderzoek van de Nederlandsche Bank gedaan. In dit onderzoek is gedetailleerd geïnventariseerd hoe de feitelijke beleggingen tot stand zijn gekomen.

De commissie heeft geen aanwijzingen dat pensioenfondsen slecht presteren, ook al was 2008 een zeer slecht jaar. Wel is de commissie van mening dat pensioenfondsen de kwaliteit van risicobeheer en de uitvoering van beleggingen naar een hoger niveau moeten brengen, gezien de toegenomen kwetsbaarheid als gevolg van de vergrijzende bevolking, de grotere afhankelijkheid van financiële markten en het voorschrift verplichtingen tegen markttrente te bepalen. Voorts vindt de commissie dat pensioenfondsen in de vorm van een 'strategisch risicokader' keuzes moeten maken in de risico's die ze per categorie van deelnemers kunnen en willen lopen. De commissie is van mening dat de keuze voor indexatie van pensioenen daarbij leidend moet zijn en adviseert de overheid haar financiële kader, het FTK, tot een kader aan te passen dat zich op geïndexeerde pensioenen richt. Daarnaast adviseert de commissie de wettelijke eisen op het gebied van deskundigheid en verantwoordelijkheid van pensioenfondsbesturen aan te scherpen.

De commissie vindt ook dat pensioenfondsbesturen aantoonbaar over voldoende expertise moeten beschikken om zelf actief op risicomanagement en vermogensbeheer te kunnen sturen en dat zij zich geregeld via hun websites en jaarverslagen in expliciete en specifieke termen over hun beleid moeten verantwoorden. De commissie doet ten slotte negentien concrete aanbevelingen en roept pensioenfondsen op deze op te pakken en in 'best practices' uit te werken.

Het bestuur onderschrijft in overwegende mate de aanbevelingen van de commissie Frijns. Het bestuur analyseert momenteel in hoeverre de aanbevelingen in het beleid van ABP zijn opgenomen, respectievelijk zouden moeten worden opgenomen. Het bestuur vraagt zich overigens af of het verstandig is om de risicobereidheid van de individuele deelnemer te peilen. Het bestuur vindt daarnaast dat een aantal aanbevelingen nog verdere uitwerking behoeft alvorens deze kunnen worden geïncorporeerd.

*Goudswaard: behoud
Nederlandse pensioen-
stelsel...*

Ook de Commissie Toekomstbestendigheid aanvullende pensioenregelingen (de Commissie Goudswaard) heeft haar rapport aan de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aangeboden. Naar aanleiding van de financiële en economische crisis had deze commissie tot taak het analyseren van de toekomst- en schokbestendigheid van de huidige pensioencontracten, rekening houdend met de vergrijzing in de komende decennia. De belangrijkste conclusie van het rapport is dat het Nederlandse pensioenstelsel - gebaseerd op collectiviteit, solidariteit en een verplichte deelname - zeker voor de toekomst moet worden behouden.

*...daarom is versterking
nodig*

Wel is de commissie van mening dat de pensioencontracten moeten worden aangepast om het pensioenstelsel toekomstbestendig te maken. Volgens de commissie wordt de huidige pensioenregeling te duur en worden de risico's voor de deelnemers groter, terwijl het risicodraagvlak afneemt. Daarnaast zouden de deelnemers niet goed op de hoogte zijn van de risico's die zij lopen. De commissie adviseert de sociale partners naar een aanpassing van het ambitieniveau op zoek te gaan (hetgeen volgens de commissie uitvoerigstechnisch eenvoudig is, maar het systeem niet schokbestendig in de toekomst maakt) en/of anders met risico's om te gaan (hetgeen de commissie geen gemakkelijke boodschap aan de deelnemers acht, maar het zal wel de schokbestendigheid van het stelsel verbeteren en het kan de bestaande risico's beter zichtbaar maken).

Het bestuur is van mening dat het rapport de belangrijkste knelpunten inzake de toekomstbestendigheid van bestaande pensioencontracten in beeld brengt en belangrijke aanknopingspunten biedt voor versterking van dit stelsel. De problemen zijn echter niet voor alle pensioencontracten gelijk. Het is nu aan de sociale partners om tot goede afspraken te komen over een toekomstbestendige tweede pijler.

Europese ontwikkelingen

ABP is in nationaal en internationaal verband alert op de totstandkoming van nieuwe wet- en regelgeving. In het belang van het behoud van het collectieve pensioenstelsel oefent ABP waar nodig invloed uit. Internationale regelgeving wordt van steeds groter belang voor het Nederlandse pensioenstelsel. Het is wenselijk dat bij de vormgeving van het beleid en de regelgeving voor de pensioensector van de Europese Unie rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van de pensioensystemen in de verschillende EU-lidstaten, waaronder Nederland. Nieuwe Europese regelgeving moet hiervoor geen belemmering vormen.

*IAS19 wordt
heroverwogen*

Dit geldt onder andere voor eventuele nieuwe regels met betrekking tot de jaarverslaggeving over pensioenen. Deze zouden rekening moeten houden met het in de Nederlandse pensioenregelingen voorkomende conditionele karakter van indexatie en de risicodeling tussen werkgevers, werknemers en gepensioneerden. Eerdere voorstellen van de International Accounting Standard Board (IASB) tot aanpassing van de internationale boekhoudregels voor pensioenen (IAS19) deden dit niet en deelden alle risico's toe aan de werkgever. Dit brengt het risico met zich mee van een verschuiving van 'defined benefit'-regelingen naar 'defined contribution'-regelingen. Vele partijen, waaronder de Nederlandse overheid en de pensioensector, hebben dit risico onder de aandacht gebracht. Dit heeft ertoe geleid dat de IASB momenteel haar voorstellen heroverweegt.

RJ271 is aangepast

De Raad voor de Jaarverslaggeving heeft inmiddels de Nederlandse richtlijnen aangepast en is van een risicobenadering naar een verplichtingenbenadering overgestapt. Daarmee is de betekenis van het onderscheid tussen 'defined benefit' en 'defined contribution' vervallen en kan bij de algemene bepalingen voor het opnemen van voorzieningen worden

aangesloten. Werkgevers hoeven volgens de nieuwe richtlijn alleen een (pensioen)-verplichting in de balans op te nemen indien zij op balansdatum een juridische of feitelijke verplichting hebben aan de pensioenuitvoerder en/of de werknemers. Gezien de administratieve besparing die hierdoor in veel gevallen kan worden bereikt beveelt de Raad voor de Jaarverslaggeving expliciet aan de nieuwe ontwerp-richtlijn ook al toe te passen in de jaarrekeningen van vóór 2010.

*Solvency II niet voor
pensioenfondsen*

Ook bij de Europese solvabiliteitsregels is het van belang dat met de pensioenstelsels en pensioenfondsen in de lidstaten rekening wordt gehouden. Na kritische reacties van onder meer de Nederlandse pensioensector hebben eerdere voorstellen om het toezichtkader voor verzekeraars (Solvency II) ook op pensioenfondsen van toepassing te verklaren (met als gevolg aanzienlijk zwaardere vermogens-eisen voor pensioenfondsen) geen doorgang gevonden. De definitieve Solvency II-richtlijn, die in 2009 is aangenomen, heeft alleen betrekking op verzekeraars.

In 2009 heeft de Europese Commissie een voorstel voor een AIFM-richtlijn (Alternative Investment Funds Managers Directive) gepresenteerd. In reactie op de kredietcrisis wil de Europese Unie strengere regels aan (beheerders van) alternatieve beleggingsfondsen opleggen. Zij doet dit door deze beheerders door middel van een vergunningplicht onder toezicht te stellen. Hoewel het oorspronkelijk de bedoeling was om alleen hedgefondsen te reguleren, ziet het richtlijnvoorstel toe op alle fondsen die niet reeds op Europees niveau zijn gereguleerd, zoals grondstoffenfondsen en infrastructuurfondsen.

*AIFM-richtlijn belemmert
spreiding beleggingen*

De richtlijn zou als belangrijk nadeel hebben dat pensioenfondsen minder gebruik kunnen maken van niet-Europese beleggingsfondsen of beheerders daarvan. De mogelijkheden tot diversificatie van de beleggingsportefeuille worden hierdoor beperkt en pensioenfondsen zouden met hogere kosten worden geconfronteerd. Beheerders zullen immers de kosten die zij moeten maken om aan de omvangrijke (rapportage)verplichtingen te voldoen, doorberekenen. Deze nadelen kunnen uiteindelijk tot gevolg hebben dat de pensioenvoorzieningen van burgers worden aangetast. Met het oog hierop hebben de vermogensbeheerders van Nederlandse pensioenfondsen gecommuniceerd met de overheid en de relevante actoren op Europees niveau en voorstellen tot aanpassing van de richtlijn voorbereid.

Betrouwbare informatie

Brandweer 's-Hertogenbosch

In Nederland werken zo'n 28.000 mensen bij de brandweer, van wie een kleine 22.000 vrijwillig. Bijna elk jaar komen een of meer brandweerlieden tijdens hun werk om. Daarnaast maken ze soms de meest verschrikkelijke gebeurtenissen mee. Ze kunnen daar niet dagelijks bij stilstaan, maar in de verhalen die ze vertellen zit vaak nog veel emotie. René van Putten is beroepsbrandweerman sinds 1987. Hij is een van de bevelvoerders bij de brandweer van 's-Hertogenbosch.

De brandweer van 's-Hertogenbosch werkt in drie ploegen van vijftien mensen. Zij hebben telkens 24 uur dienst en vervolgens twee keer 24 uur vrij. Per etmaal rukt de brandweer in Den Bosch gemiddeld drie keer uit, voor een heel scala verschillende incidenten, variërend van dieren in nood en liftopsluitingen tot verkeersongevallen en grote branden. Nadat René van Putten in dienst van de brandweer kwam, heeft hij opleidingen gevolgd voor brandwacht eerste klas, onderbrandmeester en tot slot brandmeester, hetgeen een leidinggevende functie in repressieve dienst is.

Nooit vergeten

'In mijn loopbaan heb ik toch al een vracht ernstige incidenten meegemaakt', vertelt René van Putten. 'En eigenlijk is het met alle incidenten zo dat als er serieuze slachtoffers bij betrokken waren, je ze nooit meer vergeet. Dat wil niet zeggen dat we er niet mee kunnen leven, maar soms hebben we hier op de kazerne van die dagen dat we elkaar vertellen van weet je nog zus en weet je nog zo. Op een avond tellen we dan veel incidenten bij elkaar op die we ons allemaal nog kunnen herinneren.' Hij heeft gelukkig nooit meegemaakt dat een collega tijdens z'n werk is verongelukt. Wel hadden twee collega's geluk toen in een brandend pand een stookketel door de vloer zakte. Ze konden opzij springen en raakten elkaar kwijt, maar het liep goed af.

Verskil in ervaring

'Als ploegchef moet ik vertrouwen in mijn team en moeten mijn mensen vertrouwen in mij kunnen hebben', aldus Van Putten. 'Soms moet ik als ploegchef inschatten hoe ver we bijvoorbeeld bij een brand kunnen gaan, gezien het team dat je die dag tot je beschikking hebt. Dat wisselt nogal. Als je de ene of andere keer achterom kijkt, zie je soms een gigantisch verschil in ervaring. Sommige collega's hoef ik maar in hun ogen te kijken om te weten: tot hier en niet verder. Maar ook de informatie die we van jongere jongens krijgen, moet betrouwbaar zijn, want wij moeten daar een besluit op nemen. Omgekeerd moet het team op mij kunnen vertrouwen. Als ik vaak risicovolle beslissingen neem, denken zij natuurlijk op een gegeven moment ook: bekijk het maar. Dat vertrouwen over en weer moet groeien, want als we iets over het hoofd zien, lopen we allemaal gevaar.'

'IK BELOOF als ambtenaar het volgende:

Ik zal trouw zijn aan de grondwet en de overige wetten van het rijk; Ik zal me inzetten voor het algemeen belang van de stad en werken voor alle burgers van de gemeente; Ik zal onpartijdig handelen en de democratische beginselen respecteren; Ik zal in contacten met burgers en vertegenwoordigers van bedrijven en maatschappelijke organisaties een betrouwbare vertegenwoordiger van de gemeente zijn; Ik ben loyaal ten opzichte van de bestuursorganen van de stad en het door hen vastgestelde beleid; Ik maak van de overheidsmacht die mij is toevertrouwd geen misbruik; Ik ga zorgvuldig om met vertrouwelijke informatie en met gemeentelijke eigendommen; Ik zal de geloofwaardigheid van het ambt niet schaden; Ik zal me houden aan de integriteitregels 'zo zijn onze manieren' van de gemeente.

DAT BELOOF IK!

BRANDWEER

ABP in de pers

ABP is in 2009 veelvuldig in de media vermeld. In bredere zin hebben pensioenfondsen als gevolg van de crisis en de gevolgen daarvan op meer aandacht van de media kunnen rekenen dan ooit. Eind januari heeft het fonds over het fiks vermogensverlies en de daling van de dekkingsgraad in het laatste kwartaal van 2008 bericht. Dat heeft tot prominente berichtgeving op radio en tv geleid, maar ook in vele kranten. De voormalige bestuursvoorzitter van ABP, de heer Brinkman, heeft de ernst van de situatie erkend, maar heeft ook beklemtoond dat de uitkering van pensioenen niet in gevaar was.

In maart heeft het herstelplan van ABP de aandacht van nationale media getrokken. Op de daarvoor georganiseerde persconferentie sprak de heer Brinkman van de 'allersomberste persconferentie' als voorzitter van ABP.

Bij de presentatie van het jaarverslag in mei is de toon licht positiever geweest. En dat werd in de koppen in de kranten weerspiegeld. De auteurs hebben daarbij ook vermeld dat ABP waarschuwde dat 'één zwaluw nog geen zomer maakt'.

In juli kopten de media over de gestegen dekkingsgraad van de pensioenfondsen. De teneur van de berichtgeving was voor ABP positief, al werd gewag gemaakt van het feit dat ABP waarschuwt voor te groot optimisme.

De benoeming van de heer Nijpels tot bestuursvoorzitter heeft in augustus en september tot kennismakingsinterviews met diverse media geleid, onder andere met De Telegraaf, het Financieele Dagblad en het televisieprogramma Pauw en Witteman. In het vierde kwartaal viel de naam van de heer Nijpels steeds vaker in de media in relatie tot de hoeveelheid bijbanen en zijn voormalig commissariaat bij de inmiddels failliet verklaarde DSB Bank.

In november hebben de audiovisuele media en kranten bericht dat ABP als eerste fonds bekendmaakte dat in 2010 enige indexatie van pensioenen gaat plaatsvinden. De berichten waren talrijk, maar relatief kort en zakelijk.

Op diverse momenten in het jaar was er ook negatieve publiciteit voor ABP. Er laaide een discussie op over de betrouwbaarheid en deskundigheid van de voorzitter en het bestuur van ABP. Met name kranten en actualiteitenrubrieken hebben daar aandacht aan besteed, onder andere rond de benoeming van bestuurslid Borghouts tot interim-voorzitter (1 april), de benoeming van de heer Nijpels tot voorzitter van ABP per 1 augustus en diens latere aftreden per 19 februari 2010.

Verspreid door het jaar hebben ook kleinere onderwerpen via interviews aandacht in vak(bond)bladen en op websites gekregen, waaronder de afkoop van kleine pensioenen, pensioenbewustzijn, verantwoord beleggen en de hoge servicescore van ABP.

Een uitschieter hierbij was de ruime aandacht die ABP heeft gekregen in verband met de inkomsten uit de muziekrechten van de overleden Michael Jackson.

3. Pension Fund Governance

<i>Inleiding</i>	ABP beoogt een duurzaam en voor alle deelnemers aantrekkelijk pensioenstelsel op collectieve en solidaire basis te realiseren. Het bestuur van ABP streeft als eindverantwoordelijke naar optimale kwaliteit, zorgvuldigheid en transparantie ten aanzien van de uitvoering van de pensioenregeling die de sociale partners zijn overeengekomen.
<i>Governance draagt bij aan doelstelling fonds</i>	Het bestuur is van mening dat de governance van het pensioenfonds niet alleen aan geldende standaarden en regels moet voldoen, maar ook aan het realiseren van de doelstellingen van het fonds moet bijdragen. Het bestuur onderschrijft de principes voor goed pensioenfondsbestuur die de Stichting van de Arbeid in december 2005 heeft vastgesteld en waarvan de naleving op onderdelen in de Pensioenwet is opgenomen. Na de splitsing van het fonds en het uitvoeringsbedrijf begin 2008 is de governancestructuur voor ABP opnieuw vormgegeven en volgens deze principes ingevuld. In het afgelopen jaar hebben zich geen elementaire wijzigingen in de governancestructuur voorgedaan. De samenstelling van het bestuur is gewijzigd doordat zittingstermijnen afliepen en nieuwe bestuursleden zijn benoemd of zittende leden zijn herbenoemd. Het bestuur brengt elke wijziging in zijn samenstelling vooraf ter kennis aan de Nederlandsche Bank (DNB). De deskundigheid van de leden van het bestuur moet naar het oordeel van DNB voldoende zijn met het oog op de belangen van de bij het fonds betrokken deelnemers, gewezen deelnemers en overige belanghebbenden.
<i>Deskundigheidsbevordering blijft van belang</i>	Het bestuur besteedt veel aandacht aan de eigen deskundigheidsbevordering. Het bestuur heeft daartoe een deskundigheidsplan vastgesteld, dat door het bestuursbureau wordt uitgevoerd. In dit plan is een deskundigheidsprofiel voor het bestuur opgenomen. Ook is beschreven hoe de inzet van deskundigheid binnen het bestuur is geregeld via een commissiestructuur, auditcommissie, inzet van het bestuursbureau en externe ondersteuning. Daarnaast is aandacht besteed aan de wijze waarop in permanente educatie van het bestuur wordt voorzien en hoe de deskundigheid aan de hand van daarvoor gestelde eindtermen wordt geëvalueerd. Daarnaast evalueert het bestuur minimaal een keer per jaar gezamenlijk het eigen functioneren.
<i>Auditcommissie versterkt met externe leden</i>	In het kader van intern toezicht is besloten om de (bestaande) auditcommissie met drie externe onafhankelijke leden te versterken. De externe leden van de auditcommissie hebben op basis van hun bevindingen een rapport over 2009 uitgebracht en hebben dit rapport met het bestuur besproken. Het rapport van de bevindingen met betrekking tot het intern toezicht en een reactie daarop van het bestuur is aan het einde van dit hoofdstuk opgenomen.
<i>ABP laat zich door verschillende raden adviseren</i>	In overeenstemming met de Pensioenwet heeft ABP een deelnemersraad. Omdat het bestuur uit vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers is samengesteld, hecht ABP eraan dat beide geledingen de mogelijkheid krijgen te adviseren. Daarom is gelijktijdig een werkgeversraad ingesteld. Daarnaast kent ABP in het kader van de Pensioenwet een verantwoordingsorgaan. De verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de raden en het verantwoordingsorgaan zijn in de statuten van ABP en in de reglementen van de raden en het verantwoordingsorgaan vastgelegd. In de praktijk is door het verantwoordingsorgaan en de raden ervaren dat er behoefte aan een werkverdeling is ten aanzien van de uitvoering van de verschillende taken. De reglementair vastgelegde taken overlappen elkaar ten dele. Een goede werkverdeling voorkomt dat de raden hetzelfde werk doen of elkaar voor de voeten lopen. Momenteel wordt over

een voorstel gesproken om tot een nadere taakafbakening tussen de raden en het verantwoordingsorgaan te komen.

*Introductie van fondsen voor
gemene rekening laten
governance onverlet*

Als gevolg van de voorbereiding op de invoering van een zogenoemde 'multi-client fund'-structuur bij het uitvoeringsbedrijf is in 2009 de juridische beheerstructuur gewijzigd. Sinds september 2009 zijn de beleggingen van ABP grotendeels in fondsen voor gemene rekening (FGR's) ondergebracht. FGR's zijn fondsen waarin bepaalde categorieën van beleggingen zijn ondergebracht en waarin derden kunnen participeren. Met de keuze voor de verdeling over de verschillende fondsen kunnen derden ieder voor zich de door hen gewenste beleggingsmix, met bijbehorend risicoprofiel, realiseren.

In vergelijking met de situatie van voor de introductie van de FGR's is de invloed van en de verantwoordelijkheid ten aanzien van het beleggingsbeleid voor ABP niet gewijzigd. Vanwege de beleidsbepalende invloed van ABP op de FGR's en het feit dat bestuursleden in de besturen van de bewaarschikkingen zitting hebben genomen, is er geen wijziging in de wijze waarop ABP zijn beleggingen in de jaarrekening zal presenteren. Wel moet ABP in de toekomst, als gevolg van de beleidsbepalende invloed, de belangen van eventuele andere participanten in de FGR's in zijn jaarrekening consolideren. Inzake de toetreding van participanten die binnen het strategisch kader van de uitvoerder passen, heeft ABP zich het recht voorbehouden tot voorafgaande goedkeuring aan deelname in de FGR's.

Niet alle beleggingen van ABP kunnen in FGR's worden ondergebracht. Beleggingen buiten de FGR's blijven in de zogenoemde heritage-portefeuille. De heritage-portefeuille bestaat voornamelijk uit bestaande illiquide beleggingen die vanwege een contractuele onmogelijkheid tot splitsing of nadelige fiscale gevolgen niet naar een FGR kunnen worden overgeheveld.

Naast de introductie van de FGR's zullen ook de treasury-activiteiten van de uitvoerder voor verschillende participanten beschikbaar komen.

Verslag Deelnemersraad

In 2009 is de heer van Vliet, lid van de deelnemersraad, overleden. De deelnemersraad herdenkt de heer van Vliet met eerbied en respect.

2009 was voor het fonds in financieel opzicht een jaar met twee gezichten, enerzijds zorgen en onzekerheid en anderzijds het herstel van de financiële markten. De reeds in 2008 ingezette kredietcrisis en de gevolgen daarvan voor het fonds en de belanghebbenden van het fonds, eisten ook in 2009 veel tijd en aandacht op. Onderstaand een verslag van de activiteiten van de deelnemersraad.

*Fondspositie en
Herstelplan ABP*

In verband met de verminderde fondspositie en het daardoor ontstane reserve- en dekkingstekort diende het fonds op grond van de Pensioenwet bij toezichthouder DNB een herstelplan in te dienen waaruit blijkt hoe naar verwachting en binnen de gestelde termijnen de financiële situatie van het fonds wordt hersteld.

Over dit herstelplan heeft de raad uitgebreid van gedachten gewisseld met het bestuur. De grootste 'zorg' die leefde bij de raad had betrekking op de mogelijkheid tot indexeren van de pensioenen en pensioenopbouw en de evenredige verdeling van de 'pijn' over alle betrokkenen. De raad was van mening dat de opslag op de premie zou moeten doorlopen, ook na herstel uit dekkingstekort, tot het moment waarop volledig geïndexeerd kan worden (dekkingsgraad groter dan 105% maar kleiner dan 135%). De raad wenste de achterstand van de gepensioneerden niet te ver te laten oplopen en wees er op dat gepensioneerden ook in 2009 al geen indexatie mochten ontvangen.

De raad heeft uiteindelijk onder voorwaarden een positief advies gegeven over het herstelplan. De eerste voorwaarde was dat in november 2009 nadrukkelijk zou worden bekeken of er inderdaad sprake was van een evenredige verdeling van de lasten over werknemers, gepensioneerden, ex-werknemers en werkgevers. De tweede voorwaarde was dat er geen vermindering van pensioenaanspraken zou plaatsvinden

Premie en indexatie:

- indexatie per 1 juli 2009

Omdat het bestuur eind 2008 geen mogelijkheid zag tot structurele indexatie per 1 januari 2009, heeft de raad eind 2008 een zeer dringend beroep op het bestuur gedaan om medio 2009 aan de hand van de situatie op dat moment het indexatiebesluit opnieuw te zullen overwegen. Deze overweging is begin juli 2009 gemaakt door het bestuur en de raad. Helaas was de financiële positie van het fonds op dat moment dusdanig dat de heroverweging niet leidde tot een andere uitkomst.

- indexatie per 1 januari 2010

Gezien de reeds hoge en nog verder oplopende indexatieachterstand, de uiterst magere dekkingsgraad op de peildatum 31 oktober 2009 en de reeds voorziene terugval van de dekkingsgraad in verband met de toepassing van de nieuwe grondslagen per 2010 en de verdere verlenging van de levensverwachtingen, was de raad zeer kritisch ten aanzien van het voorstel van het bestuur om de herstelopslag op de premie met ingang van 1 januari 2010 te laten vervallen. Dit zou volgens de raad leiden tot een situatie waarin er sprake was van een onevenwichtige lastenverdeling. De deelnemersraad was uitdrukkelijk van mening dat er evenwicht moet zijn tussen enerzijds het bedrag aan herstellpremies die moeten worden betaald door de werkgevers/werknemers en anderzijds het bedrag aan indexatieachterstand dat door de gepensioneerden wordt gederfd. Omdat door het vervallen van de herstelopslag op de premie de positie van de werkgevers/werknemers enigszins zou verbeteren, verzocht de deelnemersraad het bestuur gebruik te maken van zijn bevoegdheid om de nabetaling en ook de eenmalige uitkering voor de gepensioneerden volledig uit te keren, zonder korting (dat wil zeggen zonder reductie conform de beleidsstaffel indexatie). Daarmee zou volgens de raad kunnen worden gesproken over een 'argumentgelijk voorstel'.

Na een uitvoerige gedachtewisseling heeft de raad begrip getoond voor het feit dat het bestuur ervoor gekozen heeft om het eerder vastgestelde beleid strikt te volgen. Dat beleid ligt vast in het herstelplan en houdt in dat bij het bereiken van een dekkingsgraad van 105%, de premieopslag vervalt en er weer (gedeeltelijk) geïndexeerd wordt. In die zin zijn beide elementen onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het bestuur heeft toegezegd dat het voorstel van de deelnemersraad uitdrukkelijk zal worden meegewogen wanneer het indexatiebesluit in april/mei 2010 opnieuw wordt bekeken. De raad hoopt dat er op dat moment meer positieve berichten te melden zijn over financiële stabiliteit en herstel van het fonds. Met inachtneming van voornoemde toezegging van het bestuur adviseerde de raad positief.

Goed pensioenfondsbestuur

Reeds in 2008 bracht de deelnemersraad een positief advies uit ten aanzien van de inrichting van medezeggenschap, verantwoording en intern toezicht bij pensioenfondsen en over de daarmee gepaard gaande wijziging van de statuten, het reglement verantwoordingsorgaan en het reglement auditcommissie. In 2009 kwam dit adviestraject, middels 'de veegactie PFG', tot een afronding. De gewijzigde statuten werden formeel door de notaris bekrachtigd, het verantwoordingsorgaan geïnstalleerd en de externe leden van de auditcommissie van het bestuur benoemd.

Hoewel de Deelnemersraad formeel geen zeggenschap heeft over de benoeming van de bestuursvoorzitter, heeft hij de snelle wisseling van het voorzitterschap met grote bezorgdheid gevolgd.

Reguliere onderwerpen

Meer reguliere onderwerpen in het verslagjaar die voor advies voorlagen bij de raad, waren het jaarverslag van het fonds over 2008, de ABTN 2009, reglementswijzigingen (reglement Bestuur ABP en Commissie van Beroep ABP) en een aantal wijzigingen van het pensioen-reglement (wijziging/aanpassing van de collectieve pensioenregeling, de pensioenregeling voor beroepsmilitairen en hoofdstuk 11 ABP Arbeidsongeschiktheids Pensioen). Ook adviseerde de raad in 2009 over het voor 2010 met de uitvoeringsorganisatie overeen te komen service level agreement (SLA). Conform uitdrukkelijk verzoek van de raad is door het bestuur toegezegd sterker te zullen sturen op verlaging van de kostprijs per verzekerde. Daarnaast adviseerde de raad positief over het driejaarlijks vast te stellen strategisch beleggingsplan (STIP) 2010-2012.

Lessons learned n.a.v. de crisis op de financiële markten

De Deelnemersraad heeft bij het bestuur aangedrongen op zelfreflectie naar aanleiding van de gevolgen voor het fonds van de financiële crisis. Tegen die achtergrond is door de raad eind 2009 kennisgenomen van de presentatie van het bestuur over de geleerde lessen cq. de evaluatie van het bestuur naar aanleiding van de crisis op de financiële markten en vooral de impact en consequenties van de crisis voor (de resultaten van) het fonds. De raad heeft de conclusies die het bestuur heeft getrokken naar aanleiding van de evaluatie onderschreven. Daarnaast was de raad verheugd met de openheid van het bestuur en het feit dat het bestuur zich tegenover de raad kwetsbaar opstelde. De raad is van mening dat meer transparantie leidt tot meer vertrouwen.

Clëntenraad

Begin 2009 verzocht de raad het bestuur te bewerkstelligen dat bij de uitvoeringsorganisatie een cliëntenraad zou worden ingesteld, die rechtstreeks bij de uitvoeringsorganisatie invloed kan uitoefenen op de wijze waarop de deelnemers en gepensioneerden van het pensioenfonds bejegend worden. De installatie van deze cliëntenraad is nog in 2009 gerealiseerd.

Verslag Werkgeversraad

Voor de Werkgeversraad ABP heeft 2009 met name in het teken gestaan van een drietal onderwerpen.

Om te beginnen de financiële ontwikkeling van het pensioenfonds en daaraan gekoppeld de ontwikkeling van de premie en indexatie. Omdat de financiële crisis van 2008 naar verwachting zijn sporen zou achterlaten op de ontwikkelingen in 2009. Bovendien was in 2008 door het bestuur ABP toegezegd vóór 1 juli nogmaals te bezien of er redenen zouden zijn het premie- en indexatiebeleid, zoals vastgesteld in 2008, aan te passen. De evaluatie van het handelen tijdens en na de crisis door het bestuur is hierbij ook zorgvuldig onder de loep genomen.

Een tweede onderwerp dat de nodige aandacht van de Werkgeversraad heeft gevraagd was de ontwikkelingen rond het benoemen van een nieuwe voorzitter. De negatieve publiciteit rond de twee voorzitters en interim voorzitter die in 2009 dienst hebben gedaan zijn erg schadelijk geweest voor het imago en het vertrouwen van ABP. De Werkgeversraad heeft bij het ABP bestuur er op aangedrongen in een vroegtijdig stadium bij het opstellen van een profiel en procedure betrokken te worden in de rol van adviesorgaan voor het bestuur.

Als derde onderwerp is aandacht besteed aan de arbeidsmarktontwikkelingen. De positie van de overheid- en onderwijswerkgevers baart zorgen gezien de toekomstige krapte op de arbeidsmarkt van hoger opgeleid personeel. Dit vraagt een bijzondere aandacht voor de financiële arbeidsvoorwaardenruimte. Temeer daar duidelijk is geworden dat bezuinigingen op het overheidsapparaat onvermijdelijk zullen zijn. Onaantrekkelijkheid van de onderwijs en overheid als werkgever ligt dan op de loer. Overigens wordt dit ook nu al door enkele sectoren ervaren. Een betaalbare pensioenregeling is dus noodzaak.

Ook dit jaar is het uitgangspunt voor de Werkgeversraad samenwerking geweest. Vanuit de uitgangspunten verantwoordelijkheid, betrokkenheid en transparantie is door de Werkgeversraad gezocht naar samenwerking met het bestuur ABP, de Deelnemersraad en het Verantwoordingsorgaan. Hierbij kan opgemerkt worden dat de Werkgeversraad constateert door het bestuur eerder geïnformeerd en nadrukkelijker bij het besluitvormingsproces te zijn betrokken.

Ook in de deelname van leden van de Werkgeversraad aan het tot stand komen van o.a. het Jaarverslag blijkt de ervaren betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

Het jaar 2009 overziend kan gesteld worden dat de Werkgeversraad, mede door de goede ondersteuning van het bestuursbureau, haar taak op een gedegen wijze heeft ingevuld.

Rapportage externe leden auditcommissie

In 2009 heeft ABP (hierna: het fonds) intern toezicht ingesteld. Daarbij is, in overeenstemming met de Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur (STAR, 2005), gekozen voor de benoeming van externe leden in de (bestaande) Audit Commissie (hierna: ELAC). De ELAC hebben als opdracht:

- a. Het beoordelen van beleids- en bestuursprocedures en -processen en de checks and balances binnen het fonds;
- b. Het beoordelen van de wijze waarop het fonds wordt aangestuurd; en
- c. Het beoordelen van de wijze waarop door het Bestuur wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn.

Om zich een beeld te vormen van de gang van zaken bij het fonds hebben de ELAC, naast hun reguliere deelname aan de vergaderingen van de Audit Commissie, een groot aantal documenten doorgenomen, gesprekken gevoerd met individuele leden van het Bestuur, met de (voormalige) voorzitter van het Bestuur, met de Directeur van het Bestuursbureau, met de CEO van de uitvoeringsorganisatie en met de (voormalige) externe accountant. Tevens hebben de ELAC het Verantwoordingsorgaan gevraagd of het bepaalde zaken onder hun aandacht zou willen brengen.

De ELAC hebben gedurende 2009 en begin 2010 gezien dat het Bestuur intensief en zorgvuldig heeft geopereerd in een zeer moeilijke tijd. Want weliswaar nam de dekkinggraad weer snel toe, en ook sneller dan volgens het herstelplan, maar daarmee zijn nog lang niet alle problemen verdwenen om terug te keren naar een stabiele periode waarin uitkeringen, indexatie en het voeren van een rustig anticyclisch beleggingsbeleid zijn verzekerd. Daarnaast is er nog veel te doen aan verbetering van de relatie met de externe toezichthouder.

De ELAC zien dat er op dit moment een fundamentele, en in sommige opzichten existentiële discussie wordt gevoerd over het Nederlandse pensioenstelsel, waarin de hoofdrolspelers op belangrijke elementen regelmatig tegenovergestelde posities innemen. De politiek is op deze thema's momenteel ook sterk in beweging, hetgeen tot aanpassing van het juridisch kader zal leiden. Die zal echter naar verwachting niet eerder dan in de nieuwe kabinetsperiode haar beslag krijgen.

In deze zeer dynamische omgeving heeft het Bestuur reeds vele aanpassingen toegepast en is daarmee nog niet gereed. Van belang zijn keuzes als aanpassingen van het beleggingsbeleid en het meer centraal stellen van open communicatie naar de deelnemers om een realistisch beeld van de verwachtingen te scheppen.

Tegen deze achtergrond hebben de ELAC hun rapport uitgebracht. De waarnemingen en aanbevelingen die daarin zijn opgenomen, hebben betrekking op het jaar 2009. Ze zijn geformuleerd in de periode van oktober tot en met december 2009. Uiteraard heeft het Bestuur in de afgelopen anderhalf jaar ook niet stil gezeten en in die tijd diverse beleidsaanpassingen doorgevoerd. Een deel daarvan overlapt met de aanbevelingen van de ELAC.

Het conceptrapport van de ELAC is op 15 april 2010 met het Bestuur besproken. Aansluitend hebben de ELAC hun definitieve rapport over 2009 uitgebracht.

Observaties

De ELAC hebben geconstateerd dat het Bestuur grotendeels is samengesteld uit ervaren bestuurders die respectvol met elkaar omgaan.

De ELAC zijn van oordeel dat het Bestuur in zijn algemeenheid de verschillende bij het fonds betrokken belangen op evenwichtige wijze behartigt.

De ELAC hebben enkele mogelijke verbeterpunten gesignaleerd in de wijze waarop het Bestuur functioneert. Tevens hebben de ELAC aandacht gevraagd voor de zuivere inrichting en bewaking van de relatie met de uitvoeringsorganisatie. De ELAC hebben enkele vragen opgeworpen over de financiële opzet van het fonds, en de wijze waarop het Bestuur zich oriënteert op voorliggende beleidsopties.

In het verlengde van deze observaties hebben de ELAC het Bestuur de volgende aanbevelingen gedaan (met daaronder, cursief weergegeven, de reactie van het bestuur):

1. Het bestuurlijk functioneren van het Bestuur

1.1. De ELAC adviseren de ABP-bestuurders om scherp onderscheid te (blijven) maken tussen het collegiaal besturen van het ABP en de diverse onderhandelings- en vertegenwoordigingsprocessen waarbij zij uit anderen hoofde betrokken zijn.

1.2. De ELAC adviseren het Bestuur om bij het besturen van het fonds het bestaande toezichtskader (de ist-situatie) als uitgangspunt te nemen en dat duidelijk gescheiden te houden van het lobbybeleid (waarin de soll-situatie leidend is).

Het bestuur stelt vast dat de figuur van een paritair bestuur, die voorgeschreven is in de Pensioenwet, inderdaad maakt dat het bestuur alert moet zijn op het risico dat in de besturing van het fonds ook andere belangen worden betrokken dan die van uitsluitend het fonds en zijn deelnemers. Het bestuur heeft hier expliciet aandacht aan besteed in zijn integriteitsbeleid en beheersmaatregelen daarvoor opgenomen in het integriteitplan van ABP dat in januari 2010 is vastgesteld.

1.3. De ELAC adviseren het Bestuur zich te beraden op de gewenste rol en taak van APG, zowel wat betreft de tijdige en schriftelijk voldragen voorbereiding van de bestuurs(commis-sie)vergaderingen als tijdens die vergaderingen zelf.

1.4. De ELAC adviseren het Bestuur om, niet alleen als daar een onmiddellijke aanleiding voor is, maar tevens periodiek te vergaderen zonder dat daarbij vertegenwoordigers van APG aanwezig zijn.

Het bestuur heeft er bij de scheiding van fonds en uitvoeringsorganisatie in 2008 bewust voor gekozen om niet alleen de pensioenadministratie en het vermogensbeheer, maar ook een deel van de beleidsondersteuning uit te besteden aan APG. Bewust omdat daarmee ten volle gebruik kan worden gemaakt van de kracht van de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur

onderschrijft de noodzaak alert te zijn op de rollen van de verschillende partijen en de checks en balances daarin. Het bestuur zal overwegen enkele malen per jaar buiten aanwezigheid van vertegenwoordigers van de uitvoeringsorganisatie te vergaderen.

1.5. De ELAC adviseren het Bestuur in zijn algemeenheid vaker gebruik te maken van onafhankelijke experts voor het doen verrichten van (contra-)expertises.

Ook het bestuur is de mening toegedaan dat het verstandig is om op bepaalde dossiers te werken met externe toetsing, objectivering en/of verificatie. Ook in 2009 heeft het Bestuur op een aantal belangrijke dossiers externe expertises laten verrichten. De verkregen adviezen lagen op het gebied van ondermeer wet- en regelgeving, financiën, governance en beleggingen. Het bestuur zal overwegen vaker van deze mogelijkheid gebruik te maken.

1.6. De ELAC adviseren het Bestuur zich te beraden op de complexiteit van de beleggingsportefeuille, en op de rol die derivaten daarin wel en niet mogen spelen.

1.7. De ELAC adviseren het Bestuur onafhankelijk onderzoek te laten doen naar de toegevoegde waarde die actief vermogensbeheer, gecorrigeerd voor risico en leverage, voor het fonds heeft opgeleverd.

Zowel het derivatenbeleid als het actief beleid zijn in de evaluatie die heeft plaatsgevonden naar aanleiding van de kredietcrisis 2008 benoemd als onderwerpen waar het bestuur kritisch naar moet kijken. In 2010 zal over beide dossiers nader onderzoek plaatsvinden. Dit is verankerd in het strategisch beleggingsplan 2010-2012, dat eind 2009 is vastgesteld.

2. Het financiële beleid van het fonds

2.1. De ELAC adviseren het Bestuur zich te beraden op de financiële opzet van het fonds, met als doel het scheppen van ruimte voor een stabiel premie- en indexatiebeleid.

2.2. De ELAC adviseren het Bestuur om de verschillende fundamentele financiële beleidskeuzes die in deze rapportage aan de orde komen door onafhankelijke deskundigen door middel van scenarioanalyse over een langere periode te laten backtesten.

Uiteraard is ook het bestuur van mening dat de financiële opzet van het fonds zodanig dient te zijn dat er sprake is van een stabiel premie- en indexatiebeleid. Op dit moment is de eerste prioriteit het herstel van de fondspositie. Dat neemt niet weg dat het bestuur fundamenteel nadenkt over het financieel beleid van het fonds. Daarbij worden ook de inzichten betrokken van de commissies Goudswaard en Frijs en de reactie daarop van de Minister van SZW (incl. de parameterdiscussie en de evaluatie van het FTK). Concreet wordt hierbij gedacht aan het ontwikkelen van een gespecificeerd risicokader door het bestuur. Binnen dit kader wordt, bij verschillende financiële en economische uitgangssituaties, naar het optimale financiële beleid (premie, indexatie en beleggingsbeleid) gezocht dat past bij de doelstelling van het pensioenfonds: het nu en in de toekomst invullen van de pensioenambities die sociale partners zijn overeengekomen.

3. De ontzaffing

3.1. Ondanks dat pas kort geleden tot ontzaffing is besloten en het transitieproces nog niet is afgerond, geven de ELAC het Bestuur in overweging om toch nog eens na te denken over de voor- en nadelen van ontzaffing voor een fonds met de omvang van ABP.

3.2. De ELAC adviseren het Bestuur om voort te gaan met het proces om te komen tot een normale uitbestedingsrelatie met APG (d.w.z. at arm's length) en daarop niet via het

aandeelhouderschap of anderszins inbreuk te maken, waardoor immers de onderscheiden verantwoordelijkheden van ABP en APG zouden kunnen vertroebelen.

3.3. De ELAC adviseren het Bestuur om het Bestuursbureau een meer volwaardige plaats te geven tussen de uitvoeringsorganisatie en het Bestuur, het mandaat van het Bestuursbureau daar op in te richten, en zich nader te beraden op een daarbij passende (kwalitatieve en kwantitatieve) personele bezetting van het Bestuursbureau.

In 2010 zal de ontzaffing, de vormgeving daarvan en de werking worden geëvalueerd, tegen de achtergronden van de met de ontzaffing beoogde doelstellingen. Ook de rolinvulling van de verschillende partijen die in de nieuwe structuur een rol spelen komt daarbij aan de orde. Deze evaluatie was reeds voorzien bij de besluitvorming over ontzaffing in 2007.

De wijze waarop de relatie tussen ABP (bestuur en bestuursbureau) en zijn uitvoerder vorm heeft gekregen, is uiteraard een punt van voortdurende aandacht. Sinds de splitsingsdatum in 2008 zijn in de rolverdeling, verantwoording over de uitbesteding vanuit de uitvoerder aan ABP en de monitoring daarop door het pensioenfonds, flinke stappen gezet aan zowel de kant van het fonds als aan de kant van APG. Ook het bestuur meent dat deze ontwikkeling nog niet voltooid is.

Overigens prijst het bestuur zich gelukkig met de huidige verhouding tot de uitvoeringsorganisatie, die toegewijd is aan zijn opdrachtgever, die goed toegankelijk is en waarvan de kennis en deskundigheid ten dienste staat van ABP.

FJM Crone

JPW Kloppe

Verslag Verantwoordingsorgaan

Inleiding

Het ABP kent in het kader van de Pensioenwet een Verantwoordingsorgaan. Dit orgaan is ingesteld op 12 februari 2009. Het Verantwoordingsorgaan bestaat uit 36 leden, waarvan een derde afkomstig is uit de geleding van de pensioengerechtigden, een derde uit de geleding van de deelnemers en een derde uit de geleding van de werkgevers. De leden van het Verantwoordingsorgaan zijn voor zover het de vertegenwoordigers van de aangesloten werkgevers betreft benoemd door het VSO en de werkgeversvereniging Energie- en Nutsbedrijven uit de kring van de Werkgeversraad. De leden van het Verantwoordingsorgaan zijn voor zover het de vertegenwoordigers van de deelnemers betreft benoemd door de centrales voor overheids- en onderwijspersoneel uit de geleding van de deelnemers binnen de Deelnemersraad. Voor zover het de vertegenwoordigers van de gepensioneerden betreft zijn deze benoemd door de centrales en de NVOG uit de geleding van de pensioengerechtigden binnen de Deelnemersraad.

De verantwoordelijkheden en bevoegdheden van het Verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de statuten van het ABP en in het reglement van het Verantwoordingsorgaan. Het Bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd en over de naleving van de principes van goed pensioenfondsbestuur zoals bedoeld in het Besluit uitvoering Pensioenwet en de Wet Verplichte beroepsregelingen van 18 december 2006.

Het Verantwoordingsorgaan is ingevolge artikel 2 van het Reglement Verantwoordingsorgaan, bevoegd een oordeel te geven over:

- het handelen van het Bestuur;
- het door het bestuur gevoerde beleid over het afgelopen jaar;

- de beleidskeuzes die betrekking hebben op de toekomst;
- de naleving door het Bestuur van de principes van goed pensioenfondsbestuur als bedoeld in artikel 19 van de statuten.

In het kader van het geven van een oordeel over het door het Bestuur gevoerde beleid / het handelen van het Bestuur spreekt het Verantwoordingsorgaan een oordeel uit over het handelen van het Bestuur over het jaar 2009.

Hierna zijn de bevindingen, het oordeel en de aanbevelingen van het Verantwoordingsorgaan opgenomen.

Bevindingen

Over het jaar 2008 heeft het proces van verantwoording voor het eerst plaatsgevonden. Op 29 april 2010 heeft het Bestuur voor de tweede keer aan het Verantwoordingsorgaan verantwoording afgelegd over het gevoerde beleid. De verantwoording had betrekking op het jaarverslag 2009 en het over deze periode door het Bestuur gevoerde beleid. Het Verantwoordingsorgaan heeft zich een oordeel kunnen vormen aan de hand van het jaarverslag, het rapport van de externe leden van de Auditcommissie, diverse bestuursdocumenten, alsmede informatie uit gesprekken met de externe accountant, de externe actuaris en de compliance officer.

Om te komen tot een oordeel over het door het Bestuur gevoerde beleid over het jaar 2009 heeft het Verantwoordingsorgaan op een zestal hoofdlijnen bevindingen. Deze zullen hierna afzonderlijk worden aangegeven:

1. In Control Statement (ICS) 2009 in relatie tot de aanbeveling van het Verantwoordingsorgaan van afgelopen jaar

Het bestuur verklaart middels een ICS (ons is niet gebleken dat) dat het In Control is geweest gedurende 2009. Het Verantwoordingsorgaan heeft middels een aanbeveling aan het bestuur bij het oordeel over 2008 gevraagd dat door de externe accountant te laten valideren. Het Verantwoordingsorgaan heeft van het Bestuur mogen vernemen waarom nog niet tot validatie is overgegaan.

Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur de ambitie uit te spreken om het statement in de toekomst positief te formuleren, wat de voorkeur van het Verantwoordingsorgaan heeft. Het Verantwoordingsorgaan herhaalt de aanbeveling om het In Control Statement, wat opgenomen wordt in het jaarverslag 2010, in ieder geval te laten valideren door de externe accountant.

2. Risicomanagement

Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur over voldoende instrumenten en procedures moet beschikken waardoor het de risico's op de bedrijfsprocessen in voldoende mate kan beheersen, zodat met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de producten met de gewenste kwaliteit kunnen worden geleverd. De beheersing van het uitbestedingsrisico en met name de risico's rond vermogensbeheer (zie ook rapport Frijns) zijn voorbeelden waar het Verantwoordingsorgaan het Bestuur op attendeert om in de toekomst de nodige tijd en aandacht aan te besteden. Dit met name gezien de complexiteit van de beleggingsportefeuille zoals die in uitvoering is gegeven aan APG.

3. Transparante en tijdige communicatie

Afgelopen jaar heeft het Verantwoordingsorgaan aangegeven dat een transparante en tijdige communicatie inzake de fondspositie met alle belanghebbenden zowel in goede als in minder goede tijden van essentiële betekenis is. Communicatie met alle belanghebbenden diende in 2009 dan ook hoog op de agenda van het Bestuur te staan. Het Verant-

woordingsorgaan is van mening dat hier gedurende 2009 verbeteringen zijn geconstateerd maar dat ook hier nog voldoende ruimte voor verbetering is. Het thema van het jaarverslag 2009 (bouwen aan vertrouwen) geeft aan dat een duidelijk en transparant beleid en dus herstel van vertrouwen alleen bereikt kan worden middels een transparante en tijdige communicatie aan alle belanghebbenden. Het door het bestuur opgestelde communicatie-beleidsplan 2010-2012, waarover de Deelnemersraad en de Werkgeversraad hebben kunnen adviseren, is hiertoe een eerste stap voor de toekomst. De communicatie gedurende het jaar 2009, met name daar waar het gaat om de realiteit van de verwachtingen van de deelnemers, geplaatst tegen de mogelijke risico's, had naar het oordeel van het Verantwoordingsorgaan meer transparante inzet mogen hebben en frequenter mogen geschieden en dan met name in voor het fonds minder goede financiële tijden en/of bij belangrijke grote wijzigingen in het stelsel.

4. Mitigeren van de uitvoeringskosten

De uitvoeringskosten bestaan uit de kosten voor pensioenbeheer, vermogensbeheer en bestuur- en bureaunkosten. Een van de aanbevelingen van het Verantwoordingsorgaan in het oordeel over 2008 was het mitigeren van de uitvoeringskosten. Uit de opstelling van de kosten blijkt dat de kosten voor pensioenbeheer ten opzichte van 2008 fractioneel zijn gestegen terwijl de kosten voor vermogensbeheer per saldo zijn gedaald. Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur hierbij duidelijk onderscheid te maken tussen de kosten voor pensioenbeheer en de kosten voor vermogensbeheer.

Het Bestuur laat weten dat een verdere efficiencyverbetering bij de uitvoeringsorganisatie de komende jaren een substantieel neerwaarts effect op de kostprijs van ABP, zowel wat betreft het pensioenbeheer als het vermogensbeheer, zal hebben. Het Verantwoordingsorgaan zal het Bestuur aan deze toezegging houden en de kostprijsontwikkeling kritisch blijven volgen. Daarnaast vraagt het Verantwoordingsorgaan aan het Bestuur aan te geven wat een aanvaardbare norm is, deze te toetsen aan een (internationale) benchmark en rekening te houden met een gelijkblijvend serviceniveau.

5. Deskundigheid Bestuur

In het oordeel over 2008 is opgenomen dat het Verantwoordingsorgaan nader zal ingaan op het thema deskundigheidsbevordering. Het Verantwoordingsorgaan heeft kennis kunnen nemen van het door het bestuur vastgestelde deskundigheidsplan met daarin opgenomen het deskundigheidsprofiel, de deskundigheidsmatrix en de invulling van de permanente educatie. Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat sprake is van een goed deskundigheidsplan en beveelt het Bestuur aan om het plan zo uit te voeren.

6. Evaluatie FTK

Een Financieel Toetsingskader (FTK) is van grote waarde gebleken voor de pensioensector tijdens de kredietcrisis. Deze crisis heeft echter ook laten zien dat het FTK kan leiden tot een volatiel en procyclisch pensioenbeleid, door de wijze waarop de financiële positie van een pensioenfonds - de dekkingsgraad - wordt berekend. Het is hierdoor moeilijk vast te stellen wat de daadwerkelijke financiële gezondheid van een pensioenfonds is. Het gevaar bestaat daardoor dat het vertrouwen van deelnemers wordt ondermijnd en daarmee het vertrouwen in het pensioenstelsel als geheel. De passage in het jaarverslag laat in het midden welke actie ABP richting Minister Donner heeft ondernomen met betrekking tot de evaluatie FTK.

Het Bestuur heeft een position paper opgesteld: Te sombere parameters bedreiging voor Nederlandse pensioenstelsel waar het Verantwoordingsorgaan pas zeer recent kennis van heeft kunnen nemen. Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het Bestuur veel aandacht moet blijven besteden aan de evaluatie van het FTK en de gevolgen daarvan voor het fonds.

Oordeel en
aanbevelingen

Alles in overweging nemende oordeelt het Verantwoordingsorgaan positief over het handelen van het Bestuur inzake het gevoerde beleid, de gemaakte beleidskeuzes en de naleving van goed pensioenfondsbetuur. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat de externe actuaar en de externe accountant een goedkeurende verklaring bij de jaarrekening hebben verstrekt.

Het Verantwoordingsorgaan doet de navolgende aanbevelingen:

- Laat het “In control statement” over 2010 valideren en kom tot een positieve formulering.
- Mitigeer de uitvoeringskosten en maak hierbij onderscheid tussen de kosten voor pensioenbeheer en vermogensbeheer, bepaal een aanvaardbare norm en toets deze aan een (internationale) benchmark.
- Laat de compliance officer twee keer per jaar aan het Verantwoordingsorgaan rapporteren.
- Borg de juridisch onafhankelijke positie van de compliance officer.
- Geef veel aandacht aan de communicatie met de deelnemers, met name daar waar het gaat om de realiteit van de verwachtingen van de deelnemers, geplaatst tegen de mogelijke risico's. Communiceer frequenter dan de afgelopen periode, ook in voor het fonds minder goede financiële tijden en/of bij grote belangrijke wijzigingen in het stelsel.
- Geef in de jaarrekening 2010 meer accent aan en een duidelijke toelichting op de enkelvoudige jaarrekening.
- Blijf aandacht besteden aan de evaluatie van het FTK en de gevolgen daarvan voor het fonds.
- Beoordeel frequenter dan de afgelopen periode het verzekeringstechnisch risico en dan met name de levensverwachting. Zijn de grondslagen nog actueel in het kader van de jaarrekening?
- Investeer in een goede en werkbare relatie met de toezichthouders.
- Het Verantwoordingsorgaan heeft kennisgenomen van de zorgvuldige afweging welke het Bestuur heeft gemaakt rondom de aanpassing van de disconteringsvoet. Het Verantwoordingsorgaan krijgt signalen dat de gekozen waarde optimistisch is. Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur alert te blijven.
- Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur om een schriftelijke rapportage van de externe actuaar en de externe accountant te mogen ontvangen.

Reactie Bestuur op het verslag Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur heeft op 29 april 2010 kennisgenomen van de bevindingen, het oordeel en de aanbevelingen van het Verantwoordingsorgaan ten aanzien van het gevoerde beleid van het Bestuur over het afgelopen jaar en vindt daarin geen aanleiding tot opmerkingen.

Het Bestuur waardeert de betrokkenheid en de inzet van de leden van het Verantwoordingsorgaan en heeft met instemming kennisgenomen van het positieve oordeel van het Verantwoordingsorgaan.

De aanbevelingen van het Verantwoordingsorgaan worden door het Bestuur onderschreven en meegenomen in zijn jaarlijkse planning.

Het Bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor zijn inzet om tot een gefundeerd oordeel te komen over het gevoerde bestuursbeleid en zal het Verantwoordingsorgaan tijdig op de hoogte brengen van beleidsontwikkelingen bij het fonds.

Deskundigheid en openheid

UMC Utrecht

Henk Schreuder is gynaecologisch oncologisch chirurg in het Universitair Medisch Centrum Utrecht. Schreuder en zijn drie collega's opereren vrouwen met bijvoorbeeld baarmoederhalskanker, eierstokkanker, schaamlipkanker en baarmoederkanker. Gezamenlijk verrichten zij circa tien van dergelijke operaties per week. 'Vertrouwen, zowel van de dokter naar de patiënt als van de patiënt naar de dokter, is essentieel', zegt Henk Schreuder. 'Vertrouwen is de essentie van de behandelovereenkomst.'

Alleen al doordat een patiënt onder narcose moet, heeft elke operatie een zeker risico in zich. Daarvan afgezien is de ene operatie risicovoller dan de andere. In het werkgebied van Henk Schreuder is bijvoorbeeld het preventief verwijderen, via een kijkoperatie, van eierstokken en eileiders bij vrouwen met een verhoogd risico op borst- en eierstokkanker, een wekelijkse routine. Een baarmoederhalskankeroperatie is daarentegen veel ingewikkelder. 'Dat zijn grote operaties met meer risico en dus moet je de patiënt daar dan ook van op de hoogte brengen', zegt Henk Schreuder.

Niet altijd voorspelbaar

'Bij elke operatie is er een kans op complicaties', vervolgt Schreuder. 'Het is een richtlijn in onze beroepsgroep dat je die van tevoren met de patiënt bespreekt, tenzij het heel zeldzame complicaties zijn. We moeten patiënten natuurlijk niet onnodig bang maken. Daarnaast hebben operaties niet altijd een voorspelbare uitkomst. Een baarmoederhalskankeroperatie is helemaal geprotocolleerd, volgens standaarden, maar een operatie bij eierstokkanker is van een ander kaliber. Eierstokkanker is een 'silent killer', die meestal al door de hele buikholte is uitgezaaid op het moment dat wij gaan opereren. Bij de ene patiënt lukt dat dan nog wel, maar bij de andere niet meer. Bij zo'n operatie heb je vooraf een heel ander gesprek met de patiënt dan bij een standaardoperatie.'

Aandacht voor gespreksvoering

Een open en eerlijk gesprek is in de relatie tussen dokter en patiënt buitengewoon belangrijk. Gespreksvoering kreeg in het verleden weinig aandacht in de geneeskunde-opleiding, maar door veranderingen in de opzet en ook gedurende het 'fellowship' tijdens de opleiding is er veel meer gelegenheid om daar aandacht aan te besteden. 'In de gesprekken met patiënten ben ik redelijk direct', zegt Henk Schreuder. 'Ik zeg waar het op staat en maak de dingen niet mooier en ook niet slechter dan ze zijn. Mijn ervaring is dat de meeste patiënten dat waarderen. Anno 2010 willen mensen goed worden voorgelicht.' Henk Schreuder heeft niet het idee dat patiënten te snel en te gemakkelijk hun vertrouwen in de handen van een arts leggen. 'Patiënten zijn juist kritisch en er zijn veel patiëntenverenigingen. Bovendien mogen zij ervan uitgaan dat medici goed zijn opgeleid. Belangrijk is dat artsen hun beperkingen kennen. Vroeger dacht een dokter vaak alles te kunnen, maar dat is veranderd. Ook in de geneeskunde is openheid veel belangrijker geworden.'

'IK ZWEER

dat ik de geneeskunst zo goed als ik kan zal uitoefenen ten dienste van mijn medemens. Ik zal zorgen voor zieken, gezondheid bevorderen en lijden verlichten. Ik stel het belang van de patiënt voorop en eerbiedig zijn opvattingen. Ik zal aan de patiënt geen schade doen. Ik luister en zal hem goed inlichten. Ik zal geheim houden wat mij is toevertrouwd. Ik zal de geneeskundige kennis van mijzelf en anderen bevorderen. Ik erken de grenzen van mijn mogelijkheden. Ik zal mij open en toetsbaar opstellen, en ik ken mijn verantwoordelijkheid voor de samenleving. Ik zal de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de gezondheidszorg bevorderen. Ik maak geen misbruik van mijn medische kennis, ook niet onder druk. Ik zal zo het beroep van arts in ere houden.

DAT BELOOF IK.'

4. Financieel Beleid en Herstelplan

De financiële positie van het fonds

Herstel sneller dan verwacht

De dekkingsgraad van ABP heeft zich in 2009 gunstiger ontwikkeld dan in het door de toezichthouder goedgekeurde herstelplan nog werd voorzien. Daarin was een dekkingsgraad van 93 procent eind 2009 gecalculeerd. De dekkingsgraad zou in 2009 door betere beleggingsrendementen en een gestegen marktrente met 20 procentpunt zijn verbeterd van 89,6 procent eind 2008 naar 109,6 procent. De verbeterde financiële positie was in november reden voor het bestuur om een gedeeltelijke indexatie van 0,28 procent en incidenteel 0,17 procent toe te kennen. Het besluit tot gedeeltelijke indexatie per 1 januari 2010 en de overgang naar nieuwe actuariële grondslagen hebben eind 2009 geleid tot een afname van de dekkingsgraad van 109,6 procent met respectievelijk 0,3 en 5,8 procentpunt naar 103,5 procent.

Verbeterde financiële positie

Hoewel de financiële positie van het fonds aanzienlijk is verbeterd, bevond het fonds zich eind 2009 nog steeds in een herstelsituatie. Eind 2009 was sprake van een dekkingstekort (dekkingsgraad < 104,3 procent) en van een reservetekort (dekkingsgraad < 126,0 procent).

Tabel 4.1. toont het verloop van de dekkingsgraad van eind 2008 naar eind 2009, herleid naar achterliggende oorzaken.

Tabel 4.1. Verloop nominale dekkingsgraad pensioenfonds (in %)

	2009	2008
Ontwikkeling dekkingsgraad		
Aanvang boekjaar	89,6	140,0
- effect rentemutatie door wijziging rentetermijnstructuur	4,2	- 24,8
- effect rendement op beleggingen	17,5	- 27,3
- effect rentetoevoeging op verplichtingen	- 2,3	- 6,2
- overige effecten op dekkingsgraad	0,6	7,9
	109,6	89,6
- effect aanpassing grondslagen op verplichtingen	- 5,8	0,0
- effect toekenning indexatie op verplichtingen	- 0,3	0,0
Einde boekjaar	103,5	89,6
Vereiste dekkingsgraad	126,0	123,6
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,3	104,4
Rente pensioenverplichtingen	3,87	3,57
Beleggingsrendement	20,2	- 20,2

Dekkings- en reservetekort afgenomen

Het minimaal vereiste eigen vermogen is afhankelijk van de verplichtingenstructuur van het fonds en wordt volgens de rekenregels van het Besluit Financieel Toetsingskader (FTK) vastgesteld. Eind 2009 bedroeg het minimaal vereiste eigen vermogen 4,3 procent van de verplichtingen. Er was dus nog sprake van een beperkt dekkingstekort van 0,8 procent (1,7 miljard euro) van de verplichtingen.

Het vereiste eigen vermogen is afhankelijk van de financiële risico's die het fonds loopt en wordt volgens de rekenregels in de Regeling Pensioenwet vastgesteld (het zogenoemde standaardmodel). Eind 2009 bedroeg het vereiste eigen vermogen 26,0 procent van de verplichtingen. Eind 2009 was dus tevens sprake van een reservetekort van 22,5 procent (45,2 miljard euro).

Tabel 4.2. geeft de financiële positie aan het einde van 2009 weer, in termen van dekkingstekort en reservetekort.

Tabel 4.2. Financiële positie ultimo 2009 (in € mrd)

	Dekkingstekort	Reservetekort
Algemene reserve	7,0	7,0
(Minimaal) vereiste eigen vermogen	8,7	52,2
Tekort	- 1,7	- 45,2
Als percentage van de verplichtingen	- 0,8%	- 22,5%

Financieel beleid: een integrale benadering

Algemeen

De sociale partners, verenigd in de Pensioenkamer, zijn verantwoordelijk voor het vaststellen van de inhoud van de pensioenregeling. De ambitie om de pensioenaanspraken bestendig en volledig te indexeren overeenkomstig de loonontwikkeling bij overheid en onderwijs, maakt deel uit van de door de sociale partners overeengekomen pensioentoezegging. Het compenseren van indexatiekortingen door middel van na-indexatie is onderdeel van de indexatieambitie.

Het bestuur van ABP is verantwoordelijk voor het integraal financieel beleid van het fonds en wint bij het bepalen van dit beleid advies in bij de deelnemersraad en de werkgeversraad. Het financieel beleid is erop gericht de door de sociale partners overeengekomen pensioentoezeggingen na te komen.

Integrale benadering financieel beleid

Het financieel beleid omvat het premiebeleid, het indexatiebeleid en het beleggingsbeleid, alsmede het prudent vaststellen van de voorziening pensioenverplichtingen rekening houdend met de gestegen levensverwachtingen. Vanwege de onderlinge samenhang is het gewenst om het financieel beleid integraal vast te stellen en periodiek te toetsen. Het fonds herijkt eens per drie jaar het financieel beleid. Hierbij worden getoetst dan wel opnieuw vastgesteld:

- het strategisch beleggingsbeleid;
- de actuariële grondslagen voor waardering van de verplichtingen en de premievaststelling;
- de disconteringsvoet voor de premie;
- de bovengrens van de indexatiestafel;
- de premiekortinggrens.

Als basis voor het financieel beleid in de periode 2010-2012 heeft in 2009 herijking van deze uitgangspunten plaatsgevonden. Dit heeft ertoe geleid dat een nieuw strategisch beleggingsplan is vastgesteld. Daarnaast zijn de actuariële grondslagen voor waardering van de verplichtingen en de premievaststelling aan de verder toegenomen levensverwachting aangepast. Tot slot is de disconteringsvoet voor de premie, onder gelijktijdige verhoging van de prudentiemarge, naar 3,25 procent verhoogd (was 3,0 procent). De bovengrens van de indexatiestafel en de premiekortinggrens zijn voor de periode 2010-2012 ongewijzigd vastgesteld op 135 respectievelijk 150 procent.

<i>Sneller herstel laat gedeeltelijke indexatie en vervallen herstelopslag toe</i>	De financiële positie van het fonds lag eind 2009 ruim voor op de in het herstelplan geprognosticeerde financiële positie. Eind 2009 bedroeg de dekkingsgraad 103,5 procent, terwijl het herstelplan van 93 procent uitgaat. Vanwege deze positieve ontwikkeling heeft het bestuur de herstelopslag op de premie opgeheven. Daarnaast heeft het bestuur, gelet op de financiële positie eind oktober 2009, besloten de indexatiestaffel bij het toekennen van de indexatie per 1 januari 2010 onverkort toe te passen. Op basis van de ontwikkeling van de financiële positie van het fonds zal worden beoordeeld of heffing van een herstelopslag in de tweede helft van 2010 noodzakelijk is. Ook zal dan worden beoordeeld of verhoging van het indexatiepercentage voor 2010 mogelijk is.
<i>Premiebeleid</i>	Het bestuur bepaalt jaarlijks de kostendekkende premies voor de volgende collectieve regelingen: – middelloonregeling voor ouderdoms- en nabestaandenpensioenen, compensatie Algemene nabestaandenwet en arbeidsongeschiktheidspensioenen voor burgers; – eindloonregeling voor ouderdoms- en nabestaandenpensioenen en compensatie Algemene nabestaandenwet voor beroepsmilitairen; – PartnerPlusPensioen voor de politie; – regeling voorwaardelijke inkoop ouderdoms- en nabestaandenpensioenen oude diensttijd. Om premiefluctuaties te beperken wordt de kostendekkende premie op een prudente schatting gebaseerd van het op lange termijn verwachte reële beleggingsrendement. Vanwege de indexatieambitie en het reële karakter van de pensioenverplichtingen wordt daarbij niet van een nominaal, maar van een reëel beleggingsrendement uitgegaan. Voor de periode 2006-2009 werd een zogenoemde disconteringsvoet voor de premie toegepast van 3,0 procent. Binnen de regelgeving voor het FTK-overgangsregime gold voor ABP weliswaar een maximum verwacht reëel rendement van 3,1 procent, maar voor de premiestelling had het bestuur besloten hierop een prudentie te hanteren van 0,1 procentpunt. In 2009 is de disconteringsvoet in het kader van de driejaarlijkse herijking van het financieel beleid getoetst en opnieuw vastgesteld, rekening houdend met de Regeling Parameters Pensioenfondsen. Het maximaal te hanteren verwachte reële beleggingsrendement voor de periode 2010-2012 bedraagt op grond van deze regeling 3,6 procent. Het bestuur heeft voor de premiestelling 2010-2012 echter besloten om de te hanteren prudentie in de disconteringsvoet voor de premie van 0,1 tot 0,35 procentpunt te verhogen. Dit betekent dat de premie voor de periode 2010-2012 op een disconteringsvoet van 3,25 procent wordt gebaseerd.
<i>Premie OP/NP gestabiliseerd voor 2010-2012</i>	De kostendekkende premie voor het ouderdoms- en nabestaandenpensioen zou per 1 januari 2010 20,0 procent kunnen blijven. Het bestuur streeft echter naar een stabilisering van deze premie voor de periode 2010-2012. Voor de vaststelling van de premie vanaf 1 januari 2010 is daarom op de voorzienbare premiestijgingen in 2011 en 2012 geanticipeerd. De premie voor ouderdoms- en nabestaandenpensioenen is voor 2010 op 20,3 procent vastgesteld.
<i>Premie Anw-compensatie</i>	Als gevolg van herijking van het financieel beleid daalt de premie voor Anw-compensatie per 1 januari 2010 met 0,1 procentpunt naar 0,3 procent. Het totaal van de premie voor ouderdoms- en nabestaandenpensioenen en de premie voor Anw-compensatie bedraagt daarmee 20,6 procent voor 2010.

Premie AOP 2010 De premie voor het arbeidsongeschiktheidspensioen is een sectorale premie en is voor 2010 voor alle sectoren op hetzelfde niveau als in 2009 vastgesteld, namelijk gemiddeld 0,5 procent.

Premie inkoop OP/NP 2010 De premie voor de inkoop van voorwaardelijke pensioenaanspraken OP/NP voortvloeiende uit de overgangsbepalingen bij de wijziging van de pensioenregeling per 1 januari 2006 bedroeg in 2009 0,02% van het salaris en zal in 2010 gelijk zijn aan 0,26% van het salaris.

Premievergelijk In onderstaande tabel zijn ter vergelijking zowel de premies voor 2010 als de premies voor 2009 opgenomen.

Tabel 4.3. Premie OP/NP, Anw-hiaat en AOP (als percentage bijdragegrondslag)

	2010	2009
Ouderdoms- en nabestaandenpensioen	20,3	20,5 ⁹
Herstelopslag (van 1 juli tot 31 december 2009)	0,0	1,0
Anw-hiaat	0,3	0,4
Arbeidsongeschiktheidspensioen (gemiddeld)	0,5	0,5
Premie voorwaardelijke inkoop OP/NP	0,3	0,0
Totaal, als percentage van het salaris	16,4	16,8

Strategische beleggingsmix 2010-2012 In 2009 is een nieuw strategisch beleggingsplan 2010-2012 voor ABP opgesteld. De koers blijft op instandhouding van het herstelvermogen gericht. In lijn daarmee is de nieuwe strategische mix op basis van een 'Asset Liability Management'-studie samengesteld, binnen een strategisch risicokader dat in de aanloop naar het strategisch beleggingsplan door het bestuur is vastgesteld. Daarbij is met verschillende beoordelingscriteria rekening gehouden, waaronder de hoogte van de nominale dekkingsgraad, de (cumulatief) gemiste indexatie en verschillende risicokenmerken.

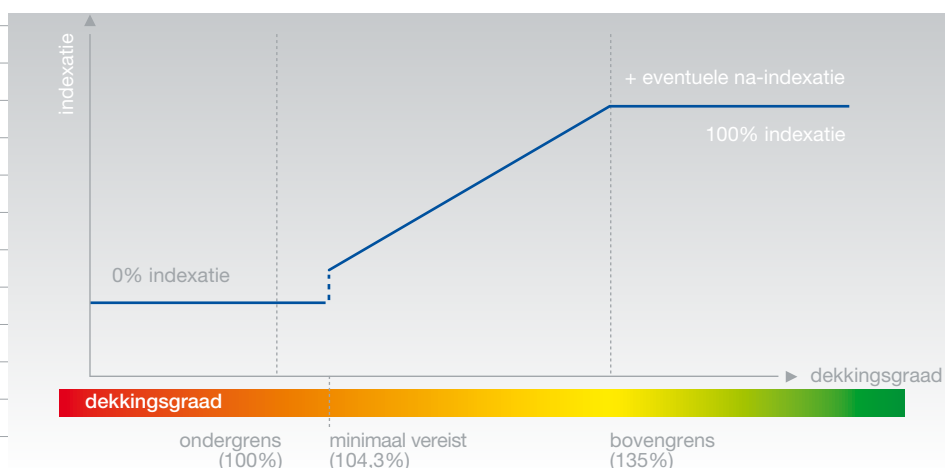
In lijn met de lessen die het bestuur uit de kredietcrisis heeft getrokken, is het profiel van de strategische beleggingsmix voor drie mogelijke economische scenario's op lange termijn getoetst, evenals voor extreme schokken op korte termijn.

In hoofdstuk 7 over het beheer van het belegde vermogen wordt nader op het strategisch beleggingsplan 2010-2012 ingegaan.

Indexatiebeleid Het bestuur beslist jaarlijks over de toekenning en de hoogte van de indexatie. Als leidraad voor deze beslissing fungeert de beleidsstaffel indexatie. Deze is in grafiek 4.1. schematisch weergegeven. Op grond van zijn discretionaire bevoegdheid kan het bestuur van de uitkomsten van de beleidsstaffel afwijken. De beleidsstaffel is in het kader van de integrale herijking van het financieel beleid niet gewijzigd.

9 Inclusief de herstelopslag van 1 procent voor de periode van juli tot en met december 2009, dit is 0,5 procent over heel 2009.

Grafiek 4.1. Beleidsstaffel indexatie

De beleidsstaffel laat zien dat tot een dekkingsgraad van 135 procent niet of slechts gedeeltelijk wordt geïndexeerd. Bij een dekkingsgraad van 135 procent of hoger kan het bestuur tot volledige indexatie besluiten, evenals tot toekenning van in het verleden niet verleende indexatie (na-indexatie). De grens waarboven volledig wordt geïndexeerd ligt dus ruim boven de vereiste dekkingsgraad (126,0 procent eind 2009). De hoogte van de bovengrens van de beleidsstaffel is in het kader van de herijking van het financieel beleid in 2009 geëvalueerd. Deze evaluatie heeft niet tot een wijziging geleid.

Financiële sturing

De financiële sturing van het fonds is in de eerste plaats op de lange termijn gericht. De financiële sturing voor de korte termijn vindt initieel plaats door middel van het indexatiebeleid of bijsturing van het beleggingsbeleid. Aanvullende maatregelen zijn in principe pas nodig als het vigerende financieel beleid onvoldoende herstellend vermogen heeft. Bij het bepalen van het herstellend vermogen worden de volgende classificaties onderscheiden.

- Rood:** De nominale dekkingsgraad van het fonds is te laag om aan het wettelijk minimaal vereiste eigen vermogen te voldoen. Er is dan sprake van een dekkingstekort. Het minimaal vereiste eigen vermogen moet in maximaal drie jaar worden hersteld. Die termijn is nu tijdelijk verlengd tot vijf jaar.
- Oranje:** De dekkingsgraad van het fonds is te laag om aan het wettelijk vereiste eigen vermogen te voldoen, maar er wordt nog wel aan het eerder genoemde minimaal vereiste eigen vermogen voldaan. Het reservetekort moet in maximaal vijftien jaar worden ingelopen.
- Geel:** De dekkingsgraad van het fonds is hoger dan nodig is om aan de wettelijke solvabiliteitseisen te voldoen, maar lager dan de bovengrens van de beleidsstaffel. De indexatieambitie kan nog niet volledig worden waargemaakt.
- Groen:** De dekkingsgraad van het fonds bevindt zich boven de bovengrens van de beleidsstaffel en het fonds kan in principe bestendig en volledig indexeren. In beginsel kan dan ook sprake zijn van na-indexatie ter compensatie van indexatiekortingen uit het verleden.

In grafiek 4.1. zijn deze classificaties met kleuren gevisualiseerd.

Gedeeltelijke indexatie in 2010

Met behoud van zijn discretionaire bevoegdheid om anders te besluiten, zet het bestuur van ABP de dekkingsgraad jaarlijks op de peildatum 31 oktober af tegen de beleidsstaffel indexatie. In 2009 heeft dit in een indexatieruimte geresulteerd die met een (gedeeltelijke) indexatie van 0,28 procent structureel overeenkomt, bij een gerealiseerde contractloonontwikkeling in de sector overheid en onderwijs, gemeten van 1 november 2008 tot en met 31 oktober 2009, van 2,2 procent. De dekkingsgraad op de peildatum 31 oktober 2009 was 104,5 procent, bij een wettelijk minimaal vereist vermogen van 104,4 procent.

In de loop van 2010 zal het bestuur beoordelen of de indexatie in 2010 alsnog kan worden verhoogd.

Waardeoverdrachten

Vanwege het dekkingstekort in de eerste helft van 2009 mocht ABP niet aan collectieve waardeoverdrachten meewerken. Zolang de dekkingsgraad zich onder de 100 procent bevond, mocht ABP ook geen individuele waardeoverdrachten effectueren. Vanwege de verbeterde dekkingsgraad worden sinds augustus 2009 weer ingaande en uitgaande individuele waardeoverdrachten uitgevoerd, mits ook de tegenpartij waardeoverdrachten mag effectueren.

Voortgang herstelplan

Inleiding

Eind 2008 bevond ABP zich in een situatie van reservetekort en was tevens sprake van een dekkingstekort. Op grond van de artikelen 138 en 140 van de Pensioenwet heeft ABP toen een herstelplan opgesteld, dat eind juni 2009 definitief is goedgekeurd. Uit dit plan bleek hoe het fonds zich op basis van de wettelijke uitgangspunten binnen de hiervoor gestelde wettelijke termijnen uit het dekking- en reservetekort zou kunnen herstellen.

Herstel sneller dan verwacht

Eind 2009 bedroeg de dekkingsgraad 103,5 procent, terwijl in het herstelplan van 93 procent werd uitgegaan. In het herstelplan was geen rekening gehouden met een verdere toename van de levensverwachting. In de dekkingsgraad eind 2009 zijn nieuwe actuariële grondslagen verwerkt; zonder deze aanpassing zou de dekkingsgraad 109,3 procent zijn geweest.

Het verschil tussen de gerealiseerde en de geprognosticeerde dekkingsgraad eind 2009 kent verschillende oorzaken. De ontwikkeling van de rente en de hoogte van de beleggingsopbrengsten wijken in gunstige zin af van de eerdere prognoses. De aanpassing van de actuariële grondslagen aan de verdere ontwikkeling van de levensverwachting heeft tot een ongunstige afwijking ten opzichte van de prognoses in het herstelplan geleid.

De grafieken 4.2. en 4.3. en tabel 4.4. geven inzicht in het verschil tussen realisatie en prognose van de dekkingsgraad in 2009.

De cijfers in tabel 4.4. wijken iets af van tabel 4.1., omdat voor tabel 4.4. de rekenregels van de Nederlandsche Bank zijn gehanteerd. Daarbij worden onder meer alle effecten per 1 januari 2009 vastgesteld, terwijl in tabel 4.1. het effect van de aanpassing van de grondslagen per einde 2009 is berekend.

Tabel 4.4. Vergelijking van de ontwikkeling van de dekkingsgraad in 2009 met de prognose in het herstelplan

	Realisatie 2009	Prognose herstelplan
Ontwikkeling dekkingsgraad (%)		
Aanvang boekjaar	89,6	89,6
- effect premie	1,1	0,8
- effect uitkeringen	- 0,4	- 0,4
- effect indexatie	- 0,3	0,0
- effect rente	4,2	0,0
- effect rendement	15,2	2,7
- effect aanpassing grondslagen	- 5,1	0,0
- overige oorzaken	- 0,8	0,0
Totaal mutatie	13,9	3,1
Einde boekjaar	103,5	92,7

*Aanvullend financieel
beleid*

In het herstelplan is vastgelegd dat het risicoprofiel van de beleggingen in 2009 licht neerwaarts zou worden bijgesteld. Dit is het vertrekpunt geweest van het strategisch beleggingsplan 2010-2012 en het hieruit afgeleide beleggingsplan voor 2010. De vereiste dekkingsgraad bij de strategische beleggingsmix voor 2010-2012 is met circa 1,4 procent verlaagd ten opzichte van het voorgaande strategisch beleggingsplan. Wel heeft de actualisering van de sterftetrend tot een geringe stijging van de vereiste dekkingsgraad geleid van 0,6 procent. Als gevolg van vergrijzing van het deelnemersbestand wordt op termijn evenwel ook een autonome daling verwacht van de vereiste dekkingsgraad (naar circa 124 procent). Dit wordt geïllustreerd in grafiek 4.3.

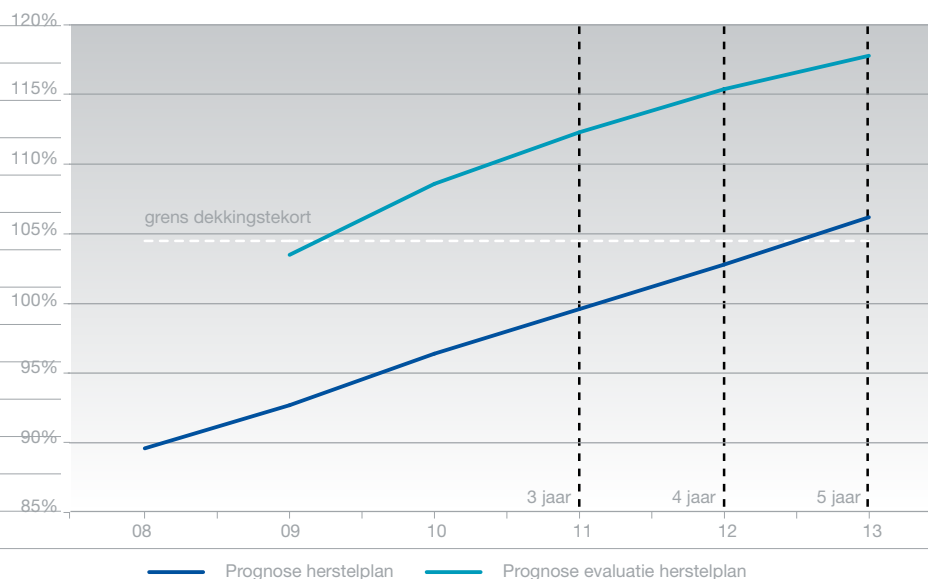
Het bestuur zal de ontwikkeling van de financiële positie nauwgezet blijven volgen. Uit de verkenning van de houdbaarheid van het pensioenstelsel op lange termijn, waaronder een evaluatie van het Financieel Toetsingskader, kan een wijziging volgen van het beoordelingskader voor de verhouding tussen vermogen en verplichtingen van pensioenfondsen. Een dergelijke wijziging kan van invloed zijn op de door de toezichthouder te stellen eisen en daarmee op de positie van het fonds binnen het herstelplan.

Verwachte verdere ontwikkeling van de financiële positie

Dekkingstekort

Uitgaande van de situatie eind 2009 wordt verwacht dat het fonds in de loop van 2010 uit het dekkingstekort zal kunnen komen. Dit is ruim drie jaar eerder dan in het herstelplan werd voorzien (in 2013) en is vooral het gevolg van de gunstige ontwikkeling van de financiële positie in 2009. Bij deze nieuwe prognose is rekening gehouden met het vervallen van de herstelopslag op de premie.

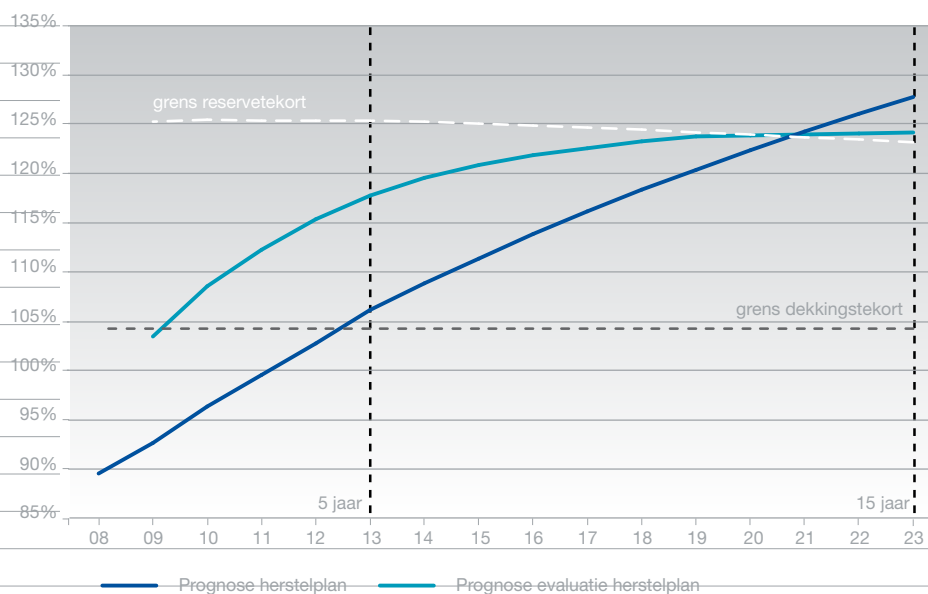
Grafiek 4.2. Verwachte ontwikkeling dekkingsgraad: kortetermijnherstelplan

Reservetekort

Uitgaande van de situatie eind 2009 wordt verwacht dat ABP het reservetekort in 2020 geheel zal hebben weggewerkt. Dit is in lijn met het herstelplan, ook al wijkt de nu verwachte ontwikkeling op onderdelen sterk af. De gunstige ontwikkeling in 2009 heeft een positieve invloed op het langetermijnherstelplan, maar de verwachte renteontwikkeling die op grond van de situatie eind 2009 moet worden aangehouden, doet dit effect nagenoeg teniet.

De verwachte ontwikkeling van de dekkingsgraad is in grafiek 4.3. grafisch weergegeven. Uit de figuur blijkt dat de verwachte renteontwikkeling de verbetering van de financiële positie vanaf circa 2017 sterk vertraagt.

Grafiek 4.3. Verwachte ontwikkeling dekkingsgraad: langetermijnherstelplan

Monitoring financiële positie door bestuur

De financiële positie wordt tijdens de herstelperiode op de voet gevolgd. Bij een gunstigere ontwikkeling van de dekkingsgraad kan het bestuur besluiten om in positieve zin van de uitkomsten van de beleidsstaffel indexatie af te wijken.

Als de financiële positie van het fonds zich gunstiger ontwikkelt dan in dit herstelplan wordt voorzien, leidt dit in principe tot een hogere indexatie, conform de indexatiestaffel, en deels tot verkorting van de herstelperiode.

Als de financiële positie van het fonds zich aanmerkelijk ongunstiger ontwikkelt dan in het herstelplan wordt voorzien, analyseert het bestuur eerst of de verslechtering tot een langere herstelperiode leidt dan is toegestaan. Als de herstelperiode naar verwachting zodanig wordt verlengd dat de maximale termijnen van respectievelijk vijf en vijftien jaar zouden worden overschreden, dan besluit het bestuur tot aanvullende maatregelen zoals in het herstelplan zijn beschreven. In zo'n situatie wordt een nieuw herstelplan opgesteld, waarvoor het advies van de deelnemersraad en de werkgeversraad zal worden gevraagd.

Communicatie

Na de vaststelling van het herstelplan zijn werkgevers, deelnemers en gepensioneerden in een persoonlijke brief over de hoofdlijnen ervan en over de gevolgen voor de indexatie geïnformeerd. ABP publiceert de dekkingsgraad maandelijks op de website. Ook omtrent het indexatiebesluit heeft communicatie plaatsgevonden. Daarnaast communiceert het fonds regelmatig over de ontwikkeling van zijn financiële positie door middel van persberichten.

5. Risicomanagement

Dit hoofdstuk gaat over de risico's die ABP als pensioenfonds loopt en over het beleid van het bestuur om deze risico's te beheersen. Kwantitatieve informatie over deze risico's en de gevoeligheid van de dekkingsgraad zijn in de risicoparagraaf van de jaarrekening opgenomen. Er wordt niet specifiek op risico's van (strategische) deelnemingen ingegaan.

Risicobeheersing

*Hoge prioriteit voor
risicobeheersing*

ABP schenkt van oudsher veel aandacht aan risico's en risicobeheersing. Door de vele interne en externe ontwikkelingen is het belang van een goede interne beheersing alleen maar groter geworden. Factoren als veranderende wet- en regelgeving, de uitbestedingsrelatie, scherper toezicht en een kritischer wordende omgeving eisen van ABP dat het de risico's en de organisatie optimaal beheerst. Gezien de turbulentie op de financiële markten en de vele veranderingen in de wetgeving is dit geen sinecure.

In 2009 heeft het bestuur op hoofdlijnen de volgende stappen gezet ter versterking van de risicobeheersing.

- In 2009 is een nieuw strategisch beleid opgesteld. In het verlengde daarvan is een strategisch beleggingsplan 2010 - 2012 geformuleerd. Hierbij hebben de lessen die uit de crisis zijn geleerd (zie hoofdstuk 2 over bestuurlijke beschouwingen) mede als input voor de evaluatie gediend. Als basis voor het strategisch beleggingsplan is een risiconota opgesteld waarin de strategische keuzes met betrekking tot inflatie- en renterisico zijn vormgegeven.
- Door de scheiding van fonds en uitvoeringsbedrijf staat ABP meer dan voorheen aan het zogenoemde uitbestedingsrisico bloot. De uitvoering van de pensioenregeling, het vermogensbeheer en de fondsondersteuning is bij het uitvoeringsbedrijf ondergebracht. De verantwoordelijkheid voor een correcte uitvoering ligt echter onverminderd bij ABP. Contractueel is afgesproken dat het uitvoeringsbedrijf een onafhankelijk kwaliteitsoordeel zal afgeven ten aanzien van de interne beheersing van de diensten die zijn uitbesteed. Dit heeft geresulteerd in een plan van aanpak om naar extern gecertificeerde zekerheid toe te werken bij de kwaliteit van de interne beheersing, in de vorm van een 'SAS 70 type II'-rapport voor alle primaire processen. APG is verzocht om onverkort door te gaan met het traject dat op het afgeven van een 'in control statement' is gericht.
- Om een goede monitoring van de uitvoering en risicobeheersing te garanderen, heeft ABP na beëindiging van het zelf administreren een bestuursbureau ingericht. In 2009 is het bestuursbureau verder geprofessionaliseerd door de inrichting van een eigen riskmanagement- en compliancefunctie. Vanaf begin 2010 is deze functie ingevuld en operationeel.
- Het risicobewustzijn van het bestuur is verder versterkt door 'risk self assessments' in workshops. Hierbij is de wettelijke verplichting tot risicoanalyse door het bestuur gebruikt voor een praktische en actuele uitdieping van de risico's die het fonds loopt en de mogelijke maatregelen en verbeteringen.
- In overeenstemming met de Pensioenwet zijn in 2009 een verantwoordingsorgaan en intern toezicht operationeel actief geweest. Hun bevindingen en oordeel worden meegenomen om de risicobeheersing verder vorm te geven.
- Met ingang van 2009 is een eigen externe accountant benoemd. Deze accountant is niet de organisatie die als accountant van het uitvoeringsbedrijf fungeert. De eigen accountant doet een uitspraak over de getrouwheid van de jaarrekening van ABP.

Goed 'asset liability management' en het vergroten van het risicobewustzijn heeft derhalve hoog op de agenda gestaan.

Organisatie
risicobeheersing

ABP hanteert voor de opzet van de risicobeheersing de algemeen geaccepteerde standaard Enterprise Risk Management (ERM). Dit is een standaard van het Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Deze standaard identificeert vier soorten doelstellingen waarop risicobeheersing wordt toegespitst.

- De strategische doelstellingen zijn in lijn met de high level doelstellingen en gericht op het bereiken van de missie van ABP.
- De operationele doelstellingen zijn op effectief en efficiënt gebruik van de beschikbare middelen gericht.
- De doelstellingen van financiële verslaggeving zijn op de betrouwbaarheid van de financiële verslaggeving gericht.
- De compliancedoelstellingen zijn op het naleven van toepasselijke wet- en regelgeving gericht.

Op basis van deze doelstellingen worden risico's geïdentificeerd. Deze risico's betreffen bedreigingen in het bereiken van de doelstellingen. De risico's worden jaarlijks in kaart gebracht en geëvalueerd in de vorm van een 'risk self assessment' van het bestuur. De resultaten van dit assessment en de hieruit voortvloeiende acties worden in een risicoregister vastgelegd. Op basis van de onderkende risico's wordt beleid geformuleerd om de risico's te beheersen. Dit kunnen maatregelen zijn die de kans beperken dat de risico's zich voordoen, evenals maatregelen die de impact van risico's beperken als ze zich toch voordoen. Naast risico-identificatie en formulering van risicobeleid zijn interne controle en risicomonitoring een belangrijk onderdeel van de risicobeheersingscyclus.

Risicoanalyse

Strategische
risico's

Strategische risico's zijn risico's die het bereiken van de strategische doelstellingen van ABP, zoals verwoord op pagina 4, kunnen beïnvloeden. Politieke besluitvorming en de situatie op de financiële markten zijn enkele van de vele factoren die bij strategische risico's een rol spelen. Er zijn verschillende soorten strategische risico's. Van de niet-financiële risico's zijn het uitbestedingsrisico en het reputatierisico de belangrijkste categorieën. De financiële risico's zijn van invloed op de financiële positie. Deze risico's beïnvloeden de ontwikkeling van en samenhang tussen vermogen en verplichtingen. Voorbeelden zijn het renterisico, het beleggingsrisico, het verzekeringstechnisch risico en het indexatierisico. De financiële risico's worden uitgebreider in de risicoparagraaf van de jaarrekening toegelicht.

Eens per drie jaar stelt het bestuur een strategisch plan op. In 2009 werd een strategisch plan voor de periode 2010-2012 opgesteld. Jaarlijks worden de strategische prioriteiten geëvalueerd en eventueel geactualiseerd. Onder invloed van externe ontwikkelingen worden strategische prioriteiten dan aangescherpt. Ook de ontwikkeling van nieuwe ideeën bij ABP, gericht op het omzetten van nieuwe risico's in kansen, kan tot aanscherping van strategische prioriteiten leiden.

Bij de beoordeling van financiële risico's en bij de (periodieke) toetsing en voorbereiding van het financieel beleid speelt 'asset liability management' (ALM) een belangrijke rol. ALM houdt in dat vermogen (assets) en verplichtingen (liabilities) in onderlinge samenhang worden bestudeerd en gestuurd (management). Dit gebeurt met behulp van een model dat op economische scenario's is gebaseerd en op ABP is toegespitst. Met dit model wordt de ontwikkeling van de financiële positie voor een groot aantal economische scenario's geschat. Hierbij zijn de ontwikkeling van de verplichtingen, het beleggingsbeleid en het premie- en indexatiebeleid op de situatie bij ABP toegespitst. Het ALM-model wordt zo voor de jaarlijkse continuïteitsanalyse gebruikt, evenals bij de ontwikkeling van de jaarlijkse beleggingsplannen en van het driejaarlijkse strategisch beleggingsplan. Ook het herstelplan is op een continuïteitsanalyse gebaseerd.

Het uiteindelijk gekozen financieel beleid sluit zo goed mogelijk bij de verwachte ontwikkeling van de verplichtingen aan, maar blijft met risico's omgeven. De risico's die met de financiële strategie samenhangen, worden met de term mismatchrisico samengevat.

De algemene reserve dient als buffer voor het dragen van dit mismatchrisico. Bovendien is in de actuariële en bedrijfstechnische nota vastgelegd dat de indexatie en eventueel ook de premiehoogte en de samenstelling van de beleggingsportefeuille op ontwikkelingen in de financiële positie reageren. Risico's worden zo nodig via deze mechanismen door deelnemers, gewezen deelnemers, gepensioneerden en werkgevers gedragen.

- uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit of kwaliteit van ABP worden geschaad door tekortkomingen in de uitvoering van aan derden uitbestede werkzaamheden. ABP heeft sinds 1 maart 2008 de uitvoering van de pensioenregeling, het vermogensbeheer en de fondsondersteuning, uitbesteed. Voor ABP bestaat het uitbestedingsrisico vooral uit het risico dat het uitvoeringsbedrijf niet volgens het verstrekte mandaat handelt. Om dit risico, dat met operationele werkzaamheden samenhangt, te beheersen, zijn de voorwaarden contractueel in een 'service level agreement' (SLA) vastgelegd en uitgewerkt. Volgens de contractuele uitgangspunten verplicht het uitvoeringsbedrijf zich de belangen van ABP naar beste kunnen en behoren te behartigen en een zorgvuldigheid te betrachten die van een redelijk handelend en bekwaam dienstverlener mag worden verwacht. Op basis van de SLA en de monitoring van de daarop gebaseerde periodieke rapportages beschikt ABP over voldoende bestuurlijke mogelijkheden om dit uitbestedingsrisico te beheersen. Daarnaast vervult het bestuursbureau in toenemende mate een toezichthoudende rol.

- reputatierisico

ABP staat regelmatig in de belangstelling van de media. Dit is een logisch gevolg van de maatschappelijke reikwijdte, invloedssfeer, consequenties en omvang van beleidsmatige en strategische keuzes van ABP en dus van de activiteiten die ABP ontplooit. Door deze belangstelling ontstaat het risico dat de opgebouwde reputatie van ABP schade lijdt. Zeker als gevolg van de financiële crisis en het moeizame herstel van de financiële markten zijn financiële instellingen, waaronder pensioenfondsen en ABP, in het bijzonder ook in 2009 geregeld tegen het licht gehouden, met maatschappelijke discussies over het risicobeleid als gevolg daarvan.

Naast de gevolgen van de financiële crisis heeft ook de doorlopende discussie rondom het Nederlandse pensioenstelsel en de discussie rondom de verhoging van de AOW-leeftijd een stempel op de publieke opinie gedrukt en ABP daarmee geregeld in het nieuws gebracht.

- renterisico

Het renterisico is de gevoeligheid van de dekkingsgraad voor een verandering van de rente. De vastrentende beleggingen, de verplichtingen en in mindere mate de overige activa en passiva zijn gevoelig voor fluctuaties in de marktrente. Het renterisico is afhankelijk van de omvang en gemiddelde looptijd van de vastrentende waarden en de verplichtingen. In de strategische mix is grofweg 50 procent van de beleggingen direct gevoelig voor veranderingen in de rente. De pensioenverplichtingen zijn vanwege de waardering tegen marktrente in hun geheel gevoelig voor rentemutaties. Bovendien is de looptijd van de pensioenverplichtingen aanmerkelijk langer dan de looptijd van de beleggingen in vastrentende waarden. Dit betekent dat rentedalingen de financiële positie van het fonds negatief beïnvloeden.

Een goede communicatie

Mobiel Medisch Team Rotterdam

Na een ernstig ongeval of bij een ernstige aandoening kan worden besloten een Mobiel Medisch Team naar het ongeval of de patiënt te sturen. In Nederland zijn vier van dergelijke teams actief. Ze beschikken over een helikopter, ook wel traumaheli genoemd. De teams bestaan uit een arts, een verpleegkundige en een piloot. Anesthesioloog en kinderintensivist Robert Jan Houmes is medisch coördinator van het Mobiel Medisch team van Traumacentrum Zuid-West Nederland, onderdeel van Erasmus Medisch Centrum in Rotterdam.

Het Traumacentrum Zuid-West Nederland beschikt over circa tien artsen, zeven verpleegkundigen en vijf piloten. Zij vormen in wisselende samenstellingen het Mobiel Medisch Team dat het zuidwesten van Nederland bestrijkt. Na een melding van een ernstig ongeluk of een ernstige aandoening beslist de centralist van de meldkamer of behalve een ambulance ook het Mobiel Medisch Team wordt gealarmeerd. Robert Jan Houmes: 'Ongeveer zestig procent van de gevallen heeft betrekking op een trauma, waarbij dus geweld op het lichaam wordt uitgeoefend, en zo'n veertig procent op een non-trauma, bijvoorbeeld een hersenbloeding of een ernstige infectie. In 2009 zijn we 1.802 keer opgeroepen, dus gemiddeld vijf keer per etmaal. Het aantal oproepen neemt elk jaar toe, er wordt steeds beter gebruik gemaakt van de voorziening.'

Ervaring en routine

De traumaheli van het Mobiel Medisch Team is vooral bedoeld om de arts en de verpleegkundige snel naar de gewenste locatie te vervoeren. Slechts sporadisch wordt een patiënt met de helikopter mee teruggenomen. Meestal kan de patiënt sneller met een ambulance naar een ziekenhuis worden gebracht. 'Voor het vervoer van de arts en de verpleegkundige hebben we een helikopter omdat zij dan een veel groter gebied kunnen bestrijken', legt Houmes uit. 'Voor een mobiel team op elke hoek van de straat zou de "exposure" veel te klein zijn. Doordat wij veel vaker kunnen worden ingezet, kunnen we ervaring en routine opbouwen.'

Elkaar waarschuwen

Alle leden van het Mobiel Medisch Team hebben de 'Crew Resource Management'-training gevolgd. Deze training is voor luchtvaartmaatschappijen ontwikkeld, om de samenwerking in teams van wisselende samenstelling te trainen. Houmes: 'Op elkaar ingespeeld zijn is in de luchtvaart een basisvoorwaarde om met elkaar te kunnen werken. Tijdens de vlucht heeft de verpleegkundige vliegtechnische taken op het gebied van navigatie en communicatie. De piloot en de verpleegkundige moeten elkaar daarom goed begrijpen. In de CRM-training is ook aan de orde geweest wat we moeten doen als de piloot in de helikopter onwel wordt. We moeten erop kunnen vertrouwen dat de piloot tijdig aangeeft dat hij zich niet goed voelt. Alle teamleden moeten elkaar erop kunnen aanspreken als iets niet goed is gegaan of elkaar waarschuwen als het niet goed dreigt te gaan. Dat vertrouwen moeten we in elkaar hebben.'

'IK ZWEER

dat ik de geneeskunst zo goed als ik kan zal uitoefenen ten dienste van mijn medemens. Ik zal zorgen voor zieken, gezondheid bevorderen en lijden verlichten. Ik stel het belang van de patiënt voorop en eerbiedig zijn opvattingen. Ik zal aan de patiënt geen schade doen. Ik luister en zal hem goed inlichten. Ik zal geheim houden wat mij is toevertrouwd. Ik zal de geneeskundige kennis van mijzelf en anderen bevorderen. Ik erken de grenzen van mijn mogelijkheden. Ik zal mij open en toetsbaar opstellen, en ik ken mijn verantwoordelijkheid voor de samenleving. Ik zal de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de gezondheidszorg bevorderen. Ik maak geen misbruik van mijn medische kennis, ook niet onder druk. Ik zal zo het beroep van arts in ere houden.

DAT BELOOF IK.'

Om dit renterisico te beperken is de gevoeligheid van vastrentende waarden voor rentedalingen in 2009 verder vergroot ten koste van het voordeel dat rentestijgingen met zich zouden meebrengen. Het renterisico in nominale termen blijft groot, maar gezien de reële rendementsdoelstelling van het fonds en het huidige lage renteniveau is ABP van mening dat het geheel afdekken van dit nominale risico ongewenst is. Dit zou immers tot langdurige verankering van de huidige lage renteniveaus in de portefeuille leiden. Een onverwacht sterke stijging van de inflatie en van de nominale marktrente zou dan niet kunnen worden gepareerd en zou, zonder verdere maatregelen, tot waardedaling van de vastrentende beleggingen en tot daling van het rendement leiden. Op grond van het strategisch beleggingsplan zal de 'duration' van de beleggingsportefeuille verder worden verlengd, afhankelijk van marktomstandigheden, en zal daarnaast sprake zijn van meer inflatieprotectie.

- beleggingsrisico's

ABP loopt naast het renterisico nog aanvullende risico's voor de beleggingen, met name het zakelijkewaardenrisico, grondstoffenrisico, valutarisico, kredietrisico en liquiditeitsrisico.

Het zakelijkewaardenrisico en het grondstoffenrisico is het risico van een daling van de waarde van de beleggingen in aandelen en vastgoed respectievelijk grondstoffen. Op basis van het ALM is in 2009 voor een strategische beleggingsmix gekozen met circa 50 procent aan beleggingen in zakelijke waarden. Deze mix geeft naar verwachting op lange termijn het reële rendement dat voor de betaalbaarheid van de premie en de indexatieambitie nodig is. Door een brede spreiding van de beleggingen over categorieën, regio's en sectoren worden de risico's rondom zakelijke waarden beheerst.

In het kader van risicospreiding belegt ABP een aanzienlijk deel in vreemde valuta. Aangezien de pensioenen in euro's worden uitgekeerd, loopt ABP valutarisico. Dit risico wordt grotendeels met derivaten afgedekt.

Het kredietrisico is het risico dat een debiteur niet meer aan zijn betalingsverplichtingen kan voldoen. In uitzonderlijke gevallen kan de hoofdsom zelfs niet worden afgelost of worden ondernemingen failliet verklaard. Om dit risico te beheersen, wordt de beleggingsportefeuille goed gespreid over regio's, bedrijfstakken en individuele debiteuren, wordt een adequate risicovergoeding gevraagd en verlangt ABP dat het uitvoeringsbedrijf blijft beschikken over een professionele en interne kredietanalyseafdeling.

Het liquiditeitsrisico is het risico dat het fonds over onvoldoende liquide middelen beschikt om de lopende betalingen, waaronder de pensioenuitkeringen, te kunnen verrichten. Omdat er meer liquide middelen instromen dan uitstromen en omdat voor een groot deel in liquide vermogenstitels wordt belegd, is het risico van een liquiditeitstekort voor het uitkeren van pensioenen beperkt. Wel vereisen beleggingen in illiquide vermogenstitels een periodiek herwegen van de beleggingsportefeuille. Bij risicoafdekking met behulp van derivaten kan bij waardedalingen van de onderliggende waarden sprake zijn van verplichte bijstortingen, als aanvullende zekerheid voor de tegenpartij. Voorgaande kan met grote geldstromen gepaard gaan.

*- verzekeringstechnisch
risico*

Het verzekeringstechnisch risico omvat de risico's van negatieve resultaten op de actuariële grondslagen die bij de vaststelling van de technische voorzieningen worden gebruikt. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is de ontwikkeling van de levensverwachting. ABP houdt rekening met de levensverwachting van de verschillende groepen (gewezen) deelnemers bij de vaststelling van de verplichtingen, inclusief de verwachte toekomstige verbetering van overlevingskansen. De actuariële grondslagen worden driejaarlijks getoetst en opnieuw vastgesteld. De resultaten van de laatste toetsing en aanpassing zijn in de technische voorziening per eind 2009 verwerkt.

<i>- looninflatierisico</i>	Looninflatie of algemene loonontwikkeling werkt via de indexatie door in de ontwikkeling van de pensioenverplichtingen. Dat betekent dat looninflatie voor het fonds van belang is in zoverre die inflatie tot een bestuursbesluit tot indexatie leidt. Het looninflatierisico als zodanig is voor het bestuur niet beheersbaar, maar de impact ervan kan worden beperkt door gebruik te maken van de discretionaire bevoegdheid van het bestuur jaarlijks te besluiten of en zo ja in welke mate indexatie zal plaatsvinden.
<i>Operationele risico's</i>	De operationele risico's zijn risico's als gevolg van falen of tekortschieten van interne processen, menselijke tekortkomingen en onverwachte interne of externe gebeurtenissen. De operationele risico's zijn aan operationele keuzes gerelateerd. In dit kader is met name het concretiseren van afspraken met het uitvoeringsbedrijf in een 'service level agreement' een belangrijk middel om operationele risico's af te dekken of te beperken. Op grond van de 'service level rapportages' en mededelingen van het uitvoeringsbedrijf kan ABP adequaat op risico's in de operationele sfeer reageren.
	In dit kader heeft 2009 in het teken gestaan van een verdere professionalisering bij het bestuursbureau en het uitvoeringsbedrijf op het gebied van operationeel risicomanagement.
<i>Risico's van financiële verslaggeving</i>	Het risico van financiële verslaggeving is het risico dat de financiële verslaggeving niet aan geldende grondslagen voldoet, waaronder wet- en regelgeving, dan wel geen getrouw beeld geeft. De interne beheersingsystemen van het uitvoeringsbedrijf, ingericht volgens het eerder genoemde COSO-ERM-raamwerk, staan borg voor een betrouwbare financiële administratie en verantwoording. Er vinden reviews op de kwartaalrapportages plaats, evenals een accountantscontrole op het jaarverslag. Aanvullend geeft een review van de eigen externe accountant op de werkzaamheden van de externe accountant van het uitvoeringsbedrijf zekerheid. Belangrijke controlebevindingen en de voortgang van de verbeteracties naar aanleiding van die bevindingen worden aan de auditcommissie gerapporteerd en vervolgens in deze commissie besproken.
<i>Compliancerisico</i>	Het compliancerisico is de kans op (imago)schade voor ABP bij het niet naleven van interne en externe normen en waarden of wet- en regelgeving. Onder compliance wordt ook integriteit verstaan. Bestuurders en medewerkers van ABP en van het uitvoeringsbedrijf moeten zich volgens de principes van goed pensioenfondsbestuur gedragen. ABP beschikt over procedures en maatregelen en een gedragscode (code of conduct) om belangenconflicten te beheersen. Om op de naleving toe te zien is een compliance officer aangesteld.
	Het uitvoeringsbedrijf voert handelingen namens ABP uit waarvoor ABP verantwoordelijk is dan wel verantwoordelijk wordt geacht. ABP hecht veel waarde aan het handelen in overeenstemming met interne en externe normen en waarden of wet- en regelgeving. Dienovereenkomstig worden aan het uitvoeringsbedrijf nadrukkelijke eisen op het gebied van compliance gesteld.
	Belangrijke compliancerisico's hangen samen met de uitvoering van de Pensioenwet, de Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds 2000 en de Wet bescherming persoonsgegevens.
<i>In control statement</i>	Het bestuur van ABP is verantwoordelijk voor de financiële positie van het fonds en in dat kader ook voor de opzet, het bestaan en de werking van de risicobeheersing- en controlesystemen. Deze systemen hebben tot doel de realisatie van de strategische,

operationele en financiële doelstellingen van het pensioenfonds te monitoren en betrouwbare financiële rapportages mogelijk te maken. Verder hebben zij tot doel de risico's die het pensioenfonds neemt en waaraan het vanuit zijn omgeving wordt blootgesteld, te identificeren en te beperken. Ook dienen de risicobeheersingsystemen zorg te dragen voor de strikte naleving van relevante wet- en regelgeving. De auditcommissie ABP bespreekt periodiek de beoordeling van de opzet en de werking van de risicobeheersing- en controlsystemen van het fonds.

De risicobeheersingsystemen beogen de identificatie en het beheersen van risico's van het fonds. Zij garanderen echter niet het daadwerkelijk behalen van de strategische, operationele en financiële doelstellingen. Evenmin garanderen zij het onderkennen of voorkomen van alle risico's, fouten, fraudegevallen en het volledig voldoen aan relevante wet- en regelgeving. Het bestuur van ABP benadrukt dat de aard van de werkzaamheden van het pensioenfonds met zich meebrengt dat sommige risico's buiten zijn invloedssfeer liggen zoals demografische ontwikkelingen. Ten aanzien van 2009 manifesteren deze zich bijvoorbeeld in de gestegen levensverwachting die verwerkt is in de voorziening pensioenverplichtingen per ultimo 2009. Daarnaast zijn ontwikkelingen op de financiële markten van grote invloed op de financiële positie van ABP. Voor dit soort risico's zijn, waar mogelijk en gewenst, maatregelen getroffen die de impact van het risico beperken. Vanuit de overtuiging dat het fonds daar per saldo baat bij heeft is bewust gekozen voor een langetermijnrisicobeleid. Dit impliceert dat kortetermijnrisico's voor het fonds (tijdelijk) negatiever kunnen uitpakken dan wanneer zou zijn gekozen voor een kortetermijnrisicobeleid.

ABP heeft een bestuursbureau ingericht, dat zich onder meer richt op zelfstandige beoordeling van het risicomanagement van het fonds en op het door het uitvoeringsbedrijf voor de uitbestede processen gevoerde risicomanagement. De auditcommissie ABP beschikt over onafhankelijke externe leden. Het bestuur ABP wordt voorts door een onafhankelijke beleggingscommissie geadviseerd. De externe accountant adviseert ABP naar aanleiding van bevindingen uit reguliere controlewerkzaamheden en specifieke onderzoeken op verzoek van ABP. Voor specifieke onderzoeken maakt ABP tevens gebruik van opdrachten aan andere externe partijen. Het uitvoeringsbedrijf beschikt sinds enkele jaren over een uitgebreid control framework van procesbeschrijvingen, controls en testrapportages om adequate risicobeheersing te waarborgen en onderhouden. Daarmee is een gedegen fundament gelegd voor goed risicomanagement. De resultaten van de beoordeling van dit fundament en de door de directie van het uitvoeringsbedrijf afgegeven managementverklaringen, SAS 70 verklaringen en periodieke rapportages en het risicomanagement van het fonds bieden voor het bestuur van ABP voldoende aanknopingspunten om tot zijn eigen In Control Statement (ICS) te komen.

Het bestuur van ABP is in zijn algemeenheid niet gebleken dat de risicobeheersing- en controlsystemen, voor wat betreft de financiële verantwoording over de processen van ABP, niet adequaat zijn ingericht en gedurende 2009 niet effectief hebben gewerkt. Als integraal onderdeel van risicobeheersing- en controleactiviteiten zijn door het uitvoeringsbedrijf op basis van gesignaleerde bevindingen verbeteringen afgeleid die door de auditcommissie ABP gemonitord worden.

Daarnaast zijn in 2009 risicobeheersingsystemen verder ingericht om de strategische, operationele en compliance risico's te beheersen, welke gerelateerd zijn aan het behalen van de doelstellingen van ABP en rekening houdende met het feit dat de uitvoering door ABP is uitbesteed.

Vooruitblik risicomanagement 2010*Risicomanagement
2010*

Door middel van een professionalisering van de relatie met het uitvoeringsbedrijf wordt het uitbestedingsrisico in 2010 verder beheerst. Het betreft voornamelijk het continueren van de in 2009 gestarte SAS 70-trajecten bij het uitvoeringsbedrijf, maar ook het verder vormgeven van de toezichhoudende en monitoringfunctie door het bestuursbureau richting het uitvoeringsbedrijf. De belangrijkste onderwerpen zullen zijn:

- heldere verhoudingen en verwachtingen tussen ABP en het uitvoeringsbedrijf;
- beoordeling van de scope van het SAS 70-traject bij het uitvoeringsbedrijf;
- monitoring van rapportages van het uitvoeringsbedrijf overeenkomstig afspraken en bijsturing waar noodzakelijk;
- periodieke evaluatie.

6. Pensioenbeheer

Ontwikkeling van de pensioenregeling

*Kernpunten
pensioenregeling*

De Pensioenkamer van de Raad voor het Overheidspersoneel, waarin werkgevers en werknemers uit overheid en onderwijs zijn vertegenwoordigd, bepaalt de inhoud van de pensioentoezeggingen. ABP vertaalt deze in het pensioenreglement en voert dat uit.

De ABP-pensioenregeling is een zogenoemde middelloonregeling. Dit betekent dat de jaarlijkse pensioenopbouw en ook het verzekerd arbeidsongeschiktheidspensioen op het pensioengevend inkomen in het desbetreffende kalenderjaar zijn gebaseerd.

Voor een meer uitgebreidere toelichting op de pensioenregeling wordt naar de Toelichting Algemeen bij de jaarrekening verwezen, evenals naar www.abp.nl.

De pensioenopbouw vindt plaats over alle inkomensbestanddelen in geld, behoudens enkele benoemde uitzonderingen. Er is sprake van pensioenopbouw tijdens de actieve dienst, tijdens verlof en gedurende de periode dat men een uitkering wegens arbeidsongeschiktheid, werkloosheid of ontslag ontvangt.

De ABP-pensioenregeling omvat ouderdomspensioen (OP), nabestaandenpensioen (NP) en ABP arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP).

- Het ouderdomspensioen gaat in vanaf 65 jaar. De mogelijkheid bestaat het ouderdomspensioen te vervroegen en uit te stellen (tussen 60 en 70 jaar).
- Het nabestaandenpensioen bestaat uit het partnerpensioen en het wezenpensioen. Bij partnerpensioen wordt onderscheid gemaakt naar overlijden vóór 65 jaar (PP65-) op of na 65 jaar (PP65+). Het PP65- heeft het karakter van een verzekering en vervalt bij uitdiensttreding.
- Het PP65- bedraagt momenteel 5/10 en het PP65+ 5/14 van het ouderdomspensioen. Het wezenpensioen bedraagt voor halve wezen 1/10 en voor volle wezen 2/10 van het ouderdomspensioen.
- In aansluiting op de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) bestaat er vanaf 1 januari 2007 bij recht op een uitkering tevens recht op een ABP arbeidsongeschiktheidspensioen. Dit AAOP betreft een aanvulling tot een bepaald percentage van het pensioengevend inkomen.

De sector defensie kent voor de beroepsmilitairen een eindloonregeling. De pensioenregeling voor beroepsmilitairen betreft een apart hoofdstuk in het pensioenreglement.

Hoofdstuk 16 van het pensioenreglement bevat bepalingen die verschillende vrijwillige mogelijkheden bieden om bijvoorbeeld extra pensioen op te bouwen of de pensioenregeling na uitdiensttreding vrijwillig voort te zetten.

*Wijzigingen in de
pensioenregeling*

In het pensioenreglement zijn per 1 januari 2010 een aantal wijzigingen doorgevoerd. Deze wijzigingen beogen de communicatie naar de deelnemer te verduidelijken. Tevens komt een aantal wijzigingen voort uit het effectueren van eerder genomen besluiten in de Pensioenkamer.

In het reglement zijn de volgende besluiten van de Pensioenkamer opgenomen:

- een dekking voor PP65- voor werkloze deelnemers die ouder dan 62 jaar zijn;
- het pensioen gaat in op de eerste van de maand waarin de pensioengerechtigde leeftijd wordt bereikt;
- traploos uitruilen van PP65+ naar ouderdomspensioen;
- samenvallende diensttijd bij samenloop van verschillende partnerpensioenen.

Op grond van verplichtingen uit de Pensioenwet is een aantal zaken aan het reglement toegevoegd. Zo krijgen gewezen deelnemers de mogelijkheid om bij pensionering vóór 65 jaar naast de uitruil naar PP65+ ook pensioen voor een PP65- uit te ruilen. Tevens is in het reglement opgenomen dat het bestuur de bevoegdheid heeft pensioenaanspraken te verminderen wanneer het fonds in onderdekking verkeert.

Nieuw in de Pensioenwet is de mogelijkheid om een pensioen in een beschikbare premieregeling in twee delen tot uitkering te laten komen. Bij ABP betreft dit alleen ABP ExtraPensioen. Omdat door de financiële crisis beleggingen in 2008 fors minder waard zijn geworden, is in het reglement de mogelijkheid opgenomen om het belegd vermogen nog niet volledig in aanspraken om te zetten, maar een gedeelte nog te laten renderen om zo een deel van het verloren vermogen te kunnen herstellen alvorens het hele pensioen wordt aangewend (pensioenknipt).

De Nederlandsche Bank heeft aangegeven dat het begrip ‘toeslag’ in het reglement een andere betekenis heeft dan de term ‘toeslag’ in de Pensioenwet. Dit kan bij de deelnemers tot verwarring leiden. Daarom is het begrip ‘toeslag’ in het reglement door ‘aanvulling’ vervangen.

Voor de beroepsmilitairen zijn naast de bovenstaande wijzigingen, ook de volgende wijzigingen doorgevoerd:

- de indexatiebeperking bij de opbouw van eindloonaanspraken wordt expliciet in het reglement opgenomen;
- de levensloopregeling is in het reglement vastgelegd, conform de regeling in de collectieve basisregeling.

Tot slot is het ABP arbeidsongeschiktheidspensioen gewijzigd. In de bestaande regeling was mogelijk sprake van ongelijke behandeling van deeltijders. In de Pensioenkamer is daarom naar mogelijke oplossingen gekeken om deze ongelijkheid op te heffen. Dit heeft in de volgende aanpassingen geresulteerd:

- het ABP arbeidsongeschiktheidspensioen biedt ook dekking onder maximaal dagloon;
- de berekeningsgrondslag waarover het ABP arbeidsongeschiktheidspensioen wordt berekend, wordt met 3 procent verminderd;
- de aanvulling bij hulpbehoevendheid vervalt voor toekomstige gevallen;
- voor bestaande uitkeringen geldt een overgangsregeling.

Communicatie met deelnemers en werkgevers

Communicatieplan

Uit metingen blijkt dat het vertrouwen in ABP vooral eind 2008 fors is gedaald. Juist dit vertrouwen is de kurk waar alle pensioenfondsen op drijven. Vandaar dat in 2009 en ook in 2010 ‘bouwen aan vertrouwen’ in het communicatiebeleid van ABP centraal staat. De invulling verloopt via de lijnen van twee communicatiethema’s: transparantie en betrokkenheid.

Transparantie is van belang omdat er een directe relatie met vertrouwen is. Een hogere perceptie van transparantie levert een hogere betrouwbaarheid op. Het gaat hier bijvoorbeeld om het feit dat alle betrokkenen zich ervan bewust zijn dat een welvaartsvast pensioen niet vanzelfsprekend is. Het is mogelijk dat er niet of gedeeltelijk wordt geïndexeerd en premieverhogingen kunnen nodig zijn om het uitkeringsniveau op peil te houden. Een welvaartsvast pensioen is onder meer van het economische klimaat afhankelijk. Er zijn met andere woorden aan het opbouwen van pensioen risico's verbonden. Daarnaast moet communicatie steeds beter bij de verwachtingen en wensen van de klant aansluiten. Dit gebeurt onder meer door communicatieboodschappen structureel vooraf bij klantgroepen te laten testen, door op de website van ABP steeds meer geluid en beeld te gebruiken om pensioeninformatie over te dragen (bijvoorbeeld over het herstelplan) en door de lancering van Astrid, een online virtuele assistente. In 2010 zal bovendien interactieve pensioencontent met quizen en games worden gelanceerd. Bij dit alles is de klant steeds het uitgangspunt.

Betrokkenheid bij pensioen is een voorwaarde om mensen zelf met hun pensioen aan de slag te laten gaan. ABP wil ook hierop blijven inzetten, omdat betrokken klanten beter op de hoogte zijn van de mogelijkheden en onmogelijkheden van hun pensioen.

*Gebruik van internet
speerpunt*

Het internet speelt bij deze betrokkenheid een grote rol. Juist met dit middel kan ABP immers snel en actueel op de actualiteit inspelen. Daarnaast geeft MijnABP de klanten van ABP online en interactief de mogelijkheid om pensioenkeuzes te simuleren en direct de financiële effecten daarvan te zien. Ook zijn de transactiemogelijkheden vergroot om vervroegd pensioen of ABP KeuzePensioen aan te vragen. Daarom is in 2009 flink ingezet op het verhogen van de gebruikersvriendelijkheid van MijnABP. Dit zal begin 2010 afgerond zijn.

Dat de klanten deze mogelijkheden steeds meer ontdekken, blijkt uit het feit dat de websites steeds vaker worden bezocht. Het aantal bezoeken aan de algemene website www.abp.nl is in 2009 tot 2,5 miljoen gegroeid (2,2 miljoen in 2008). Van grote betekenis op deze site is de zoekfunctie. Van de zoekers krijgt 75 procent met de zoekfunctie direct een tevredenstellend antwoord op vragen. In de internetwereld is dit een hoge score. In 2009 werd MijnABP ruim 900.000 keer bezocht (evenals in 2008). Bezoekers waarderen de sites met een rapportcijfer van 7,2.

Het aantal e-mails is in 2009 op 88.000 uitgekomen, iets minder dan in 2008. Een ander belangrijk onderdeel van de directe communicatie met de deelnemers is de digitale nieuwsbrief. De toenemende behoefte van de deelnemers aan deze nieuwsbrief komt tot uiting in een forse stijging van het aantal abonnementen tot 258.000 eind 2009 (155.000 in 2008).

*Uniform Pensioen
Overzicht (UPO)*

Belangrijk in de communicatie naar deelnemers is de jaarlijkse verzending van het uniform pensioenoverzicht. In 2009 hebben 1.167.000 actieve deelnemers, 246.000 slapers, 57.000 gewezen partners en zo'n 102.000 vertrekkers een op hun doelgroep toegesneden pensioenoverzicht ontvangen. Daarnaast zijn aan nieuwe indiensttreders bijna 75.000 startbrieven gestuurd.

In 2010 zal worden ingezet op het digitaal versturen van persoonlijke pensioenoverzichten, jaaropgaven en betaalspecificaties aan de deelnemers die aangeven dit liever niet meer per post te willen ontvangen. Men geeft veelal de voorkeur aan online informatie. En online klanten blijken actief met hun pensioen bezig te zijn.

<i>Telefoon blijft belangrijk communicatiemiddel</i>	Naast het digitale kanaal blijft de telefoon een belangrijk communicatiemiddel. In 2009 zijn 347.000 gesprekken gevoerd. Dit is circa 7 procent minder dan in 2008. Hoewel een directe relatie nog moeilijk is te leggen, wordt verondersteld dat deze daling uit de ruimere mogelijkheden van selfservice op de website voortkomt.
	De bereikbaarheid van het callcenter is onverminderd hoog: bijna 98 procent. Wel is de gemiddelde wachttijd voordat de klant een call-agent aan de lijn krijgt, tot 36 seconden opgelopen (21 seconden in 2008). In 91 procent van de gevallen heeft het callcenter de oproep van de klant zelf afgehandeld. Slechts 9 procent van de oproepen is doorverbonden naar de tweede lijn (de backoffice). De klanttevredenheid over het callcenter is gestegen naar 7,9 (7,8 in 2008).
<i>Individuele gesprekken worden gewaardeerd</i>	Naast het digitale en het telefonische kanaal blijft het persoonlijke contact van belang. In 2009 zijn circa 11.400 individuele gesprekken met deelnemers gevoerd (11.200 in 2008). Deze gesprekken vinden plaats op locatie van de werkgever en in de regiokantoren. Dat de deelnemers deze gesprekken op prijs stellen, blijkt uit de waardering met een 7,9 (7,7 in 2008).
<i>Werkgever is belangrijke intermediair bij het bereiken van deelnemers</i>	ABP benadert zijn deelnemers niet alleen direct, maar in toenemende mate ook indirect via de eigen werkgever. De werkgever doet immers de pensioentoezegging aan zijn werknemers. Voor de contacten met de werkgever stelt ABP een aantal kanalen ter beschikking. Een eerste kanaal is de EASINet-site. Hierop heeft de werkgever in een beveiligd deel onder meer de Werkgeversspiegel ter beschikking. Dit instrument toont voor de werkgever relevante informatie uit de gegevensbestanden van ABP. In totaal heeft 96 procent van de werkgevers tenminste één abonnement op de EASINet-site genomen.
	Het belangrijkste contact met de werkgevers blijft het persoonlijke contact via de werkgeversadviseurs. In 2009 zijn er ongeveer 7.000 persoonlijke contacten geweest. In het persoonlijke contact ondersteunt de adviseur de werkgever bij vraagstukken over pensioenbewustzijn, toepassing van de nieuwe Pensioenwet, 'active aging' en ontwikkelingen op het gebied van sociale zekerheid. Ook worden in deze gesprekken afspraken over de gewenste dienstverlening gemaakt.
	Ook op de dag van het pensioen en op de regiodagen, in netwerkbijeenkomsten, workshops en presentaties informeert ABP de werkgevers over de actuele ontwikkelingen op het gebied van pensioen en sociale zekerheid. De waardering van de werkgevers hiervoor is onveranderd hoog: 7,6.
	Ontwikkeling van het serviceniveau
<i>Service via MijnABP verbeterd</i>	In 2009 is de service naar klanten vooral in de MijnABP-omgeving verder verbeterd. Zo zijn de functionaliteit en de navigatiemogelijkheden verruimd en hebben meer deelnemers toegang tot de uitgebreide prognoseberekeningen. Belangrijk daarbij is dat deelnemers direct de informatie kunnen vinden die zij zoeken en prognoseberekeningen kunnen maken voor een veelheid van mogelijke persoonlijke situaties. Deze simulaties, ondersteund door duidelijke grafieken, geven tot op netto-uitkeringsniveau optimaal inzicht in de individuele pensioensituatie van de klant.
	Daarnaast is op de website een zogenoemde 'virtuele assistente Astrid' ingezet als een 'geautomatiseerde gesprekspartner' om de vragen van klanten direct en vriendelijk te beantwoorden en daarmee het serviceniveau verder te verhogen.

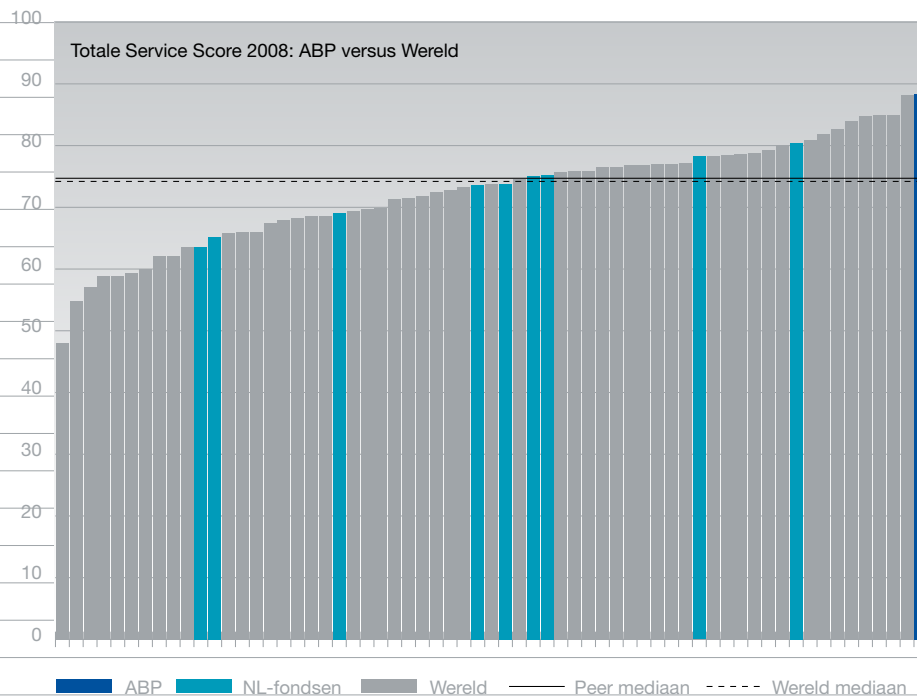
Vanwege de lage dekkingsgraad (<100 procent) heeft ABP vanaf eind 2008 tot 1 augustus 2009 geen waardeoverdrachten mogen uitvoeren. Daardoor liepen de voorraden aanvragen van ingaande en uitgaande waardeoverdrachten fors op. De betreffende klanten werden hiervan uiteraard in kennis gesteld. Per 1 augustus is de verwerking van de waardeoverdrachten weer in volle omvang opgepakt. Eind 2009 zijn in een aparte communicatie-actie 36.000 nieuwe klanten op de mogelijkheid van waardeoverdracht geattendeerd.

Hogere CEM-servicescore

ABP heeft als strategische doelstelling om met de service tot de top van de pensioenwereld te behoren. Een belangrijke maatstaf is de servicescore van de CEM-benchmark. Deze wereldwijde benchmark van pensioenfondsen staat onder auspiciën van het instituut Cost Effectiveness Measurement (CEM) in Toronto.

De scores over 2009 komen in de loop van 2010 beschikbaar. Op basis van de CEM-servicescore methodiek in 2008 is een totale servicescore gerealiseerd van (afgerond) 88 punten (op een schaal van 100). Hiermee staat ABP op de eerste plaats in de totale CEM-benchmark wereldwijd. In 2008 hebben aan deze benchmark 64 fondsen deel genomen.

Grafiek 6.1. ABP Servicescore 2008 ten opzichte van CEM Wereld

In 2009 heeft ABP deze hoge servicescore nog iets kunnen verhogen tot een servicescore van 90 punten. Deze hogere score is vooral door verdere serviceverbeteringen op de website gerealiseerd, in het bijzonder in de MijnABP-omgeving. Daarnaast zijn kleine serviceverbeteringen bij voorlichting en presentaties aan deelnemers gerealiseerd. Voor wat betreft de service aan werkgevers heeft ABP het hoge serviceniveau weten te handhaven.

In deze servicescore over 2009 kon de service met betrekking tot de inkomende en uitgaande waardeoverdrachten niet worden meegenomen, omdat tot september 2009 geen waardeoverdrachten konden worden uitgevoerd, een situatie die zich voor menig pensioenfonds voordeed. Omwille van de vergelijkbaarheid van de servicescore in de CEM-benchmark, zowel in de tijd als wereldwijd, is in overleg met CEM en de deelnemende Nederlandse pensioenfondsen afgesproken voor 2009 de servicescore van waardeoverdrachten van 2008 te hanteren.

Met de aldus tot stand gekomen CEM-servicescore 2009 van 90 punten ziet de vergelijking ten opzichte van de CEM-benchmark er als volgt uit:

Tabel 6.1. Servicescore (max. = 100)*

	2009	2008	2007	2006	2005
ABP	90	88	87	83	79
CEM-wereldgemiddelde	n.b.	74	73	71	71
12 grootste wereldgemiddelde	n.b.	69	69	71	71
Nederlands gemiddelde	n.b.	79	78	73	72

* Voorgaande jaren herrekend naar methodiek 2008

Of ABP met de score voor 2009 zijn toppositie als eerste wereldwijd in de CEM-benchmark kan handhaven, hangt af van de scores van de deelnemende fondsen in de CEM-benchmark. Omstreeks de zomer van 2010 zal dat bekend zijn, omdat pas dan de benchmarkresultaten van 2009 beschikbaar komen. Overigens is eerste zijn geen doel op zich. Het gaat erom dat op de behoeften en de tevredenheid van de deelnemers wordt gestuurd.

*Klanttevredenheid
deelnemers stabiel*

Tabel 6.2. Klanttevredenheid deelnemers

	2009	2008	2007	2006	2005
Actieven	7,4	7,3	7,2	7,1	7,1
Gepensioneerden	8,1	8,1	8,0	8,0	8,0

De klanttevredenheid van actieven is in 2009 licht gestegen naar 7,4. Dit is mede te danken aan een iets hogere klanttevredenheid over het call center. In de backoffice is sprake van een stabiele klanttevredenheid. In het licht van de economische crisis en de daaruit volgende bezorgdheid onder de deelnemers is dit opmerkelijk.

Bij de klanttevredenheid van de gepensioneerden is ABP erin geslaagd om in 2009 het hoge niveau van 8,1 uit 2008 te handhaven. Het betreft de klanttevredenheid bij gepensioenerden met een vervroegd pensioen of een ouderdoms- en nabestaandenpensioen.

De overdracht van de uitvoering van de uitkeringen van invaliditeitspensioen en herplaatsingstoelage vanuit UWV is begin 2009 succesvol verlopen. De communicatie hierover is over het algemeen positief ontvangen, maar heeft ook geleid tot een toename van het aantal klachten op het onderdeel pensioenberekening en betaling van 9 naar 43. Het betrof een massieve operatie, die een enorme inspanning heeft geleverd.

*Ontwikkeling en
afwikkeling klachten*

De ontwikkeling van klachten geeft een goede indicatie van de tevredenheid van de klanten over de dienstverlening. ABP heeft een klachtenregeling op basis waarvan klanten schriftelijk een klacht over de dienstverlening kunnen indienen. Als gevolg van deze klachtenregeling zegt ABP toe binnen vier weken een antwoord te geven op een klacht of, als het langer gaat duren, binnen deze termijn een bericht te sturen met de reden(en) waarom dat het geval is.

De ontwikkeling van de klachten vertoont met een aantal van 318 klachten in 2009 een stijging ten opzichte van 2008. Net als vorig jaar is 97 procent van de klachten binnen de afgesproken termijn van vier weken afgehandeld.

Tabel 6.3. Overzicht afgehandelde klachten naar oorzaak

	2009	2008
Behandelingsduur	17	17
Klantvriendelijkheid van de medewerker	12	14
Toepassing van wet- en regelgeving	42	54
Informatievoorziening	125	83
Geen pensioenoverzicht ontvangen	25	38
Pensioenberekening en -betaling	43	9
Overig	54	52
Totaal aantal klachten	318	267

Wordt naar de achterliggende oorzaak van de klachten gekeken, dan is een stijging bij de informatievoorziening en bij de pensioenberekening en -betaling waar te nemen. Deze laatste oorzaak is te verklaren door de overdracht van de invaliditeitspensioen- en herplaatsingstoelage-uitkeringen van UWV aan ABP, waardoor de desbetreffende klanten sinds januari 2009 de WAO/WIA-uitkering van UWV en de uitkering van ABP gescheiden ontvangen. Ondanks de uitgebreide communicatie heeft dit toch veel vragen opgeleverd, temeer daar de betaling vanuit ABP vóór die van de UWV plaatsvond en ABP dus de klachten ontving. Het feit dat deze operatie circa 80.000 personen betrof, plaatst de stijging van het totaal aantal klachten in een wat ander perspectief.

*Beroepschriften als
graadmeter voor
serviceniveau*

Een deel van de klachten wordt als beroepschrift aangeboden en komt bij de commissie van beroep terecht. Dit maakt het activiteitenoverzicht van deze commissie tot een andere belangrijke graadmeter voor het serviceniveau van ABP. Tabel 6.4. geeft inzicht in de aantallen beroepschriften die in het kader van pensioenreglement zijn ingediend en in de afhandeling daarvan.

Tabel 6.4. Aantal beroepschriften en afhandeling daarvan

	2009	2008	2007	2006	2005
Ingediende beroepschriften	74	132	138	155	213
Beëindigde beroepsprocedures	34	41	57	51	80
Niet ontvankelijk	6	4	5	11	7
Niet bevoegd	1	-	-	-	2
Bevestigde besluiten	74	87	91	129	119
Vernietigde besluiten	3	7	5	10	9
Aantal hoorzittingen	13	14	15	23	22

Ontwikkeling van de uitvoeringskosten voor pensioenbeheer en fondsondersteuning

Fractionele stijging kostprijs

ABP is erop gefocust om zijn leidende en toonaangevende positie op de Nederlandse pensioenmarkt te behouden en te versterken door een hoge service te bieden tegen competitieve uitvoeringskosten. Dit betekent ook dat de processen en systemen aan moderne technologische standaarden moeten voldoen, evenals aan de toenemende eisen die aan de betrouwbaarheid en de continuïteit van de dienstverlening worden gesteld. Ook de strikte toezichthoudende kaders van de Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten leiden tot hoge eisen aan compliance en interne beheersing.

Om deze doelstellingen te realiseren heeft ABP voor extra investeringen gekozen in informatie- en communicatietechnologie (ICT) en in verbetering van de communicatie met deelnemers en werkgevers. Deze meerjarige investeringen komen in de kosten van 2009 tot uitdrukking. In 2009 komt de kostprijs pensioenbeheer per deelnemer uit op 91 euro, een fractie hoger dan het kostenniveau van 2008.

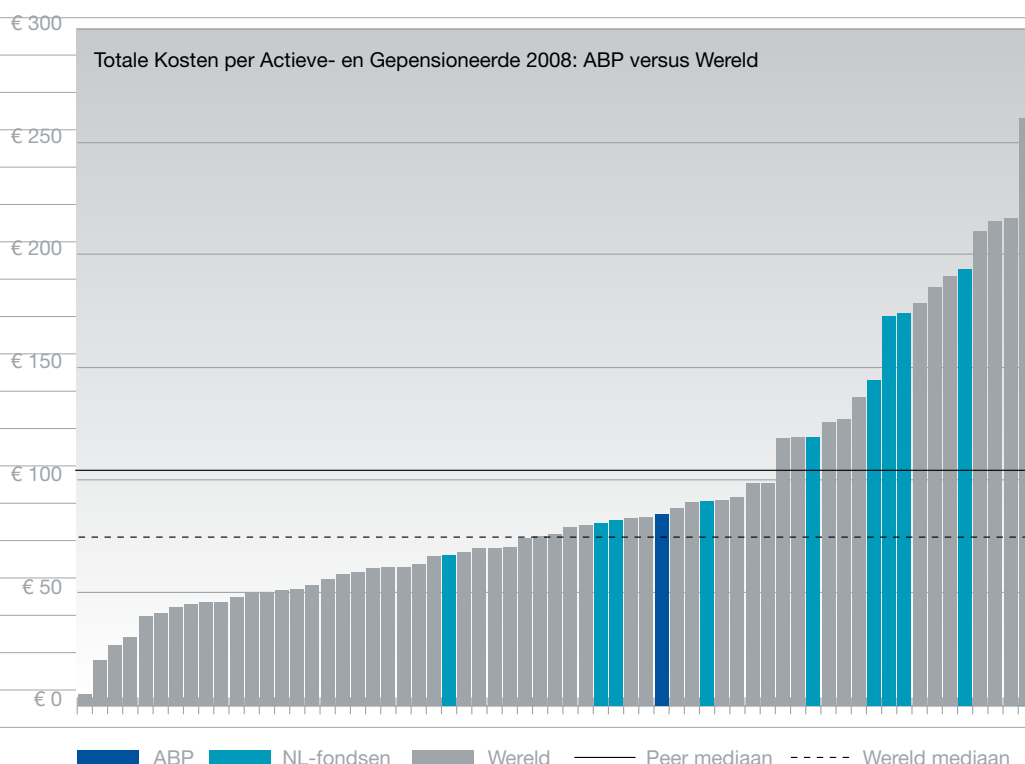
Het voorgaande vindt zijn weerslag in de volgende ontwikkeling van de kostprijs van pensioenbeheer per deelnemer.

Tabel 6.5. Ontwikkeling kostprijs pensioenbeheer per deelnemer (in €)

	2009	2008	2007	2006	2005
ABP	91	90	74	65	63
CEM-Q1 wereld	n.b.	54	59	62	59
CEM-wereld mediaan	n.b.	75	79	77	78
CEM-Q1 Nederland	n.b.	81	78	86	79
CEM-Nederland mediaan	n.b.	98	93	97	92

Ondanks de hoge kostenniveaus in 2008 en 2009 om voornoemde extra investeringen mogelijk te maken, kan ABP zich nog steeds meten met de pensioenfondsen in de CEM-benchmark, zoals blijkt uit onderstaande grafiek.

Grafiek 6.2. ABP kosten per deelnemer 2008 ten opzichte van CEM Wereld

De CEM-kostprijscijfers over 2009 komen medio 2010 beschikbaar. Er is sprake van een stijgende trend van de kosten van Nederlandse pensioenfondsen zowel op Q1 als op mediaan niveau in de benchmark. Ten opzichte van de benchmarkresultaten van 2008 blijft ABP ruim onder het mediaan kostprijsniveau van de voor ABP relevante peergroep van Nederlandse pensioenfondsen. Verdere efficiencyverbeteringen zullen de komende jaren een substantieel neerwaarts effect op de kostprijs van ABP kunnen hebben.

Inzet en inleven

in ROC Zadkine in Schiedam

ZAP Education is een onderdeel van regionaal opleidingscentrum Zadkine in Schiedam. De school populatie is niet de gemakkelijkste. Elke leerling heeft problemen op minimaal drie leefgebieden (van de acht leefgebieden wonen, loopbaan, gezondheid, financiën, onderwijs, vrije tijd, sociale omgeving en justitie). Het Zadkine Servicecentrum moet voorkomen dat deze leerlingen voortijdig de school verlaten. Nelson Lopes is loopbaanadviseur bij het Zadkine Servicecentrum en van veel leerlingen een vertrouwensman.

Nelson Lopes begeleidt leerlingen bij het maken van goede opleidingskeuzes. Veel schooluitval ontstaat immers doordat leerlingen verkeerde verwachtingen van een beroep of een opleiding hebben. Daarnaast gaat hij in gesprek met leerlingen die wegens veel verzuim bij hem worden aangemeld. Hij onderzoekt dan de oorzaken daarvan en probeert leerlingen vervolgens zo goed mogelijk te helpen, samen met bijvoorbeeld schoolmaatschappelijk werk of de gedragstrainer binnen de school. Nelson Lopes staat erom bekend dat hij zich met hart en ziel voor de leerlingen inzet. Doordat hij nog jong is en Kaapverdianse ouders heeft, kunnen veel van de allochtone leerlingen zich met hem identificeren. 'De leerlingen weten dat ik echt mijn best voor hen wil doen', zo zegt hij.

Kampioen

De problemen van de leerlingen op ZAP Education zijn soms niet te overzien. Sommige meisjes van amper twintig jaar hebben al vier kinderen. Schulden van meer dan tienduizend euro zijn niet uitzonderlijk. Andere leerlingen verdienen vijfhonderd euro per dag met dealen op straat. Het valt niet mee hen tot het volgen van een opleiding te motiveren. Ook met leerlingen die zich buitengewoon agressief gedragen, weet Nelson Lopes wel raad. Hij is Nederlands kampioen Thaiboksen geweest en richt zich nu op 'mixed martial arts', een combinatie van Thaiboksen en worstelen. Omdat hij kansarme jongeren hierin traint, vrijwillig in het weekend, heeft hij onlangs de Rotterdamse Vrijwilligersprijs 2009 gewonnen. 'Straks ga ik twee jongens in de klas ophalen', vertelt hij, 'en gaan we in de gymzaal "freefighten". Terwijl we dat doen, komt er veel los bij zulke jongens. Ik hoef dan niets te vragen, ze gaan dan vanzelf over hun problemen en over school praten.'

Niets garanderen

'Natuurlijk moet je voorkomen dat je het vertrouwen van leerlingen niet waar maakt. Als je iets afspreekt en je doet het niet, verlies je je geloofwaardigheid. Ik zal dan ook nooit iets afspreken wat ik niet kan waarmaken. Bijvoorbeeld een leerling die zegt: meneer Nelson, je moet me helpen een baan te vinden. Dan zal ik die leerling met de juiste mensen in contact brengen en ik kan zijn CV perfectioneren, maar ik ben er open en eerlijk in dat ik niets kan garanderen. Ook consequent zijn is natuurlijk heel belangrijk. Geef je de een wel toestemming voor iets en de ander niet, dan ben je verloren. Dan is het afgelopen.'

Hierna te noemen: betrokkene
heeft ten behoeve van hieronder vermelde doel en/of belenghebbende een Verklaring
Omtrent het Gedrag aangevraagd;
begeleider bij ROC Zadkine Schiedam
De Minister heeft een onderzoek naar het gedrag van betrokkene ingesteld en verklaart
dat uit dit onderzoek, gelet op het risico voor de samenleving in verband met het doel
waarvoor de verklaring is aangevraagd en na afweging van het belang van betrokkene,
niet is gebleken van bezwaren tegen betrokkene.
De Minister geeft deze Verklaring Omtrent het Gedrag af op grond van artikel 28 van
de Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens.
De Minister van Justitie

7. Beheer van het Belegde Vermogen

Strategisch Beleggingsplan

Evaluatie kredietcrisis en de lessen daaruit

De kredietcrisis in 2008 heeft aanleiding gegeven tot een evaluatie van de gebeurtenissen en de daarbij opgedane ervaringen. Deze evaluatie heeft geleid tot een aantal lessen die hieronder zijn beschreven. Op basis daarvan is actie ondernomen. Ook zijn die lessen bijzonder relevant geweest voor het beleid in het nieuwe strategisch beleggingsplan.

Extreme scenario's

Een pensioenfonds dat naar geïndexeerde pensioenuitkeringen streeft, kent twee schrik-beeldscenario's: een lange periode van deflatie of juist hoge inflatie. Dit zijn typisch extreme gebeurtenissen met een lage waarschijnlijkheid, in het jargon van statistici 'in de staarten van de kansverdeling'. De negatieve gevolgen zijn potentieel groot. Vandaar dat ABP de uitkomsten van de nieuwe strategische portefeuille in extreme ontwikkelingen heeft bekeken.

Hoewel ABP geen liquiditeitsproblemen heeft ondervonden, kan zelfs een grote vermogensbezitter met langetermijnverplichtingen onder omstandigheden van buitengewone stress op liquiditeitsproblemen stuiten. Dit vereist aandacht voor de manier waarop derivatenposities worden beoordeeld en beheerd bij het afdekken van rente-, inflatie-, en valutarisico's. Liquide beleggingen zijn nodig als onderpand wanneer de waarde-ontwikkeling van afgedekte posities (tijdelijk) tegenzit. Om de mogelijke liquiditeitsvraag gedurende stress-scenario's tot op portefeuilleniveau te kunnen analyseren, is een nieuw instrument ontwikkeld. Bij de strategische allocatie is daar rekening mee gehouden.

Strategisch Beleggingsplan 2010-2012

ABP heeft een strategisch beleggingsplan voor de periode 2010-2012 vastgesteld. De achtergrond voor dit beleggingsplan is dat het pensioenfonds in herstel is en dat ABP uiterlijk eind 2023, maar hopelijk eerder, een dekkingsgraad van minimaal circa 124 procent moet bereiken. Tegelijkertijd moet aan een langetermijnbeleggingsbeleid worden vastgehouden om een betaalbaar, volledig geïndexeerd pensioen te realiseren. Het risicoraamwerk voor het nieuwe strategisch beleggingsplan streeft ernaar dat de portefeuille in diverse economische scenario's relatief goed presteert.

De voornaamste wijzigingen in de voorgestelde portefeuille zijn:

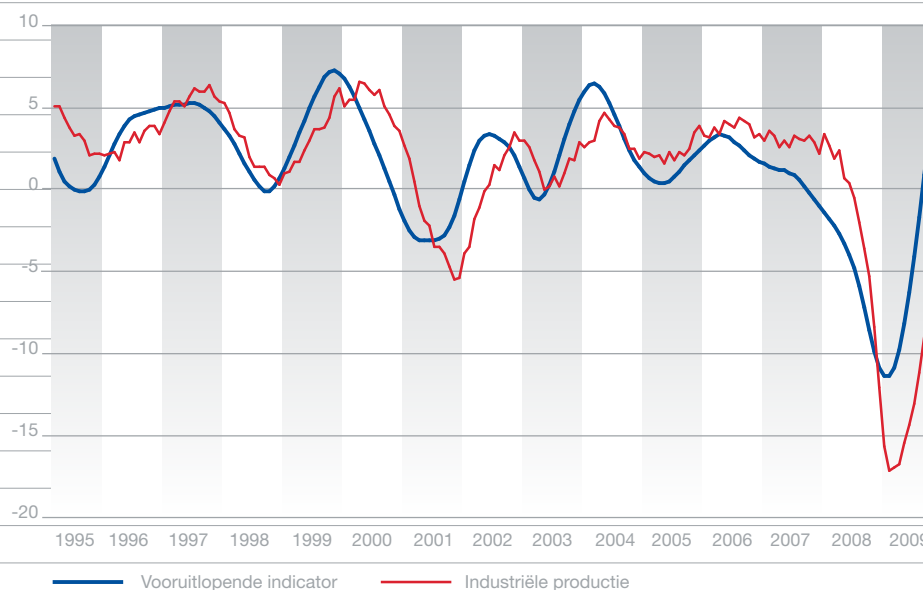
- een toename in de weging van inflatiegeïndexeerde beleggingen om ABP minder kwetsbaar voor inflatie te maken;
- een aanzienlijke vermindering van de weging van niet-staatsleningen, mede omdat die in crisissituaties relatief illiquide zijn;
- een sterke vermindering van de weging aandelen ontwikkelde markten en een toename van de weging aandelen opkomende markten;
- een toename in de spreiding over verschillende risicopremies om de portefeuille minder gevoelig voor marktsentimenten te maken.

Ontwikkeling van de financiële markten

De crisis heeft niet geleid tot een 'Grote Depressie'

Aan het begin van 2009 waren de financiële markten sterk in mineur. Gevreesd werd dat de recessie in de toonaangevende industrielanden in een 'Grote Depressie' zou uitmonden. Ook in opkomende markten zou een aanzienlijke groeivertraging onafwendbaar zijn. Alleen in landen als China en India zouden negatieve groei cijfers kunnen worden voorkomen.

Grafiek 7.1. OECD vooruitlopende indicatoren en industriële productie, procentuele verandering jaar-op-jaar

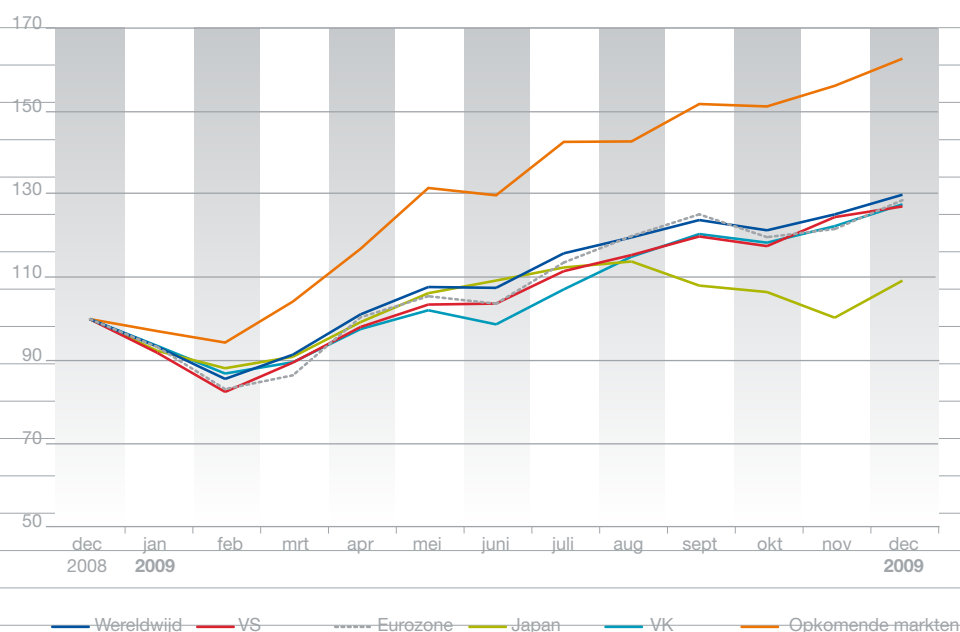
Om de gevolgen van de kredietcrisis het hoofd te bieden, hebben centrale banken in snel tempo de officiële rentes verlaagd. De effectiviteit van het rente-instrument leek daarmee uitgespeeld. Centrale banken werden genoodzaakt tot andere vormen van monetaire verruiming. Dit beleid hield voornamelijk de aankoop van overheidsobligaties en ander schuldpapier in.

Behalve centrale banken hebben ook de overheden een actief stimuleringsbeleid gevoerd, onder meer via steun aan commerciële banken. Daarnaast zijn belastingfaciliteiten verleend om de verkoop van auto's te stimuleren. Als gevolg van het ruimere budgettaire beleid zijn de overheidstekorten snel opgelopen.

*Het tij begon in maart
te keren*

Door de forse stimuleringsmaatregelen van overheden en centrale banken zijn de financiële markten er steeds meer van overtuigd geraakt dat een 'Grote Depressie' zou kunnen worden voorkomen. Per medio maart is het tij op de financiële markten gekeerd en zijn de internationale aandelenkoersen gaan oplopen, zijn de risicopremies op bedrijfsobligaties gedaald en is de volatiliteit geleidelijk afgenomen.

Grafiek 7.2. Prestatie aandelenmarkten, gebaseerd op marktindices

Maar het herstel blijft
gematigd

Het herstel van de economieën in de geïndustrialiseerde landen dat zich in de loop van 2009 is gaan aftekenen, komt voornamelijk voort uit het gunstige effect van de stimuleringsmaatregelen. De bijdrage van particuliere consumptie en bedrijfsinvesteringen is vooralsnog beperkt.

De verder verslechterende arbeidsmarkt maakt duidelijk dat er desondanks nog steeds sprake is van een diepe en lange recessie, waardoor vooral de groei van de particuliere consumptie onder druk is gekomen. In de VS is de werkloosheid tot boven de 10 procent opgelopen en in het eurogebied tot 10 procent. Ook de monetaire onrust in onder andere het Eurogebied is een voortdurend aandachtspunt.

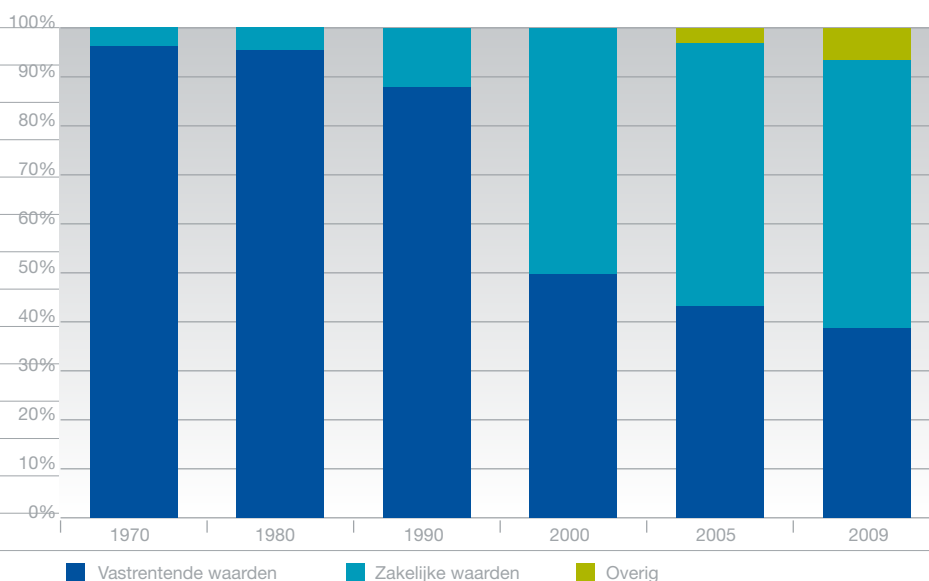
Samenstelling van de beleggingsportefeuille

Beleggingsmix

De samenstelling van de beleggingsportefeuille is de afgelopen decennia fors aangepast. De beleggingen in vastrentende waarden hebben sinds de jaren negentig steeds meer plaatsgemaakt voor zakelijke waarden als aandelen, grondstoffen en private equity. De laatste jaren zijn hier ook de beleggingen in overige categorieën zoals hedgefondsen bijgekomen.

De volgende grafiek geeft de ontwikkeling van de portefeuille over de afgelopen veertig jaar weer.

Grafiek 7.3. Samenstelling van de beleggingsportefeuille (voor consolidatie)

In het verslagjaar 2009 is, mede met het oog op de inrichting van een ‘multi-cliënt’-omgeving / poolingstructuur van voor Nederlandse pensioenfondsen toegankelijke beleggingsfondsen, een aanvang gemaakt met het overdragen van de beleggingen van ABP, in ruil voor participaties in deze fondsen. Voor de verschillende assetcategorieën zijn vijftien bouwstenen gedefinieerd bestaande uit één of meerdere fondsen voor gemene rekening (FGR's). Een groot gedeelte van de ABP beleggingen zijn in 2009 ondergebracht in de FGR's. In 2010 wordt de transitie afgerond. Een gedeelte van met name de illiquide beleggingen kan vanwege juridische beperkingen en/of waarderingsissues niet worden ondergebracht in de FGR's.

Voor pensioenfondsspecifieke strategieën zijn voor participatiehouders in de FGR's specifieke overlay-accounts geopend voor duration- en valutamanagement.

De reeds geïmplementeerde FGR's zijn verwerkt in de geconsolideerde cijfers in het jaarrekeninggedeelte van dit verslag.

De bouwstenen bestaan uit beleggingen die wat betreft samenstelling niet per definitie overeenstemmen met de categorieën zoals die worden onderscheiden in het jaarrekening-deel van dit jaarverslag en in de aan de Nederlandsche Bank te rapporteren jaarstaten. Zo worden de beleggingen uit de FGR commodities, voornamelijk bestaande uit futures en daarbij behorende deposito's, in de balans voor wat betreft de futures onder derivaten en deposito's onder netto vlottend actief van overige beleggingen gepresenteerd. De bouwsteenrapportages zijn gebaseerd op de (veel hogere) waarden van de achterliggende posities. Voor wat betreft staatsobligaties geldt iets dergelijks: in de toezichtrapportage worden deze – zoals voorgeschreven – standaard opgenomen bij de ‘treasuries’, terwijl in de bouwsteenrapportages de categorisering afhankelijk is van de financiële status van het uitgevende land. In dit verslagdeel worden de beleggingen en het rendement toegelicht op basis van de bouwstenen. Dit sluit aan bij de wijze van sturing van de beleggingen van het fonds.

Beleggingsrendementen

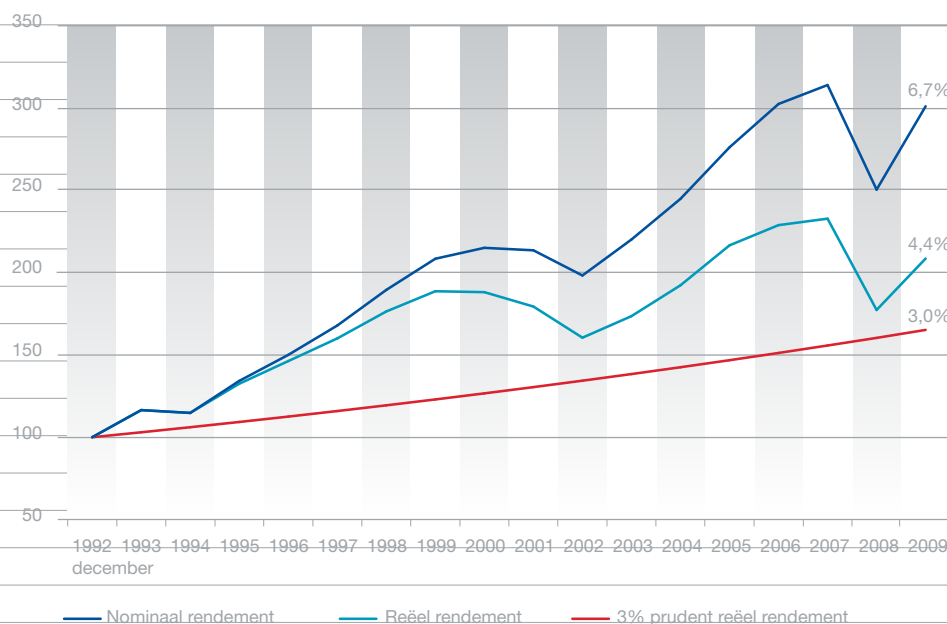
Beleggingsrendement
+20,2 procent

Het totale rendement in 2009 bedraagt +20,2 procent. Dit is het hoogste jaarrendement dat sinds het begin van de meting in 1993 door ABP is behaald. Het positieve rendement

in 2009 (35 miljard euro) doet het negatieve rendement in 2008 van -20,2 procent (-44 miljard euro) voor een belangrijk deel teniet.

In grafiek 7.4. is het gecumuleerde rendement vanaf de start van de meting begin 1993 weergegeven, zowel nominaal als reëel. De waarde van iedere in 1993 belegde 100 euro is eind 2009 naar 300 euro gegroeid. Het gemiddelde jaarrendement bedraagt 6,7 procent. Het rendement na aftrek van de gerealiseerde looninflatie (het reële rendement) bedraagt over deze periode 4,4 procent.

Grafiek 7.4. Rendement 1993 - 2009 (cumulatief)

Uit de grafiek blijkt dat het meerjarige rendement in 2009 na tegenvallende resultaten in 2008 weer gedeeltelijk is hersteld.

In onderstaande tabel worden de resultaten vergeleken die in de afgelopen jaren zijn behaald, uitgesplitst naar de verschillende hoofdcategorieën.

Tabel 7.1. Rendementen beleggingsportefeuille 2009, 2008 en 2005-2009, in % en in € miljard

	2009			2008		2005-2009		2005-2009	
	gewicht	rendement		rendement		rendement		rendement	
	ultimo jaar					per jaar		cumulatief	
	%	%	mrd €	%	mrd €	%	mrd €	%	mrd €
Vastrentende waarden	38,7	12,7	9,6	0,4	0,3	3,9	3,1	21,3	15,5
Zakelijke waarden	54,7	24,6	22,1	-36,5	-44,9	3,3	3,3	17,5	16,6
Overige beleggingen	6,3	10,8	1,2	-5,7	-1,3	5,4	0,4	29,8	2,2
Overlay	0,3	0,9	1,9	1,0	1,8	0,3	0,9	1,4	4,3
	100,0	20,2	34,8	-20,2	-44,1	4,2	7,7	23,0	38,6

In de volgende tabel is het rendement uitgesplitst naar de verschillende beleggings-categorieën, in het kader van de fondsen voor gemene rekening (FGR's) ook wel bouwstenen genoemd. In deze tabel is het rendement vermeld inclusief de afdekking van de dollarposities. Het resultaat van de afdekking van het dollarrisico is op basis van de beleggingen in dollars toegedeeld.

Van de vijftien bouwstenen hebben er twaalf in 2009 een positief rendement behaald. Totaal is er in 2009 een positief rendement van 34,8 miljard euro gehaald.

Tabel 7.2. Rendementen 2009, gesplitst naar bouwstenen, in % en in € miljard

	2009		
	gewicht ultimo jaar	rendement	
		%	mrd €
Vastrentende waarden	38,7	12,7	9,6
<i>Staatsobligaties</i>	9,0	5,5	0,9
<i>Inflatiegerelateerde obligaties</i>	8,7	11,2	1,7
<i>Bedrijfsobligaties</i>	21,0	16,1	7,0
Zakelijke waarden	54,7	24,6	22,1
<i>Aandelen ontwikkelde markten</i>	29,8	30,0	12,8
<i>Aandelen opkomende markten</i>	5,7	74,1	4,6
<i>Vastgoed</i>	7,5	13,2	1,7
<i>Private Equity</i>	4,4	8,2	0,7
<i>Return Optimizing Strategies</i>	3,3	22,7	1,3
<i>Grondstoffen</i>	2,8	23,2	1,1
<i>Infrastructuur</i>	1,2	-4,8	-0,1
Overige beleggingen	6,3	10,8	1,2
<i>Hedgefondsen</i>	5,3	14,3	1,4
<i>Liability Hedging Alternatives</i>	0,7	-9,9	-0,2
<i>Innovaties</i>	0,3	6,2	0,0
<i>Overlay</i>	0,3	0,9	1,9
<i>Overlay-Duration</i>	0,8	-0,4	-0,7
<i>Overlay-Cash en overig</i>	-0,5	1,3	2,6
Totaal	100,0	20,2	34,8

Het rendement van ABP over 2009 wordt onder andere vergeleken met het rendement van de normportefeuille die het bestuur vooraf heeft vastgesteld. Deze normportefeuille bestaat uit marktconforme benchmarks voor reguliere markten en absoluut return benchmarks voor illiquide beleggingen.

Het feitelijke rendement is in 2009 op 20,2 procent uitgekomen. Ten opzichte van de normportefeuille is in 2009 een extra rendement van 2,1 procentpunt behaald. Dit is 3,5 miljard euro in geld uitgedrukt.

Het saldo van het extra rendement ten opzichte van de normportefeuille is over de afgelopen vijf jaar 0,2 procent (625 miljoen euro) en over de afgelopen tien jaar 6,1 procent (8,9 miljard euro).

Resultaten van de beleggingsportefeuille per bouwsteen

Staatsobligaties

Staatsobligaties hebben in 2009 een rendement van 5,5 procent laten zien. Binnen deze portefeuille wordt vooral in Europese staatsobligaties belegd. Het rendement is 1,1 procent hoger dan de benchmark (Barclays Euro Treasuries). De outperformance is grotendeels in het eerste halfjaar behaald, met name vanwege de positieve bijdrage van actief duration en rentecurve-beleid. Het inspelen op de vorm van de rentecurve en op renteversillen tussen landen in de Eurozone of regio's (bijvoorbeeld Verenigde Staten versus Europa) heeft eveneens aan de outperformance bijgedragen.

Inflatiegerelateerde obligaties

De inflatiegerelateerde obligaties hebben in 2009 een rendement van 11,2 procent en een outperformance van 2,7 procent ten opzichte van de overall benchmark (Barclays Euro Index Linked Bond index) laten zien. De eerste drie kwartalen hebben aan de outperformance bijgedragen. Het vierde kwartaal was neutraal vanwege de negatieve impact van de exposure op Griekse obligaties. De grootste bijdrage kwam van de ingekomen creditspreads op het creditdeel van de inflatiegerelateerde obligaties. Daarnaast heeft de breakevenstrategie (het managen van het verschil tussen de inflatie en de nominale rente) aan de outperformance bijgedragen.

Bedrijfsobligaties

Bedrijfsobligaties hebben in 2009 een rendement van 16,1 procent laten zien. Het rendement is 5,1 procent hoger dan de benchmark (een combinatie van Barclays Credit benchmarks voor Europa en Amerika en daarnaast een klein stuk Merrill Lynch High Yield en JP Morgan Emerging market Benchmarks). Het positieve rendement is grotendeels aan een herstel in de kredietmarkten te danken. De kredietopslagen ofwel spreads zijn fors gedaald, waardoor prijzen zijn gestegen. De outperformance is breed gedragen over de verschillende sectoren.

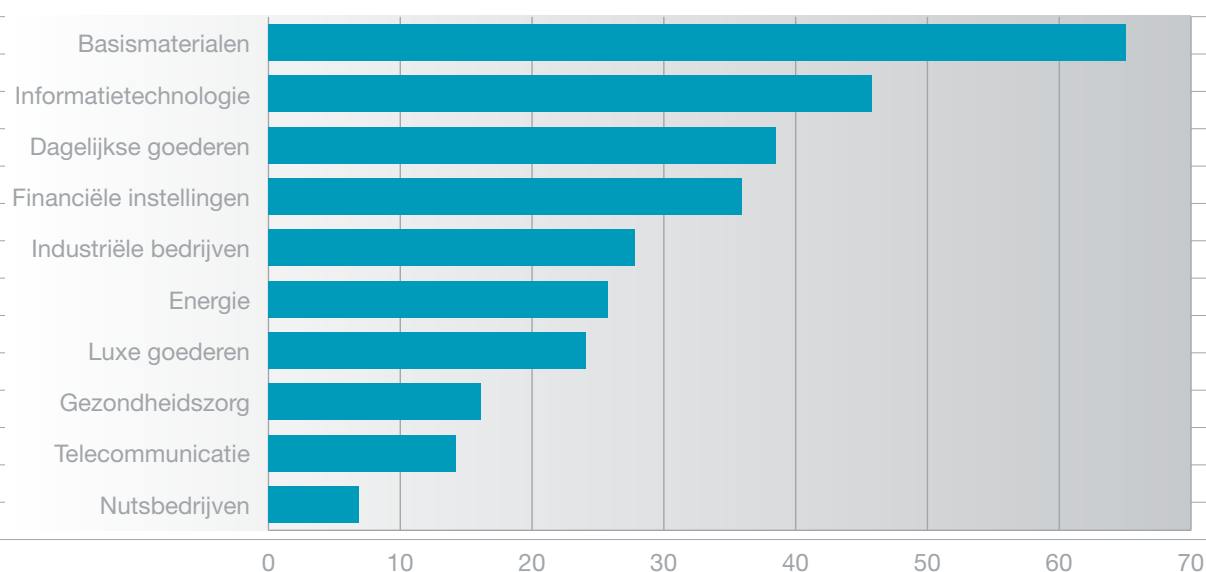
De outperformance levert een bijdrage van 1,2 procentpunt aan de totale outperformance. Deze bouwsteen heeft daarmee het meeste waarde toegevoegd van de vijftien bouwstenen. Door de outperformance in 2009 zijn de verliezen in 2008 door de kredietcrisis weer hersteld. In 2008 was het verlies voor de vastrentende waarden door gebrek aan liquiditeit en handel op de financiële markten 1,1 procentpunt.

Aandelen ontwikkelde markten

De aandelenmarkten in Europa, de Verenigde Staten, Japan en andere ontwikkelde markten zijn in 2009 fors hersteld na de uitermate negatieve rendementen van 2008. In het bijzonder de sectoren materialen (65 procent) en informatietechnologie (46 procent) hebben het in 2009 goed gedaan. Ook de financiële instellingen zijn na de kredietcrisis in 2008 met een rendement van 36 procent fors hersteld.

Het rendement over 2009 van aandelen ontwikkelde markten bedraagt 30,0 procent. Dit is 0,6 procent lager dan de benchmark (MSCI). Deze underperformance levert een bijdrage van -0,2 procentpunt aan de totale outperformance.

Grafiek 7.5. Jaarrendementen 2009 aandelen ontwikkelde markten per MSCI-sector in %

Aandelen opkomende markten

De aandelen opkomende markten hebben in 2009 een rendement van 74,1 procent laten zien. Dit is daarmee de best renderende bouwsteen in 2009. Uitschieters in de opkomende markten zijn Rusland met een rendement van 150 procent en Brazilië met een rendement van 120 procent.

In het eerste halfjaar van 2009 zijn de opkomende markten in de portefeuille ten opzichte van de benchmark (MSCI emerging market) onderwogen geweest. De totale bijdrage van de opkomende markten aan de outperformance is hierdoor licht negatief (-0,1 procentpunt).

Vastgoed

Vastgoed heeft in 2009 een positief resultaat van 13,2 procent laten zien. Binnen vastgoed worden twee belangrijke categorieën onderscheiden: strategisch vastgoed en tactisch vastgoed. Strategisch vastgoed betreft doorgaans relatief grotere belangen dan tactisch vastgoed. Strategisch vastgoed is daardoor voor ABP minder makkelijk te verhandelen dan tactisch vastgoed, vanwege de koersgevoeligheid. Tactisch vastgoed bestaat vooral uit beursgenoteerde vastgoedfondsen.

Strategisch vastgoed maakt ongeveer 60 procent van het totaal uit en heeft een rendement van 5,1 procent laten zien. Tactisch vastgoed maakt ongeveer 40 procent van de vastgoedportefeuille uit en heeft een rendement van 26,4 procent laten zien.

De lagere rendementen van het strategisch vastgoed in 2009 worden verklaard door de vertraagde effecten van de kredietcrisis in 2008. De waarderingen van het tactisch vastgoed hebben meegeprofiteerd van het herstel op de aandelenmarkten. Op lange termijn is het verwachte rendement van beide categorieën ongeveer gelijk, maar op korte termijn is tactisch vastgoed volatieler dan strategisch vastgoed.

Strategisch vastgoed is licht achtergebleven bij de benchmarks (10 jaars swap rente plus opslag). Het rendement op tactisch vastgoed is vrijwel gelijk aan het benchmarkrendement in 2009 (de EPRA benchmark op basis van regionale gewichten). Dit heeft een negatieve bijdrage van -0,1 procentpunt aan de totale outperformance geleverd.

Private equity

Private equity heeft een positief rendement laten zien van 8,2 procent. De waarderingen zijn in 2009 ten dele hersteld, na de forse afwaarderingen in 2008. De waarderingen van private equity volgen normaliter de waardering van aandelen met ongeveer zes maanden vertraging. De positieve rendementen op aandelen liggen daarom aan de basis van de positieve rendementen op private equity. Dit positieve effect wordt echter getemperd doordat veel bedrijven in deze sector niet liquide zijn en nog een hoge schuldenlast met zich meedragen.

Return optimizing strategieën

Return optimizing strategieën bestaan voornamelijk uit een portefeuille converteerbare obligaties. Het rendement hiervan is in 2009 22,7 procent geweest. Door de defensieve positionering van het fonds en door gebrek aan liquiditeit in de markt in de eerste helft van 2009 is het rendement hiervan in 2009 7,5 procent bij de benchmark achtergebleven. De benchmark van deze bouwsteen bestaat voor meer dan 80 procent uit de UBS convertible bond index.

Grondstoffen

De grondstoffen zijn in 2009 gedeeltelijk hersteld van de klappen in 2008. Deze categorie heeft een rendement van 23,2 procent laten zien en dat is 9,3 procent hoger dan de benchmark (GSCI total return index). Door het lage gewicht van de grondstoffen in de totale portefeuille heeft dit slechts een bijdrage van 0,2 procentpunt aan de totale outperformance geleverd.

Infrastructuur

Infrastructuur heeft in 2009 een rendement van -4,8 procent laten zien. Dit negatieve rendement kan door effecten van de kredietcrisis worden verklaard. Infrastructuur reageert daar vertraagd op en levert daardoor een negatieve bijdrage van 0,2 procentpunt aan de totale outperformance. De benchmark is de 10 jaars rente plus een opslag.

Hedgefondsen

De hedgefondsen hebben in 2009 een positief rendement van 14,3 procent laten zien. De hedgefondsen hebben hierdoor een bijdrage van 0,6 procentpunt aan de totale outperformance geleverd. De benchmark is de gemiddelde 1 maands rente. Over 2009 heeft de risicogecontroleerde, dynamische positionering van de hedgefondsen in verschillende beleggingscategorieën per saldo flinke rendementen opgeleverd. De hedgefondsen hebben van de draai in de wereldwijde aandelenmarkten, de versteiling van rentecurves en het herstel in credit markten geprofiteerd. Veel beleggingscategorieën en valuta's hebben een terugkeer naar fundamentele waarden laten zien. Ook hiervan is geprofiteerd.

Liability hedging alternatives

De portefeuille liability hedging alternatives heeft in 2009 een rendement laten zien van -9,9 procent. Dit negatieve rendement is een gevolg van het negatieve rendement op de grootste portefeuille binnen deze bouwsteen. Ook de vertraagde effecten van de kredietcrisis hebben een rol gespeeld. Deze bouwsteen levert een negatieve bijdrage van 0,1 procentpunt aan de totale outperformance. De benchmark is de 10 jaars rente plus een opslag van 2,3 procent.

Innovaties

Innovaties betreffen in 2009 voornamelijk een aantal portefeuilles met muziekrechten die in de afgelopen jaren zijn verworven. Deze portefeuille, die momenteel 0,3 procent van het totaal vermogen van ABP uitmaakt, heeft een rendement van 6,2 procent behaald.

Valuta-afdekking

In 2009 zijn de valutarisico's van de beleggingen in Amerikaanse dollars voor 100 procent afgedekt tegen de euro. Over 2009 is het totale rendement van de strategische afdekking van het dollarrisico 0,7 procent (1,3 miljard euro), omdat de dollar tegenover de euro licht is gedaald.

Afdekking renterisico

Naast de strategische afdekking van de dollar is ook de rentegevoeligheid van de pensioenverplichtingen gedeeltelijk afgedekt door middel van het verlengen van de duration van de vastrentende portefeuille, van ongeveer vijf naar tien jaar. Als gevolg van de stijging van de lange rente is het effect hiervan op het rendement over 2009 ongeveer -0,4 procent.

In de eerste helft van 2009 is het cashgewicht van de totale beleggingsportefeuille lager geweest dan het normgewicht. Omdat de markten in deze periode fors omhoog zijn gegaan heeft dit een bijdrage van -0,4 procentpunt (-0,7 miljard euro) aan de outperformance geleverd.

Top tien beleggingen per categorie

Top tien beleggingen
in vastgoed

In de tabellen 7.3., 7.4. en 7.5. zijn de top tien-posities opgenomen voor beleggingen¹⁰ in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden, met in de tweede kolom de posities in 2008. De totalen sluiten bij de enkelvoudige balans aan.

Tabel 7.3. Top tien-beleggingen in vastgoed

2009	2008		in € mln.	in %	
1	(1)	Vesteda Groep BV	1.374	6,7	Nederland
2	(2)	Corio NV	1.334	6,5	Nederland
3	(3)	Unibail-Rodamco SE	1.182	5,8	Frankrijk
4	(5)	Simon Property Group Inc.	614	3,0	Verenigde Staten
5	(6)	Vornado Realty Trust	345	1,7	Verenigde Staten
6	(4)	Steen & Strøm AS	325	1,6	Noorwegen
7	(-)	AvalonBay Communities Inc.	300	1,5	Verenigde Staten
8	(7)	Public Storage INC.	295	1,4	Verenigde Staten
9	(-)	Ventas Inc.	295	1,4	Verenigde Staten
10	(-)	Boston Properties Inc.	289	1,4	Verenigde Staten
Totaal top 10 vastgoedbeleggingen			6.353	30,9	
Totaal portefeuille vastgoedbeleggingen			20.544	100,0	

De samenstelling van de top drie-vastgoedbeleggingen is ten opzichte van vorig jaar onveranderd. Over het algemeen is ten opzichte van 2008 sprake van een positieve waardeontwikkeling van de vastgoedportefeuille.

10 Meer informatie is te vinden op www.abp.nl

Top tien beleggingen
in aandelen

Tabel 7.4. Top tien-beleggingen in aandelen

2009	2008		in € mln.	in %	
1	(-)	HSBC Holdings PLC	876	1,1	Engeland
2	(3)	Royal Dutch Shell PLC	751	0,9	Nederland
3	(-)	BHP Billiton PLC	736	0,9	Australië
4	(4)	Nestlé SA	622	0,8	Zwitserland
5	(1)	Exxon Mobil Corp	603	0,7	Verenigde Staten
6	(5)	Total SA	589	0,7	Frankrijk
7	(-)	BP PLC	570	0,7	Engeland
8	(10)	Roche Holding AG	539	0,7	Zwitserland
9	(-)	Banco Santander SA	533	0,6	Spanje
10	(9)	GlaxoSmithKline PLC	526	0,6	Engeland
Totaal top 10 aandelen			6.345	7,7	
Totaal portefeuille aandelen			82.227	100,0	

Ten opzichte van vorig jaar is een aantal beleggingen nieuw in de top 10 als gevolg van additionele aankopen.

Top tien beleggingen in
vastrentende waarden

Tabel 7.5. Top tien-beleggingen in vastrentende waarden

2009	2008		in € mln.	in %	
1	(4)	Verenigde Staten (overheid)	13.089	11,7	Verenigde Staten
2	(1)	Frankrijk (overheid)	10.416	9,3	Frankrijk
3	(2)	Italië (overheid)	9.632	8,6	Italië
4	(6)	Duitsland (overheid)	3.882	3,5	Duitsland
5	(7)	Nederland (overheid)	3.429	3,1	Nederland
6	(8)	Griekenland (overheid)	2.345	2,1	Griekenland
7	(-)	General Electric Co.	1.467	1,3	Verenigde Staten
8	(10)	Bank of America Corp.	1.134	1,0	Verenigde Staten
9	(-)	Banco Santander SA	971	0,9	Spanje
10	(-)	Oostenrijk (overheid)	821	0,7	Oostenrijk
Totaal top 10 vastrentende waarden			47.186	42,2	
Totaal portefeuille vastrentende waarden			111.911	100,0	

ABN Amro Bank NV en Federal National Mortgage Association (Fannie Mae), Federal Home Loan Mortgage Corporation (Freddie Mac) en Government National Mortgage Association (Ginnie Mae) zijn door de Nederlandse respectievelijk de Amerikaanse overheid genationaliseerd, zonder garanties af te geven. Daarom zijn deze in 2009 als Nederland (overheid) respectievelijk Verenigde Staten (overheid) gepresenteerd.

Griekenland is een belangrijke debiteur in de markt voor nominale euro staatsleningen en inflatiegerelateerde obligaties. De Griekse crisis heeft uiteraard gevolgen gehad voor het behaalde rendement op deze leningen, maar per saldo is over 2009 een hoger rendement behaald dan op vergelijkbare leningen van andere overheden uit de Eurozone. Gegeven de onzekere situatie wordt het risico op de Griekse posities nauwlettend gevolgd.

Verantwoord beleggen

*Integratie in de dagelijkse
beleggingsprocessen*

Verantwoord beleggen is van fundamenteel belang voor ABP. Het duurzaamheids- en governanceteam bij het uitvoeringsbedrijf is verantwoordelijk voor het zo breed mogelijk integreren van verantwoordelijkheid voor milieu, maatschappij en deugdelijk ondernemingsbestuur in investeringsactiviteiten. In 2009 is dit team tot een internationaal opererend team van acht personen gegroeid. De uitbreiding van het team heeft een verdere integratie van duurzaamheid en governance in de beleggingsprocessen van sectoren (onder andere vastgoed) en regio's (Azië en Pacific) mogelijk gemaakt.

Essentieel voor verantwoord beleggen is dat bij beleggingsbeslissingen ook rekening wordt gehouden met criteria zoals klimaatverandering of sociale onderwerpen als kinderarbeid, mensenrechten of vakbondvrijheid.

*Wereldwijd onderzoek naar
duurzaamheid vastgoed*

Het uitvoeringsbedrijf heeft in de zomer van 2009 in samenwerking met de Universiteit van Maastricht en andere pensioenbeleggers een wereldwijd onderzoek geïnitieerd naar de mate van duurzaamheid van de vastgoedsector. Deze sector is een van de grootste vervuilers met een mondiaal aandeel van 40 procent in CO₂-emissies (vooral door koeling en verwarming) en 30 procent van de totale afvalproductie.

Ongeveer 200 beursgenoteerde vastgoedbedrijven en private vastgoedfondsen hebben aan het onderzoek meegedaan. Eind januari 2010 hebben deze partijen het rapport van de Universiteit van Maastricht en hun milieuproductie ontvangen. Tevens heeft het management van de deelnemende bedrijven concrete suggesties gekregen ter verbetering van hun vastgoedportefeuille op het gebied van duurzaamheid.

*Dialoog aangaan
met ondernemingen*

In 2009 is er in het kader van maatschappelijk verantwoord beleggen contact geweest met onder andere de onderstaande ondernemingen. Een uitgebreide lijst is in het verslag verantwoord beleggen opgenomen (beschikbaar op www.abp.nl).

Hankook Tire

Bij het Koreaanse bedrijf Hankook Tire (de zesde grootste bandenproducent ter wereld) zijn in minder dan drie jaar 15 sterfgevallen voorgekomen als gevolg van ziektes als kanker en hartfalen. Als gevolg van indringende gesprekken met het management van het bedrijf is een aantal maatregelen genomen (onder andere periodieke medische controle van het personeel) als uitgangspunt voor de verbetering van de werkomstandigheden.

Freeport-McMoRan

Het mijnbouwbedrijf Freeport-McMoRan wordt al jaren bekritiseerd vanwege het dumpen van onbehandeld mijnafval in de lokale rivier. In samenwerking met vier van de Zweedse staatspensioenfondsen en het pensioenfonds van New York City is in juni 2009 tijdens de jaarvergadering van Freeport een resolutie ingediend waarin het voorstel is gedaan een milieuspecialist als lid van de raad van commissarissen te benoemen. 32,5 procent van de aandeelhouders stemde voor de resolutie, maar het management van Freeport nam het voorstel niet over. Toch is tijdens constructieve gesprekken met het management voortgang geboekt. Het consortium van investeerders heeft besloten om de resolutie op de jaarvergadering in 2010 opnieuw in te dienen.

Duidelijke afspraken

bij de politie in Utrecht

Brigadier Mark Verweij is groepschef van een van de vier groepen politieagenten van Wijkteam Binnenstad in Utrecht. Het politiedistrict Utrecht Stad is onderverdeeld in tien van zulke wijkteams. In het gesprek met Mark Verweij blijkt al snel dat goede communicatie een belangrijke voorwaarde in het werk van de politie is. 'Op heel veel niveaus kunnen mensen elkaar niet goed begrijpen', zegt hij. 'Met ervaren collega's die je al langer kent, gaat het vaak allemaal wat gemakkelijker.'

De dienst van een groep in een wijkteam start met een overleg. Dan worden onder meer de auto's ingedeeld en de wijkopdrachten verstrekt. Deze kunnen bijvoorbeeld klachten van buurtbewoners betreffen of meldingen van wijkagenten. Bij het bekijken in de wijk van wat er speelt, wordt meteen ook gecontroleerd hoe het met de bekende pappenheimers van de politie staat. Ondertussen wordt op meldingen van de meldkamer gereageerd, bijvoorbeeld een aanrijding met ietsel, een overvalalarm, overlast door jeugd, een aangehouden winkeldief of een vechtpartij. Onder meer afhankelijk van plaats en tijdstip kunnen de incidenten ernstiger zijn. 'Soms kun je het niet met één of een paar collega's redden', vertelt Mark Verweij. 'Bijvoorbeeld een brand waarbij asbest vrijkomt, een rel na een voetbalwedstrijd, een vechtpartij 's nachts in de binnenstad... Dan moeten er meer mensen en soms ook honden bij komen. Het gebeurt ook dat er van alles naar ons wordt gegooid, waaronder grote stenen, of dat er een vuurwapen in het spel is. In dat geval weet iedereen meteen wat er moet gebeuren, daar zijn duidelijke afspraken over.'

Helikopterview

'De agenten in de groep moeten op hun groepschef kunnen vertrouwen', aldus Mark Verweij. 'De groepschef moet een stapje naar achter kunnen zetten en vervolgens vanuit een helikopterview kunnen beoordelen hoe de zaken ervoor staan en welke maatregelen noodzakelijk zijn. De groep moet erop kunnen vertrouwen dat de groepschef de juiste beslissingen neemt en moet vervolgens ook doen wat er wordt gezegd. Bij het commando "voorwaarts" moet iedereen ook voorwaarts gaan. Laat je de wapenstok trekken, dan moet er niemand met een vuurwapen in zijn handen staan. Zonder dat vertrouwen van twee kanten kan het goed mis gaan.' Mark Verweij treedt ook regelmatig als ME'er op, niet als commandant, maar deel uitmakend van de groep. 'Je moet dan ook op de man naast je kunnen vertrouwen', zo zegt hij. 'Eén ME'er is geen ME'er. Je doet het nooit alleen, maar altijd samen.' Elkaar vertrouwen en als groep optreden hoort tot de training van politieagenten. 'Belangrijk is ook dat je je eigen rol kunt spiegelen. Ik spiegel veel met mijn groepschef van vroeger. Steeds moet je je afvragen of je het goed hebt gedaan en of het anders had gekund. Van die spiegel kun je heel veel leren.'

'IK BELOOF TROUW AAN DE KONING,
aan de Grondwet en aan de wetten van ons land.

Ik beloof dat ik de krachtens de wet uitgevaardigde voorschriften en verordeningen zal
nakomen en handhaven, dat ik de aan mij verstrekte opdrachten plichtsgetrouw en
nauwgezet zal volbrengen en de zaken, waarvan ik door mijn ambt kennis draag en
die mij als geheim zijn toevertrouwd, of waarvan ik het vertrouwelijke karakter moet
begrijpen, niet zal openbaren aan anderen dan aan hen, aan wie ik volgens de wet of
ambtshalve tot mededeling verplicht ben.

Ik beloof dat ik mij zal gedragen zoals een goed ambtenaar betaamt,
dat ik zorgvuldig, onkreukbaar en betrouwbaar zal zijn en dat ik niets zal doen dat het
aanzien van het ambt zal schaden.

DAT BELOOF IK!'

Kinderarbeid in cacaoketen

In 2009 is met de grootste chocoladeproducenten in de wereld over kinderarbeid in de cacao-productie gesproken. Ondanks de vele initiatieven van diverse bedrijven en organisaties worden er bij de verbouw van cacao in West-Afrika nog steeds kinderen ingezet, die soms met gevaarlijke pesticiden werken en vanwege hun werk niet naar school gaan. Na de eerste ronde gesprekken hebben sommige multinationals actiever gecommuniceerd over hun inspanningen om kinderarbeid in hun toeleveringsketen te voorkomen. De dialoog wordt in 2010 voortgezet.

Birma

In 2009 is de dialoog voortgezet met het Zuid-Koreaanse energiebedrijf Daewoo International en het Franse oliebedrijf Total over hun activiteiten in Birma. Daewoo heeft vooruitgang geboekt met het implementeren van hun code of conduct. Ook de externe communicatie hierover is verbeterd. De harde garanties die ABP van Daewoo heeft gevraagd zijn echter niet geleverd. ABP overweegt nu andere mogelijkheden om de beleggingsdoelen te bereiken. Mocht Daewoo geen vooruitgang laten zien om aan onze overige verzoeken te voldoen dan zal ABP zijn positie heroverwegen.

Total sprak afgelopen zomer publiekelijk haar zorgen uit over het proces tegen oppositieleidster Aung San Suu Kyi. Hiermee kwam Total tegemoet aan het verzoek om te laten zien hoe zij ook op nationaal niveau haar invloed kan gebruiken om mensenrechten bij het regime aan de orde te stellen. Na een bezoek ter plekke heeft Total zich ingezet om andere buitenlandse energiebedrijven (Petronas, PTTEP en Daewoo International) ervan te overtuigen om met respect voor mensenrechten te opereren. ABP zal de ontwikkelingen bij Total blijven volgen, maar ziet momenteel geen reden zijn positie te heroverwegen.

*Mijnbouwbedrijven en
weerstand
van lokale bevolking*

Het Indiase mijnbouwbedrijf Vedanta heeft onder vuur van maatschappelijke organisaties en pers gelegen vanwege de activiteiten in West-India waarbij mensen hun land zou zijn afgenomen. Ook andere mijnbouwbedrijven zoals het Koreaanse Posco en het Britse Arcelor Mittal met (geplande) activiteiten in dezelfde Indiase deelstaat wordt verweten onvoldoende oog te hebben voor de belangen van de lokale bevolking. In 2009 is met deze ondernemingen gesproken over de wijze waarop zij de relatie met de lokale bevolking kunnen verbeteren.

*Klimaatverandering en
investeren in klimaat-
oplossingen*

Samen met de Institutional Investors Group on Climate Change, een wereldwijd netwerk van 189 beleggers, hebben de wereldleiders om ambitieuze doelen voor het reduceren van de CO₂-uitstoot gevraagd. Tevens ziet het netwerk graag duidelijke nationale plannen voor het behalen van de klimaatdoelen, meer overheidssteun voor energie-efficiëntie en koolstofarme technologieën en het actiever tegengaan van ontbossing.

In 2009 heeft het uitvoeringsbedrijf zich bij een aantal internationale netwerken en initiatieven aangesloten die ondernemingen stimuleren om over hun emissie van broeikasgassen te rapporteren (het Carbon Disclosure Project) of over tal van indicatoren op het gebied van duurzaamheid en sociale kwesties (het Global Reporting Initiative).

Nieuwe investeringen van ABP in klimaatoplossingen omvatten in 2009 onder meer:

– Biogreen Oil

De Europese Unie heeft doelen gesteld voor het gebruik van biobrandstoffen als een van de maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan. Biogreen Oil, een nieuw bedrijf dat in Brazilië biobrandstoffen produceert, speelt hierop in. Als een van de beleggingsvoorwaarden is gesteld dat Biogreen ervoor moet zorgen dat alle activiteiten aan de normen voldoen van de Roundtable on Sustainable Biofuels, een initiatief dat door toonaangevende niet-gouvernementele organisaties wordt ondersteund.

– Investment Fund for Health in Africa

In 2009 is 12,5 miljoen euro geïnvesteerd in het Investment Fund for Health in Africa (IFHA), een private equity fonds dat in particuliere bedrijven in de gezondheidszorg in (sub-Sahara) Afrika investeert. IFHA focust zich hoofdzakelijk op bedrijven die actief zijn op het gebied van apotheekbenodigdheden, ziektekostenverzekeringen, particuliere ziekenhuizen en laboratoria. Op deze manier maakt ABP het mogelijk de gezondheidszorg en de toegang tot de gezondheidszorg in Afrika te verbeteren.

– Microfinanciering

Aan de private equity-kant is voor 140 miljoen dollar aan toezeggingen voor microfinanciering gedaan en aan de structured finance-kant voor 46 miljoen dollar. Voor de private equity-belegging is een geografische onderverdeling te maken van ongeveer 52 procent Azië, 34 procent Latijns-Amerika, 13 procent Afrika en 1 procent de rest van de wereld. Aan de structured finance-kant is 4 procent belegd in Afrika, 16 procent in Azië, 24 procent in Latijns-Amerika, 29 procent in Oost-Europa en 27 procent in de rest van de wereld.

Uitsluiting

ABP belegt niet in ondernemingen die direct zijn betrokken bij de fabricage van antipersonneelslandmijnen, clusterbommen en chemische of biologische wapens.

De volledige lijst van uitsluitingen voor 2009 en 2010 is te vinden op www.abp.nl.

Corporate governance

Corporate governance is meer dan goed ondernemingsbestuur alleen. Het betreft ook de manier waarop ondernemingsleiding en aandeelhouders, ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid, met elkaar omgaan om tot een optimale aandeelhouderswaarde op lange termijn te komen. Om de vrijheid die voor ondernemen noodzakelijk is te waarborgen, kan deze omgang niet contractueel worden vastgelegd. Corporate governance vergt daarom inzet van beide partijen. Omdat goede corporate governance van groot belang is voor een langetermijnbelegger als ABP, neemt het fonds zijn verantwoordelijkheden als aandeelhouder zeer serieus.

ABP oefent daartoe de aan aandeelhouders toekomende rechten op het gebied van informatie en zeggenschap uit. Binnen het beleid voor corporate governance vallen de volgende activiteiten:

– Het uitoefenen van stemrecht bij in principe alle ondernemingen waarin ABP belegt.

Er kunnen praktische belemmeringen zijn waardoor stemmen bij een bepaalde onderneming of in een bepaald land niet kunnen worden uitgebracht. In internationaal verband probeert ABP in samenwerking met andere institutionele beleggers deze belemmeringen weg te nemen.

– Het aangaan van de dialoog met ondernemingen waarin ABP een groot belang heeft of waar voor aandeelhouders relevante, bijzondere onderwerpen buiten de algemene vergadering aan de orde zijn.

– Het terugwinnen van schade als de waarde van de belegging door niet-economische factoren is gedaald.

Daarnaast zet ABP zich samen met andere institutionele beleggers uit binnen- en buitenland in om het functioneren van aandelenmarkten en ondernemingsbesturen te optimaliseren door overleg met lokale en internationale regelgevers en toezichthouders.

In 2009 heeft ABP zijn stem uitgebracht op ongeveer 4.100 algemene vergaderingen van aandeelhouders wereldwijd. Opmerkelijke stemmingen waren die bij Fortis SA in Brussel, waar ABP door een combinatie van stemrecht en dialoog wist bij te dragen aan betere

condities voor aandeelhouders dan in een oorspronkelijk herstructureringsplan waren opgenomen. Bij Koninklijke Shell heeft ABP in 2009 meegestemd met de meerderheid van de aandeelhouders die tegen het rapport van de remuneratiecommissie was.

De dialoog met ondernemingen buiten de algemene vergadering om wordt veelal samen met andere grote beleggers gevoerd. Bij de toezichthouders in verschillende landen dringt ABP aan op verduidelijking van bestaande regelgeving die dit soort, bij betrokken aandeelhouders passende contacten mogelijk moet maken.

Bij verschillende ondernemingen in Italië en Zweden heeft ABP in 2009 gebruik gemaakt van het recht om bij te dragen aan het proces van het nomineren van commissarissen.

Als gevolg van de kredietcrisis zijn door aandeelhouders processen ('class actions') tegen tal van Amerikaanse financiële instellingen aangespannen. ABP volgt deze processen nauwgezet en trekt indien nodig zijn eigen plan.

Het aandelenbelang van ABP per onderneming is meestal kleiner dan 1 procent van het totaal. Samenwerking met andere institutionele beleggers is dan ook essentieel om aandeelhoudersrechten effectief te kunnen uitoefenen. Het afgelopen jaar zijn de banden met collegabeleggers in binnen- en buitenland verstevigd. Dat het International Corporate Governance Network begin 2009 Amsterdam voor zijn vergadering heeft uitgekozen, omdat hier 400 jaar geleden bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie het eerste aandeelhoudersactivisme uit de geschiedenis werd gesignaleerd, is daarbij zeer behulpzaam gebleken. Binnen Eumedion blijft ABP zich actief inzetten voor verdere verbetering van de corporate governance in de Nederlandse markt.

Een uitgebreid verslag verantwoord beleggen is beschikbaar op www.abp.nl.

Kosten van vermogensbeheer

Het uitvoeringsbedrijf brengt ABP voor het vermogensbeheer een marktconforme vergoeding in rekening. Deze vergoeding wijkt in 2009 niet materieel af van die van 2008 en komt tot uiting in de cijfers van de enkelvoudige jaarrekening.

In de geconsolideerde kosten van de beleggingsportefeuille zijn drie relevante categorieën te onderscheiden.

De eerste categorie betreft de apparaatskosten van het uitvoeringsbedrijf ad 230 miljoen euro (208 miljoen euro in 2008). De stijging vloeit onder andere voort uit eenmalige kosten verbonden aan de kapitaaluitbreiding in en verdere integratie met een dochter, het doorvoeren van systeem- en verbeteringsprogramma's in het uitvoeringsbedrijf en het voorbereiden van de organisatie op een multicliëntomgeving. Het personeelsbestand bij vermogensbeheer, werkzaam voor ABP en uitgedrukt in voltijdbanen, is 479 eind 2009 (eind 2008: 490). Dit is exclusief het personeel van eerdergenoemde kapitaaluitbreiding op 10 december 2009, dat werkzaam is voor andere pensioenfondsen (66 voltijdbanen).

De hoogte van een tweede groep kosten ad 86 miljoen euro (127 miljoen euro in 2008), zoals bewaarloon en vaste beheervergoeding voor externe managers van met name aandelenmandaten en actieve tactische allocatiemandaten, is in vergelijking met vorig jaar afgenomen. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door afgenomen kosten van externe managers en bewaarloon vanwege de daling van het gemiddeld beheerd vermogen en een eenmalige bate. Dit betekent dat deze kosten in 2010 waarschijnlijk weer zullen toenemen.

De derde groep van kosten betreft kosten die met door vermogensbeheerders behaalde (meerjarige) beleggingsresultaten samenhangen (171 miljoen euro in 2009, 185 miljoen euro in 2008). Het merendeel hiervan komt voor rekening van aandelen en hedgefondsstrategieën. Deze kosten, gebaseerd op de voor een meerjarige periode boven een bepaalde drempelwaarde behaalde performance, zijn in 2009 afgenomen.

De winstopslag van het uitvoeringsbedrijf blijft als gevolg van de consolidatie buiten beeld. Dit geldt ook voor de transactiekosten. Deze worden - conform regelgeving op verslaggevinggebied - bij eerste opname geactiveerd en op latere waarderingsmomenten in mindering gebracht op de beleggingsresultaten.

Beheerkosten die door een onderliggende vermogensbeheerder op de beleggingsopbrengsten in mindering worden gebracht, zijn niet begrepen in de kosten van vermogensbeheer. Deze kosten worden thans niet separaat door de externe managers gerapporteerd. Dit betreft met name kosten van onderliggende managers in hedgefondsen, private equity, niet genoteerd onroerend goed en infrastructuur. De beheervergoedingen en de prestatie-afhankelijke vergoedingen aan de onderliggende managers van hedgefondsen en private equity worden geschat op circa 500 miljoen euro.

Jaarrekening 2009

Geconsolideerde financiële overzichten

Geconsolideerde balans (na resultaatbestemming)

ACTIVA

Beleggingen (1)

– vastgoedbeleggingen	20.460	18.586
– aandelen	82.915	56.255
– vastrentende waarden	119.322	128.364
– derivaten	15.233	32.581
– overige beleggingen	16.779	11.330
	254.709	247.116

Overige activa (2)

2.560 2.178

Totaal activa

257.269 249.294

PASSIVA

Eigen vermogen (3)

7.031 - 20.050

Voorziening pensioenverplichtingen (VPV) (4)

201.033 192.928

Voorziening verzekeringsverplichtingen (VVP) (5)

2.931 2.745

Belang van derden in beleggingen (6)

611 350

Passiva beleggingen gerelateerd (7)

– ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten	21.895	35.775
– derivaten	17.764	26.177
– kortgeld o/g	5.191	10.607
	44.850	72.559

Overige passiva (8)

813 762

Totaal passiva

257.269 249.294

Geconsolideerde staat van baten en lasten**BATEN**

Premiebijdragen (netto) (9)

7.814

7.217

Beleggingsresultaten (10)

35.175

- 43.211

Belang derden in beleggingsresultaat

- 43

50

Totaal baten**42.946****- 35.944****LASTEN**

Uitkeringen (11)

- 7.240

- 6.911

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen (12)

– pensioenopbouw

- 5.814

- 3.884

– indexering

- 579

-

– rentetoevoeging

- 4.980

- 7.200

– onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten

6.330

6.553

– wijziging marktrente

8.571

- 33.331

– wijziging actuariële grondslagen

- 11.623

- 71

– wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

25

- 229

– aanpassing pensioenreglement

- 45

-

– overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

10

- 91

- 8.105**- 38.253**

Dekking uit kosten opslag pensioenpremies (13)

62

58

Mutatie voorziening verzekeringsverplichtingen (14)

- 186

- 293

Saldo overdracht van rechten (15)

- 13

260

Uitvoeringskosten (netto) (16)

- 267

- 164

Rentelasten passiva beleggingen gerelateerd (17)

- 369

- 953

Overige baten en lasten (18)

253

312

Totaal lasten**- 15.865****- 45.944****Totaal saldo van baten en lasten****27.081****- 81.888****Bestemming van het saldo van baten en lasten:**

Toevoeging / onttrekking aan de algemene reserve

27.081

- 81.888

Geconsolideerd kasstroomoverzicht**Beginstand liquide middelen****13.968****9.841**

In de balans opgenomen bij:

– beleggingen

24.214

19.006

– overige activa

361

419

– passiva beleggingen gerelateerd

- 10.607

- 9.584

Kasstromen uit pensioen- en verzekeringsactiviteiten:

– ontvangen premies

7.876

7.275

– ontvangen in verband met overdracht van rechten

121

392

– betaalde uitkeringen

- 7.240

- 6.911

– betaald in verband met overdracht van rechten

- 134

- 132

– betaalde kosten

- 238

- 147

– overige mutaties

253

162

Kasstroom uit pensioen- en verzekeringsactiviteiten**638****639**

Kasstromen uit beleggingsactiviteiten:

– ontvangen beleggingsopbrengsten

10.689

8.734

– verkopen en aflossingen van beleggingen

261.648

225.069

– verstrekkingen en aankopen van beleggingen

- 262.968

- 232.262

– mutatie ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten

- 13.880

3.792

– betaalde kosten beleggingen

- 487

- 501

– overige mutaties

647

- 1.344

Kasstroom uit beleggingsactiviteiten**- 4.351****3.488****Eindstand liquide middelen (19)****10.255****13.968**

Toelichting algemeen

Stichting Pensioenfonds ABP (ABP) verzorgt de pensioenvoorziening voor werknemers in de sectoren Overheid en Onderwijs. De statutaire doelstelling luidt: 'Het fonds heeft ten doel om, als bedrijfstakpensioenfonds ten behoeve van overheid, onderwijs en daarmee gelieerde lichamen, alsmede de bedrijfstak luchthavens, pensioenen te verzekeren van werknemers en van nagelaten betrekkingen van werknemers en gewezen werknemers.'

Op grond van de Wet privatisering ABP (WPA) zijn verplicht aangesloten:

- publiekrechtelijke lichamen;
- privaatrechtelijke onderwijslichamen;
- privaatrechtelijke lichamen die door de minister van Binnenlandse Zaken zijn aangewezen en waarvan de arbeidsvoorwaarden van de werknemers van dat lichaam overeenkomen met de arbeidsvoorwaarden van het personeel dat werkzaam is in een van de bij ABP aangesloten sectoren.

De statuten van ABP laten vrijwillige aansluiting van een instelling toe op grond van de doelstelling en financiële verhouding met een verplicht aangesloten instelling, of het gegeven dat de instelling aanvankelijk verplicht deelnam of werknemers in dienst heeft die aanvankelijk verplicht deelnamen in ABP.

Ambitie

ABP heeft de ambitie om de pensioenen bestendig en volledig te indexeren. Het verlenen van na-indexatie als gevolg van in het verleden niet verleende volledige indexatie is daar onderdeel van. Bestendig en volledig indexeren betekent dat de ingegane pensioenen en de aanspraken op pensioen van (gewezen) deelnemers in principe jaarlijks per 1 januari worden aangepast aan de gemiddelde, algemene bezoldigingswijzigingen in de sectoren overheid en onderwijs in het daaraan voorafgaande jaar. De aanpassing is voorwaardelijk dat wil zeggen, aanpassing vindt plaats tenzij de financiële positie van het fonds zich tegen deze aanpassing dwingend verzet en valt bovendien onder de discretionaire bevoegdheid van het bestuur. Het bestuur stelt in nadere regels vast of, en zo ja in hoeverre, de aanpassing aan algemene bezoldigingswijzigingen plaatsvindt.

Premiebeleid

Bij het premiebeleid wordt de ambitie ingevuld door bij de vaststelling van de premie integraal rekening te houden met zowel de onvoorwaardelijke als de voorwaardelijke (aan de bezoldiging gerelateerde) verplichtingen. In lijn met artikel 128 van de Pensioenwet en artikel 4 van het Besluit FTK wordt de premie bepaald op basis van een prudent verwacht reëel rendement op de beleggingen van het fonds. Bij een reservetekort geldt de randvoorwaarde dat, afgezien van premiestabilisatie, de feitelijke premie ten minste gelijk moet zijn aan de kostendeekkende premie.

Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid is op het genereren van voldoende rendement op lange termijn gericht, met de ambitie om ook te voldoen aan de voorwaardelijke verplichtingen, tegen een betaalbaar premieniveau en een aanvaardbaar (beleggings)risico. Het beleggingsbeleid wordt bepaald in samenhang met de andere elementen van het financiële beleid van het fonds. Voor de (voorwaardelijke) indexatieambitie moet een rendement worden behaald dat hoger is dan dat van een (vrijwel) risicoloze beleggingsportefeuille die uitsluitend uit langlopende geïndexeerde staatsleningen bestaat. Daartoe moet bewust een risicovoller beleggingsbeleid worden gevoerd.

Indexatiebeleid

Indexatie vindt plaats tenzij de financiële positie van het fonds zich hiertegen dwingend verzet. Het is de discretionaire bevoegdheid van het bestuur te bepalen of, en zo ja in welke mate, wordt geïndexeerd. In een beleidsstaffel indexatie is dit vertaald in een onder- en bovengrens van de nominale dekkingsgraad (van 100 respectievelijk 135 procent). Bij een dekkingsgraad gelijk aan of meer dan 135 procent vindt in beginsel volledige indexatie plaats. Bij een actuele dekkingsgraad lager dan 135 procent vindt er een korting op de indexatie plaats en bij een actuele dekkingsgraad beneden de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,3 procent is de indexatie nihil. Bij een ruime financiële positie is er onder voorwaarden ruimte om eerder niet verleende indexatie alsnog te verlenen. Bij het compenseren van in het verleden niet verleende volledige indexatie (na-indexatie) wordt geen compensatie gegeven voor gemiste uitkeringen door indexatiekortingen.

De dekkingsgraad wordt gedefinieerd als som van eigen vermogen en verplichtingen gedeeld door de voorziening pensioenverplichtingen (VPV). Het eigen vermogen is de sluitpost van (het saldo van) activa en passiva. Het eigen vermogen dient enerzijds als weerstandsvermogen of solvabiliteitsmarge en anderzijds als ruimte voor (voorwaardelijke) indexatie. Naarmate het eigen vermogen hoger is, kan meer worden geïndexeerd, tot het punt van volledige indexatie is bereikt, waarna na-indexatie mogelijk wordt. Bij een ontoereikende solvabiliteitspositie wordt een korting op de indexatie doorgevoerd. Deze indexatiekorting betreft zowel de opgebouwde aanspraken van slapers en gepensioneerden als die van actieven. Dit geldt ook voor de opgebouwde aanspraken van militairen onder de eindloonregeling.

Pensioenregelingen

De ABP-pensioenregelingen omvatten ouderdomspensioen (OP), nabestaandenpensioen (NP), arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP, IP en HPT), sectorale regelingen en individuele vrijwillige aanvullingen. ABP houdt alle risico's die voortvloeien uit de aangegane verplichtingen zoals hiervoor omschreven, in eigen beheer. Van overdracht of herverzekering is geen sprake.

De ABP-pensioenregelingen hebben de volgende kenmerken.

Deelneming in de regeling

- Deelneming: tijdens dienstverband bij een aangesloten werkgever.
- Voor wachtgelders en WW-ers is sprake van gedeeltelijke voortzetting van de deelnemingstijd (50 respectievelijk 37,5 procent).
- Voor arbeidsongeschikten is sprake van gedeeltelijke voortzetting van de deelnemingstijd voor ouderdoms- en nabestaandenpensioen (50 procent bij volledige arbeidsongeschiktheid).
- Voor de deelnemersjaren OP/NP vóór 1 januari 1996 gelden omrekenfactoren, zodat alle deelnemersjaren naar het huidige franchisesysteem kunnen worden berekend.

Pensioengrondslag

- Pensioengevend inkomen: in beginsel alle inkomensbestanddelen in geld, behoudens enkele benoemde uitzonderingen die een werknemer uit hoofde van zijn dienstverhouding ontvangt van zijn werkgever.
- Op wettelijke gronden zijn sommige inkomensbestanddelen niet pensioengevend.
- Franchise OP/NP: € 10.350 (sinds 1 januari 2010: € 10.500). De franchise kan jaarlijks beleidsmatig worden aangepast aan de AOW-uitkering voor gehuwden. Voor de deelnemers die onder het overgangsrecht FPU vallen, geldt een afwijkende franchise van € 16.700 (sinds 1 januari 2010: € 17.000).
- Pensioengrondslag is het pensioengevend inkomen minus franchise.
- Sinds 1 januari 2004 is de ABP-regeling een middelloonregeling. Tot die datum opgebouwde aanspraken in de eindloonregeling, zijn vastgesteld op basis van het pensioengevend inkomen van januari 2004.

Ouderdomspensioenen (OP)

De regeling voor ouderdomspensioenen wordt in de communicatie aangeduid als ABP KeuzePensioen. Het ABP KeuzePensioen betreft een pensioenregeling die de mogelijkheid biedt om het pensioen af te stemmen op persoonlijke wensen. Zo biedt deze regeling onder andere een flexibele ingangsdatum (tussen 60 en 70 jaar), de mogelijkheid om deeltijdwerk te combineren met deeltijdpensioenen, de hoogte binnen een bepaalde bandbreedte te laten variëren en uitruilmogelijkheden (bijvoorbeeld OP uitruilen in NP of andersom). Het ABP KeuzePensioen is van toepassing op deelnemers geboren na 1949 en deelnemers geboren voor 1950 die niet onder het overgangsrecht FPU vallen. De pensioenopbouw in een deelnemersjaar bedraagt 2,05 procent van de voor dat jaar vastgestelde pensioengrondslag.

De deelnemers die niet onder de FPU-overgangsregeling vallen én op 31 december 2005 en 1 januari 2006 overheidswerknemer zijn, kunnen gebruik maken van de tot 1 januari 2006 als deelnemer aan de pensioenregeling ABP niet gebruikte fiscale ruimte voor OP en NP. De langs deze weg te verwerven aanspraken hebben echter een voorwaardelijk karakter. Dat wil zeggen, deze leiden pas per 1 januari 2023 tot onvoorwaardelijke rechten en alleen voor degenen die dan nog steeds deelnemer zijn. In het geval van pensionering vóór deze datum leiden de voorwaardelijke aanspraken per de datum van pensionering tot onvoorwaardelijke aanspraken. De toezegging tot opbouw van extra aanspraken is gedaan per 31 december 2007, binnen de kaders van artikel 4 van het Uitvoeringsbesluit pensioenaspecten Sociaal Akkoord 2004.

Deelnemers met FPU-overgangsrecht hebben een afwijkende opbouw van 1,75 procent per deelnemingsjaar.

Flexibel pensioen en uittreden (FP)

De FPU-regeling is met ingang van 1 januari 2006 afgeschaft voor deelnemers die op of na 1 januari 1950 zijn geboren. Sinds deze datum vindt voor deze groep geen opbouw van FPU meer plaats. Als vervanging hiervoor geldt een regeling met een versterkt ouderdomspensioen. Deelnemers die geboren zijn voor 1 januari 1950 en voldoen aan bepaalde voorwaarden, hebben het recht (per 1 januari 2006 gewijzigd) op flexibel pensioen behouden. Bij tussentijdse beëindiging van de deelneming behouden deze deelnemers recht op premie vrije aanspraken flexibel pensioen.

Nabestaandenpensioenen (NP)

Het nabestaandenpensioen bestaat uit het partnerpensioen en het wezenpensioen.

Het partnerpensioen (PP) moet worden gesplitst in het partnerpensioen dat wordt uitgekeerd bij overlijden voor 65 jaar (PP65-) en het partnerpensioen dat wordt uitgekeerd bij overlijden op of na 65 jaar (PP65+). Het PP65- bedraagt momenteel 50 procent van het OP, waarbij de deelnemingstijd wordt doorgeteld tot 65 jaar. Het PP65+ bedraagt momenteel 5/14 van het OP. Het partnerpensioen (PP65- en PP65+) kende voor de deelnemingstijd tot 1 juli 1999 een opbouw karakter, vanaf die datum heeft alleen de voorziening voor het PP65+ een opbouw karakter en is het PP65- risicogedekt.

Momenteel bedraagt het wezenpensioen (WZP) 1/10 van het OP voor halve wezen en 2/10 voor volle wezen. Recht op WZP bestaat maximaal tot de leeftijd van 21 jaar van de (halve) wees.

Arbeidsongeschiktheidspensioenen

In aansluiting op de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) bestaat er vanaf 1 januari 2007 bij recht op een uitkering tevens recht op een ABP arbeidsongeschiktheids-pensioen (AAOP). Het AAOP voorziet in aanvullingen op verschillende uitkeringen: de IVA-uitkering (Inkomensvoorziening Volledig Arbeidsongeschikten), de loongerelateerde uitkering (LGU), de loon-aanvullende uitkering (LAU) en de vervolguutkering (VVU).

Invaliditeitspensioen

Voor de deelnemers die arbeidsongeschikt zijn op grond van de WAO, blijft het stelsel van invaliditeitspensioen en herplaatsingstoelage (IP/HPT) van voor 1 januari 2006 van toepassing.

Aanspraken bij uit dienst treden

Bij beëindiging van de deelneming anders dan door pensioentoekenning of overlijden worden tijdsevenredige aanspraken ofwel premievrije aanspraken vastgesteld op OP en NP, met uitzondering van het risicogedekte PP65- (en indien van toepassing op FPU en ABP ExtraPensioen) en de inkoop van extra OP/NP voor deelnemers die op 1 januari 2006 nog fiscale ruimte hadden. De eindwaarde van ABP ExtraPensioen wordt op het moment van het beëindigen van de deelneming bepaald en vertaald naar premievrije aanspraken op OP en PP (PP65+).

Deelnemersbijdrage

- De deelnemersbijdrage voor OP/NP bedraagt 30 procent en voor ANW-compensatie 75 procent van de premie.
- De deelnemersbijdrage voor AAOP bedraagt 25 procent van de premie.

Regeling Defensie

De sector Defensie kent voor de beroepsmilitairen een eindloonregeling met een franchise van € 16.950 (vanaf 1 januari 2010: € 17.250) en een opbouwpercentage van 1,75. Militairen nemen geen deel aan de regelingen AAOP en IP/HPT en vallen niet onder het overgangsrecht FPU.

Individuele aanvullingen

Het pensioenreglement bevat bepalingen die verschillende vrijwillige mogelijkheden bieden om bijvoorbeeld na uit dienst treden extra pensioen op te bouwen of de regeling vrijwillig voort te zetten. Hiervoor betaalt de deelnemer, afhankelijk van hetgeen in de regeling is bepaald, een individuele premie of een doorsneepremie.

Uitvoering

ABP heeft de uitvoering van de pensioenregeling in zijn geheel aan APG Algemene Pensioen Groep NV uitbesteed. Voor de uitvoering heeft ABP een langlopende overeenkomst gesloten. De belangrijkste taken die het uitvoeringsbedrijf voor het fonds verricht, zijn het pensioenbeheer, het vermogensbeheer, de communicatie en bestuursondersteuningsdiensten.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Grondslagen algemeen

Deze jaarrekening is opgesteld op basis van in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening, zoals opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving.

In de geconsolideerde balans hebben de pensioen- en verzekeringsverplichtingen en de daar-
tegenover staande beleggingen hoofdzakelijk een langlopend karakter. De posten belang van
derden in beleggingen en beleggingen gerelateerde passiva, die verslaggevingstechnisch niet als
beleggingen kunnen worden verantwoord, zijn separaat gepresenteerd. De dan nog resterende
balansposten zijn onder overige activa en overige passiva verantwoord.

Alle baten en lasten zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben. Bij ABP
worden alle mutaties in het eigen vermogen, via de staat van baten en lasten verwerkt, mits dat is
toegestaan. Als gevolg daarvan zijn de baten en de lasten in belangrijke mate gerelateerd aan de in
de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioen-
en verzekeringsverplichtingen.

De enkelvoudige balans en de staat van baten en lasten zijn separaat opgenomen.

Presentatiewijziging

Ter verbetering van het inzicht en de vergelijkbaarheid met de jaarverslagen van andere Neder-
landse pensioenfondsen is met ingang van het verslagjaar de presentatie van de balans, de staat
van baten en lasten en het kasstroomoverzicht aangepast, inclusief de vergelijkende cijfers. Deze
aanpassing heeft geen effect op de omvang van het resultaat en het eigen vermogen.

De presentatiewijziging heeft effect op samenstelling van de balans en is voor de geconsolideerde
balans als volgt te specificeren:

Effect presentatiewijziging 2009 in € miljoen	ultimo 2008	primo 2009	effect
Beleggingen			
– vastgoedbeleggingen	17.968	18.586	+ 618
– aandelen	54.779	56.255	+ 1.476
– vastrentende waarden	93.050	128.364	+ 35.314
– derivaten	25.109	32.581	+ 7.472
– overige beleggingen	8.761	11.330	+ 2.569
Totaal beleggingen	199.667	247.116	+ 47.449
Overige activa en passiva inzake beleggingen	- 25.460	-	+ 25.460
Overige activa	-	2.178	+ 2.178
Overige activa en passiva	1.416	-	- 1.416
Belang van derden in beleggingen	-	- 350	- 350
Passiva beleggingen gerelateerd	-	- 72.559	- 72.559
Overige passiva	-	- 762	- 762
Totaal effect	175.623	175.623	nihil

De effecten op de enkelvoudige balans zijn vergelijkbaar met die in de tabel hiervoor.

Zoals uit deze tabel blijkt, wordt het effect van de presentatiewijziging voornamelijk veroorzaakt door het feit dat het saldo van de voormalige categorie 'Overige activa en passiva inzake beleggingen' ad € 25.460 miljoen is gedesaldeerd in activacomponenten ter grootte van € 47.449 miljoen en passivacomponenten ter grootte van € 72.559 miljoen. De activacomponenten zijn aan de beleggingscategorieën toegewezen waartoe zij behoren (voornamelijk vastrentende waarden); de passivacomponent is in zijn geheel separaat gepresenteerd op de regel 'Passiva beleggingen gerelateerd'. Het betreft de som van schulden uit hoofde van ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten, derivaten die ultimo verslagjaar een negatieve waarde hebben en kortgeld o/g. Het betreft louter verschuivingen binnen de balans, ter vergroting van het inzicht. Het effect is per saldo nihil.

Vanwege de presentatiewijziging heeft ook aanpassing van de vergelijkende cijfers in de geconsolideerde staat van baten en lasten plaatsgevonden. Voornaamste wijzigingen zijn het separaat presenteren van de mutatie voorziening verzekeringsverplichtingen, het afzonderlijk presenteren van het belang van derden in het beleggingsresultaat en het vermelden van de post rentelasten passiva beleggingen gerelateerd.

Voor wat betreft de presentatie van het kasstroomoverzicht zijn met ingang van het boekjaar 2009 de directe beleggingsopbrengsten als kasstroom uit beleggingsactiviteiten verantwoord en is de opbouw van de kasstromen verfijnd. Verder is het kortgeld u/g en in o/g in de begin- en eindstand van de post liquide middelen begrepen.

Schattingwijziging

In het verslagjaar zijn de actuariële grondslagen geactualiseerd. Gebleken is dat de levensverwachting van mannen en vrouwen sterker stijgt dan eerder werd aangenomen. Dit komt ook tot uiting in de nieuwe prognoses tot en met 2050 van het CBS. Het totale effect ad € 11.623 miljoen is verwerkt in de stand van de voorziening pensioenverplichtingen per ultimo verslagjaar. Een indicatie van het effect voor volgende jaren kan niet worden bepaald.

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Grondslagen voor de consolidatie

In de geconsolideerde jaarrekening worden kapitaalbelangen in entiteiten waarin ABP overheersende zeggenschap terzake van het bestuur en het financiële beleid kan uitoefenen, opgenomen door toepassing van de integrale methode van consolideren. Door te consolideren wordt door de juridische vorm van het kapitaalbelang heen gekeken en wordt direct inzicht in de totale omvang van de beleggingen gegeven. Hierbij wordt gebruik gemaakt van uniforme grondslagen voor waardering en resultaatbepaling.

ABP heeft het beheer van de administratie in zijn geheel aan APG Algemene Pensioen Groep NV uitbesteed. Deze entiteit heeft in 2009 haar systemen 'multi client' gemaakt en zogenoemde Fondsen voor Gemene Rekening (FGR's) geïntroduceerd. Dit teneinde haar expertise op het gebied van vermogensbeheer ook aan derden te kunnen aanbieden. Deze FGR's zijn in de consolidatie betrokken. Dit omdat ABP beleidsbepalende invloed kan uitoefenen op de FGR's: voor het aangaan van nieuwe contracten is de expliciete goedkeuring van ABP vereist, ABP bepaalt het beleggingsbeleid binnen de FGR's en ABP benoemt de meerderheid van de bestuursleden van de Stichtingen Bewaarneming van de FGR's.

Op grond van het inzichtvereiste is het belang van derden in de omvang van de totale beleggingen niet als onderdeel van het eigen vermogen opgenomen, maar separaat op de passiefzijde van de balans gepresenteerd. Zo ook is in de staat van baten en lasten het belang van derden in het

beleggingsresultaat zichtbaar in mindering gebracht op het totale beleggingsresultaat. Dit om tot uiting te brengen dat dit aandeel van derden de dekkingsgraad van ABP niet beïnvloedt. De hedgefondsen zijn met ingang van het verslagjaar integraal geconsolideerd. Vergelijkende cijfers zijn aangepast.

De consolidatie is gebaseerd op voor consolidatiedoeleinden geschikt bevonden cijfers. Een lijst van geconsolideerde entiteiten (inclusief FGR's) is in de rubriek overige toelichtingen opgenomen. Joint ventures worden niet geconsolideerd.

Schattingen

Voor het opstellen van de jaarrekening is gebruik gemaakt van schattingen en veronderstellingen die van invloed zijn op gerapporteerde activa, passiva en baten en lasten. Dit is met name het geval bij het bepalen van de voorzieningen pensioen- en verzekeringsverplichtingen en bij de waardering van illiquide beleggingen. Achteraf kan blijken dat de gerapporteerde waarde van de feitelijke waarde afwijkt.

Verwerking

Activa en passiva zijn, voorzover niet anders vermeld, gewaardeerd tegen actuele waarde. Een actief wordt in de balans opgenomen als het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen vloeien en de waarde van het actief betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen als het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen als een vermeerdering van het economisch potentieel heeft plaatsgevonden, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting en de omvang daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt als een vermindering van het economisch potentieel heeft plaatsgevonden, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting en de omvang daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Grondslagen voor de omrekening van vreemde valuta

De waarde van de ultimostanden van activa en passiva gehouden buiten de eurozone worden tegen de koersen per balansdatum omgerekend in euro's. De voor omrekening gehanteerde koersen zijn de World Markets Company-fixingkoersen (WM) van de laatste beursdag, 16 uur Londense tijd, zoals gepubliceerd via Reuters. De hieruit voortvloeiende omrekeningsverschillen worden in de post beleggingsresultaat verantwoord. Baten en lasten in vreemde valuta worden omgerekend in euro's tegen de koersen per transactiedatum. Ook de verschillen tussen de transactiekoers en de koers van afwikkeling worden in het beleggingsresultaat opgenomen. Voor beleggingen in het buitenland gelden dezelfde voorschriften.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

Beleggingen worden in lijn met de richtlijnen voor de jaarverslaggeving gewaardeerd inclusief bijbehorende vorderingen, liquide middelen en schulden, indien deze door het pensioenfonds niet voor andere doelen dan beleggingstransacties kunnen worden aangewend. Deze vorderingen en schulden worden na eerste verwerking tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd.

Deze waarde komt overeen met de nominale waarde onder aftrek van noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid.

Beleggingen worden tegen actuele waarde gewaardeerd. Al naar gelang de beschikbaarheid van objectieve gegevens hanteert ABP hiervoor achtereenvolgens de onderstaande waarderingsmethodieken. Daarbij wordt volgens een getrapte benadering te werk gegaan. Pas als een hoger gelegen methodiek niet toepasbaar blijkt wordt naar de eerstvolgende waarderingsmethodiek overgegaan.

1. Mark-to-market (marktnotering);
onder normale marktomstandigheden wordt voor de waardering van de beleggingen gebruik gemaakt van beursnoteringen, aangeleverd door onafhankelijke prijsleveranciers.
2. Broker quotes;
zijn geen beursnoteringen beschikbaar of worden deze gezien de marktomstandigheden niet als realistisch beschouwd (zoals tijdens de kredietcrisis het geval is geweest) dan wordt de actuele waardebepaling gebaseerd op door brokers op basis van de beschikbare marktinformatie opgestelde waarderungen.
3. Externe schattingen en taxaties;
ontbreekt het aan objectieve marktinformatie dan wordt de actuele waarde bepaald aan de hand van door externe partijen opgeleverde periodieke schattingen van de actuele waarderungen van de betreffende beleggingen. Deze schattingen worden vervolgens door het 'Valuation Committee' beoordeeld en na uiteindelijke vaststelling verwerkt. Taxaties door derden vinden ten minste eens in de 3 jaar plaats.
4. Mark-to-model;
ontbreekt het ook aan door derden opgeleverde periodieke schattingen van de actuele waarde, dan wordt de marktwaarde op basis van eigen waarderingsmodellen benaderd. Deze modellen worden periodiek door de externe accountant beoordeeld.
5. Best estimates;
is geen betrouwbare informatie voorhanden die kan dienen als input voor de eigen waarderingsmodellen, dan wordt de actuele waarde op basis van een managementschatting bepaald.

De waarderingsmodellen zijn op algemeen aanvaarde principes gebaseerd (waaronder Black Scholes en verfijningen hiervan). Bij toepassing daarvan wordt in elk geval rekening gehouden met de meest actuele informatie over looptijd, uitoefenprijs, prijs van de onderliggende waarde, volatiliteit en kasstromen.

Bovenstaande methodieken worden per beleggingscategorie toegepast. Om inzicht te bieden in de mate van objectiviteit van de actuele waardebepaling van de beleggingen wordt in de toelichting op de balans per beleggingscategorie de procentuele verdeling van de toegepaste waarderingsmethodieken vermeld.

Vastgoedbeleggingen

De post vastgoedbeleggingen betreft vastgoedfondsen en onroerend goed. Vastgoedfondsen worden tegen de actuele waarde gewaardeerd, waar mogelijk tegen beurswaarde. Is er geen sprake van beursnotering, dan wordt de actuele waarde op basis van de rendementswaarde bepaald. Dit is de taxatiewaarde in verhuurde staat, vastgesteld op basis van partieel ronderende taxaties, uitgevoerd door externe en interne deskundigen. De niet geconsolideerde kapitaalbelangen zijn tegen nettovermogenswaarde gewaardeerd.

Aandelen

Beleggingen in aandelen, converteerbare obligaties en private equity worden tegen de actuele waarde gewaardeerd, waar voorhanden tegen beurswaarde. Is er geen sprake van beursnotering, dan wordt de actuele waarde bepaald aan de hand van in de financiële sector algemeen geaccepteerde waarderingsmethodieken. Bij aandelen van startende ondernemingen vindt, gedurende de periode waarin aanloopverliezen worden verwacht, waardering plaats tegen ten minste het ingebrachte kapitaal.

Vastrentende waarden

De post vastrentende waarden betreft obligaties (inclusief de herbelegging van ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten) en indexobligaties, hypothecaire leningen, onderhandse leningen inclusief klimleningen.

Obligaties en indexobligaties worden tegen actuele waarde gewaardeerd, waar voorhanden tegen beurswaarde en aangepast met de daaraan toewijsbare lopende rente. Als er geen beursnotering voorhanden is, wordt de actuele waarde op basis van gecontracteerde cash flows en bij de restantlooptijden passende markttrentes berekend. Indien eigen risicoschattingen daartoe aanleiding geven, wordt met variabele spreads gerekend.

Andere waarderingssystemen en veronderstellingen zouden tot een andere schatting kunnen leiden.

Hypothecaire leningen worden tegen actuele waarde gewaardeerd op basis van een variabele spread voor het vervroegde aflossings-, krediet- en illiquiditeitsrisico. Bij spaarhypotheken wordt het opgebouwde spaarkapitaal in mindering gebracht.

Beleggingen in onderhandse leningen (inclusief klimleningen en financial lease onroerend goed) worden tegen actuele waarde gewaardeerd, aangepast op basis van marktinformatie, aangevuld met een variabele spread voor het risico van illiquiditeit en tegenpartij vervolgens gecorrigeerd voor de daaraan toewijsbare lopende rente. De actuele waarde van onderhandse leningen wordt bepaald door middel van het berekenen van de contante waarde van de gecontracteerde kasstromen van deze leningen, op basis van de bij de restantlooptijd passende markttrentes. Klimleningen worden inclusief geactiveerde rente gewaardeerd. Bij leningen betrekking hebbend op financial lease onroerend goed wordt met variabele spreads voor het illiquiditeits- en kredietrisico gerekend.

Derivaten

Derivaten zijn financiële instrumenten die voor het beheersen van risico's worden gebruikt. De toepassing is vooral op het verminderen van de balansrisico's gericht. Dit geschiedt door het reduceren van het verschil in rentegevoeligheid tussen de beleggingen en de pensioenverplichtingen (durationsturing), het afdekken van valutarisico's en het (bij)sturen van de strategische assetmix. De derivatenposities zijn afzonderlijk in de rubriek beleggingen opgenomen. Derivaten met een negatieve actuele waarde zijn in de rubriek passiva beleggingen gerelateerd verantwoord.

De derivatenposities zijn tegen actuele waarde gewaardeerd. Voor bepaalde instrumenten, zoals over-the-counterderivaten, wordt gebruik gemaakt van waarderingssystemen waarin wordt uitgegaan van bepaalde veronderstellingen, bijvoorbeeld ten aanzien van kredietrisico, correlaties en rentecurves. Andere waarderingssystemen en veronderstellingen zouden tot een andere schatting kunnen leiden.

Overige beleggingen

Overige beleggingen betreffen beleggingen die niet aan de andere beleggingen kunnen worden toegewezen. De overige beleggingen betreffen commodities, absolute return strategies en dergelijke. Deze beleggingen worden tegen actuele waarde gewaardeerd, waar mogelijk tegen beurswaarde.

Overige activa

Onder de overige activa zijn deelnemingen, immateriële vaste activa, materiële vaste activa, vorderingen, overlopende activa en liquide middelen verwerkt.

Deelnemingen zijn kapitaalbelangen waarin ABP invloed van betekenis kan uitoefenen op het zakelijke en financiële beleid. Deze deelnemingen worden, evenals joint-ventures, tegen nettovermogenswaarde gewaardeerd. Overige kapitaalbelangen zijn bij de beleggingscategorie gepresenteerd waarop ze betrekking hebben. Het zijn immers geen deelnemingen zolang zij niet worden aangehouden om duurzaam verbonden te zijn ten dienste van de eigen werkzaamheid.

De immateriële vaste activa worden tegen verkrijgingsprijs gewaardeerd onder aftrek van lineaire afschrijvingen. De afschrijvingstermijn is op de verwachte economische terugverdienperiode gebaseerd, voor zover van toepassing rekening houdend met bijzondere waardeverminderingen. In geval van acquisitie van een onderneming worden alle identificeerbare activa en passiva van de desbetreffende onderneming in de balans opgenomen tegen de actuele waarde op acquisitiedatum. Ontstane goodwill wordt bij eerste opname gewaardeerd als het verschil tussen de overnameprijs en de actuele waarde van de identificeerbare activa en passiva.

Bedrijfsgebouwen en (overige) materiële vaste activa, zoals informatieverwerkende apparatuur en inventarissen, worden tegen verkrijgingsprijs gewaardeerd of tegen lagere bedrijfswaarde verminderd met lineaire afschrijvingen, berekend op basis van de geschatte economische levensduur.

Vorderingen en overlopende activa worden tegen actuele waarde opgenomen. Na eerste verwerking worden de vorderingen tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Bij vorderingen komt deze waarde overeen met de nominale waarde, voorzover van toepassing onder aftrek van noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid. Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd.

Eigen vermogen

Het eigen vermogen bestaat uit de algemene reserve en -voor zover van toepassing- overige (wettelijke) reserves. De algemene reserve is naast financieringsbron voor eventuele tegenvallers ook een bron voor mogelijke toekomstige indexaties.

De wet schrijft voor dat pensioenfondsen minimaal een algemene reserve van circa 5 procent van de voorziening pensioenverplichtingen aanhouden. Dit is te zien als een beklemd reserve. Zakt de algemene reserve beneden dat niveau, dan moet aanvulling binnen de (tijdelijk verhoogde) termijn van 5 jaar plaatsvinden. Deze situatie is actueel.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen (VPV) heeft een langlopend karakter. De voorziening voor risico van het pensioenfonds bestaat uit de middellood- (burgers) respectievelijk eindlood- (beroeps-militairen) en aan dienstjaren gerelateerde voorzieningen ouderdoms- en nabestaandenpensioen, flexibel pensioen (inclusief AFUP voor de sector politie) en arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP, IP en HPT). De voorziening voor risico deelnemers betreft de aan beschikbare premie gerelateerde (defined contribution) voorziening ABP ExtraPensioen. De gehanteerde actuariële grondslagen worden hieronder nader toegelicht.

De defined benefit voorzieningen worden bepaald als de contante waarde van de verwachte toekomstige uitkeringen. Deze VPV is rechtstreeks bepaald op basis van een rentetermijnstructuur, zoals gepubliceerd door DNB. Er wordt een opslag voor toekomstige excassokosten gehanteerd.

De berekeningen zijn gebaseerd op actuariële grondslagen ontleend aan waarnemingen uit het Grondslagenonderzoek 2005-2007 dat op het eigen deelnemersbestand is uitgevoerd. Dit Grondslagenonderzoek is gebaseerd op waarnemingsjaren 2005 tot en met 2007 en bevat onder meer sterftekansen en partnerfrequenties. Bij de sterftekansen wordt rekening gehouden met een verwachte toekomstige trend. Deze trend is afgeleid uit de prognose van de sterftekansen op lange termijn (2008-2050) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De actuariële grondslagen worden periodiek geactualiseerd en tussentijds geëvalueerd.

Voorziening ouderdoms- en nabestaandenpensioenen en flexibel pensioen

Het ouderdomspensioen, het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór 65 jaar (diensttijd vóór 1 juli 1999), het nabestaandenpensioen bij overlijden na 65 jaar en het flexibel pensioen zijn op kapitaalbasis gefinancierd. Het nabestaandenpensioen bij overlijden vóór 65 jaar, voor de diensttijd vanaf 1 juli 1999, wordt op risicobasis gefinancierd. Voor het nabestaandenpensioen wordt de 'onbepaalde partner'-methode gehanteerd, waarbij wordt verondersteld dat op het moment van overlijden van een mannelijke respectievelijk vrouwelijke deelnemer diens partner 3 jaar jonger respectievelijk 2 jaar ouder is.

Voorziening arbeidsongeschiktheidspensioen (IP/HPT/AAOP)

De IP/HPT-regeling is een aanvulling op de WAO en vanaf 2006 op de WIA. Per 1 januari 2007 is de IP/HPT-regeling vervangen door de AAOP-regeling. Deze regeling voorziet in een arbeidsongeschiktheidspensioen in aanvulling op de WIA. Beide regelingen zijn geheel op risicobasis gefinancierd. Dat wil zeggen, de voorziening heeft alleen betrekking op ingegane pensioenen, inclusief nog niet gemelde, ingegane arbeidsongeschiktheidspensioenen (IBNR).

In de Richtlijnen van de jaarverslaggeving is een aanbeveling opgenomen om bij de bepaling van de arbeidsongeschiktheidsvoorzieningen rekening te houden met de toekomstige schadelast voor zieke deelnemers op balansdatum die naar verwachting arbeidsongeschikt worden verklaard. Deze aanbeveling is niet opgevolgd: zieke deelnemers hebben immers geen recht op arbeidsongeschiktheidspensioen zolang zij niet arbeidsongeschikt zijn verklaard en als zieke deelnemers in enig jaar arbeidsongeschikt worden verklaard, zijn hun aanspraken gedekt door middel van de rentedekingspremie in dat jaar.

Voorziening ABP ExtraPensioen

De vanuit deelnemersoptiek defined contribution-voorziening ABP ExtraPensioen is gelijk aan de actuele waarde van de in beleggingen omgezette inleg plus een reservering voor de garantie die ABP geeft op de nominale inleg.

Voorziening verzekeringsverplichtingen

De voorziening verzekeringsverplichtingen (VVP) heeft een langlopend karakter en bestaat uit de voorziening voor levensverzekeringsverplichtingen en de voorziening voor schadeverzekeringsverplichtingen.

De voor de levensverzekeringsverplichtingen gehanteerde sterftekansen komen overeen met de sterftetafels die in 2008 zijn gepubliceerd door het verbond van verzekeraars. Voor polissen waarbij de uitkeringen jaarlijks op basis van een besluit worden geïndexeerd (vooral gebaseerd op gerealiseerde beleggingsresultaten), is de DNB-yield-curve als rekenrente gehanteerd. In de voorziening is een opslag voor toekomstige administratiekosten begrepen.

De belangrijkste schadeverzekeringscontracten betreffen arbeidsongeschiktheidsverzekeringen. De voorzieningen voor deze schadeverzekeringen zijn gebaseerd op de geschatte uiteindelijke lasten van alle vóór balansdatum ontstane schadegevallen, ongeacht of deze al dan niet zijn gemeld, tezamen met de hiermee verband houdende (toekomstige) administratiekosten.

Belang van derden in beleggingen

Deze post heeft betrekking op door derden ingelegde gelden in de fondsen voor gemene rekening (FGR's). Aangezien ABP beleidsbepalende invloed kan uitoefenen op de FGR's is consolidatie geboden en ontstaat een post aandeel van derden. Daarnaast is het aandeel van derden in kapitaalbelangen waarin beleggingen zijn ondergebracht onder deze post opgenomen. Op grond van het inzietsvereiste is deze post niet als onderdeel van het eigen vermogen opgenomen, maar separaat gepresenteerd. Dit om aan te duiden dat deze post de dekkingsgraad van ABP niet ten goede komt. Voor de wijze van waarderen verwijzen wij naar de waardering van de beleggingen.

Passiva beleggingen gerelateerd

De waarderingsgrondslag van de onder deze post opgenomen derivaten met een negatieve actuele waarde is overeenkomstig de waarderingsgrondslag van de derivaten met een positieve marktwaarde. De overige passiva beleggingen gerelateerd, te weten de terugbetalingsverplichting uit hoofde van ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten en kortgeld o/g worden opgenomen tegen actuele waarde. Na eerste verwerking worden deze posten gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Indien geen sprake is van agio/disagio komt deze waarde nagenoeg overeen met de nominale waarde.

Overige passiva

Onder de overige passiva zijn overige voorzieningen, langlopende schulden, kortlopende schulden, overlopende passiva en minderheidsbelang van derden (niet beleggingen gerelateerd) begrepen.

De onder de overige voorzieningen opgenomen voorziening belastinglatentie heeft betrekking op de uitgestelde belastingverplichtingen die voortvloeien uit tijdelijke verschillen tussen commerciële en fiscale vermogens. Bij de berekening is rekening gehouden met in komende jaren geldende tarieven, voor zover deze al zijn vastgesteld. Waardering vindt plaats tegen nominale waarde. Voor zover de belastinglatentie een kortlopend karakter heeft, is deze onder de schulden opgenomen.

De overige voorzieningen zijn op de contante waarde van de verwachte toekomstige uitgaven gewaardeerd, voor zover relevant rekening houdend met actuariële grondslagen. De rekenrente is op de rentevoet gebaseerd ultimo jaar van hoogwaardige Nederlandse ondernemingsobligaties, rekening houdend met de resterende looptijd van de voorzieningen. Voor voorzieningen met een verwachte looptijd langer dan 15 jaar is de rekenrente op langlopende staatsobligaties gebaseerd.

Schulden en overlopende passiva worden tegen actuele waarde opgenomen. Na de eerste verwerking worden de schulden tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Bij schulden komt deze waarde overeen met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Staat van baten en lasten

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioen- en verzekeringsverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks in het resultaat verantwoord.

Premiebijdragen (netto)

Premiebijdragen zijn aan de periode toegerekend waarop zij betrekking hebben. Op basis van extrapolatie vindt een schatting plaats voorzover de van werkgevers te ontvangen informatie niet is verkregen. De daarin begrepen dekking voor incassokosten wordt bij het actuariële resultaat op kosten verantwoord.

Beleggingsresultaten

Beleggingsresultaten zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben. De kosten van vermogensbeheer worden in zijn geheel in mindering gebracht op de beleggingsresultaten. Directe en indirecte resultaten worden afzonderlijk gepresenteerd. Onder de directe resultaten worden opbrengsten uit rente, dividend en dergelijke gepresenteerd. Dividend wordt op het moment van betaalbaarstelling verantwoord. Waardeveranderingen zijn indirecte beleggingsresultaten en worden aan de periode toegerekend waarin zij optreden.

Aandeel derden in beleggingsresultaat

De post aandeel derden in beleggingsresultaat is per saldo in mindering gebracht op de beleggingsresultaten teneinde duidelijk te maken dat deze resultaten de dekkingsgraad van het pensioenfonds niet beïnvloeden.

Uitkeringen

Uitkeringen zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw wordt aan de periode toegerekend waarin de opbouw van pensioenrechten plaatsvindt. Uitzondering hierop is de zogeheten diensttijddoortelling van de pensioenopbouw in geval van arbeidsongeschiktheid en overlijden. Deze toekomstige pensioenopbouw wordt ineens genomen in het jaar waarin de deelnemer arbeidsongeschikt wordt of overlijdt.

Indexering

De indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen als een bestuursbesluit op of voor balansdatum is genomen.

Rentetoevoeging

De rentetoevoeging vindt plaats op basis van de nominale rente met een looptijd van 1 jaar zoals opgenomen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur van interbancaire swaps ultimo vorig boekjaar. De rente wordt over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar berekend.

Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten

De vrijval uit de voorzieningen pensioenverplichtingen voor uitkeringen en uitkeringskosten wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de uitkeringen en kosten bij de berekening van deze voorzieningen waren voorzien.

Wijziging marktrente

Het effect van de overgang van de één jaar verschoven rentetermijnstructuur ultimo vorig boekjaar naar de rentetermijnstructuur ultimo huidig boekjaar op de voorzieningen pensioenverplichtingen is ultimo verslagperiode bepaald en in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van de aanpassing van de actuariële grondslagen op de voorzieningen pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode bepaald en in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Wijzigingen uit hoofde van overdracht van rechten

Wijzigingen uit hoofde van overdracht van rechten worden aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Wijziging pensioenreglement

Wijzigingen uit hoofde van aanpassing van het pensioenreglement worden aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen worden aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening verzekeringsverplichtingen*Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten*

De vrijval uit de voorziening verzekeringsverplichtingen voor uitkeringen en uitkeringskosten wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de uitkeringen en kosten bij de berekening van deze voorziening was voorzien.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van de aanpassing van de actuariële grondslagen op de voorziening verzekeringsverplichtingen wordt ultimo verslagperiode bepaald en in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Saldo overdrachten van rechten

Saldo overdrachten/overnames zijn tegen de nominale waarde opgenomen en aan de periode toegerekend waarin ze zijn geëffectueerd.

Uitvoeringskosten (netto)

Uitvoeringskosten zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben. De hieronder verwerkte belastingen zijn, voor zover van toepassing, over het resultaat voor belastingen berekend, rekening houdend met fiscaal vrijgestelde posten en geheel of gedeeltelijk niet aftrekbare kosten, en gebaseerd op het actuele geldende fiscale tarief.

Rentelasten passiva beleggingen gerelateerd

De rentelasten passiva beleggingen gerelateerd zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Kasstromen worden aan de pensioen- en verzekeringsactiviteiten respectievelijk beleggingsactiviteiten toegerekend. In de stand van de liquide middelen zijn de kortgeldposities begrepen.

In de toelichting bij het kasstroomoverzicht zijn de afwijkingen tussen de posten in de geconsolideerde staat van baten en lasten en de posten in het geconsolideerde kasstroomoverzicht nader toegelicht. Ontvangsten en uitgaven in vreemde valuta worden omgerekend in euro's tegen de koersen per transactiedatum. De verschillen tussen de transactiekoers en de koers van afwikkeling worden in de post bruto-opbrengsten uit beleggingen opgenomen. Voor beleggingen in het buitenland gelden dezelfde voorschriften.

Toelichting op de geconsolideerde financiële overzichten

Risicoparaagraaf

In hoofdstuk 5 'Risicomanagement' van het bestuursverslag is op de risico's ingegaan die ABP als pensioenfonds loopt en op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beperken. In deze paraagraaf heeft de risico-informatie een meer kwantitatief karakter en wordt op de risico's in de balans per eind 2009 ingegaan. Er wordt niet op specifieke, aan het verzekeringsbedrijf gerelateerde risico's ingegaan. De gepresenteerde informatie is op enkelvoudige gegevens gebaseerd, tenzij anders is vermeld. Voor wat betreft de fondsen voor gemene rekening is het look-through-principe toegepast. Hierbij zijn de participaties in de FGR's verantwoord bij de beleggingscategorie waarop ze betrekking hebben. Daarmee sluiten tabellen en grafieken aan bij de wijze van rapporteren aan de toezichthouder.

Dekkingstekort

Per eind 2009 is sprake van een dekkingstekort. De algemene reserve ligt onder het niveau van het minimaal vereiste eigen vermogen. Het minimaal vereiste eigen vermogen wordt vastgesteld volgens artikel 11 van het Besluit FTK en bedraagt per eind 2009 4,3 procent (2008: 4,4 procent) van de verplichtingen, zijnde € 8,7 miljard (2008: € 8,4 miljard). Het dekkingstekort is evenwel sterk afgenomen ten opzichte van eind 2008 en bedraagt aldus per eind 2009 € 1,7 miljard (2008: € 28,5 miljard).

Tabel 1: Omvang dekkingstekort, als percentage van de voorzieningen en in € miljoen

	%	2009	%	2008
Aanwezig eigen vermogen	3,5	7.031	- 10,4	- 20.050
Af: Minimaal vereiste eigen vermogen	- 4,3	- 8.709	- 4,4	- 8.411
Dekkingstekort / overschot	- 0,8	- 1.678	- 14,8	- 28.461

Reservetekort

Per eind 2009 is tevens sprake van een reservetekort: het aanwezige eigen vermogen ligt onder het niveau van het vereiste eigen vermogen. Het vereiste eigen vermogen wordt op grond van het standaardmodel vastgesteld, omschreven in het Besluit FTK en de Regeling Pensioenwet met bijbehorende risicodefinities en bedraagt per eind 2009 € 52,2 miljard (2008: € 45,5 miljard), dat wil zeggen 26,0 procent (2008: 23,6 procent) van de verplichtingen (zie tabel 2). Het reservetekort bedraagt aldus € 45,2 miljard per eind 2009 (2008: € 65,5 miljard).

Op grond van het FTK wordt het vereiste eigen vermogen zodanig vastgesteld dat het fonds bij de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat over één jaar over voldoende middelen beschikt om aan de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen te kunnen voldoen. Met andere woorden, de kans dat de dekkingsgraad van het fonds één jaar later lager is dan 100 procent, is kleiner dan of gelijk aan 2,5 procent. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft in de Regeling Pensioenwet een standaardmodel vastgesteld om te toetsen of voldoende eigen vermogen aanwezig is. In het zogenoemde standaardmodel wordt voor een aantal voorgeschreven risicoscenario's het (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen gemeten. Voorts worden deze aan de hand van een voorgeschreven formule gecombineerd tot een totaaleffect op de solvabiliteit. Bij de

vaststelling van het vereiste eigen vermogen wordt er rekening mee gehouden dat niet alle risico's zich op het hetzelfde moment zullen voordoen (diversificatie-effect). De uitkomsten zijn afhankelijk van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen en fluctueren dus in de tijd.

Er is sprake van voldoende eigen vermogen als het aanwezige eigen vermogen groter is dan het zogeheten vereiste eigen vermogen. Tabel 2 geeft de uitkomsten van de standaardtoets voor ABP weer, gemeten per eind 2009 en 2008.

Tabel 2: Omvang reservetekort

Risico

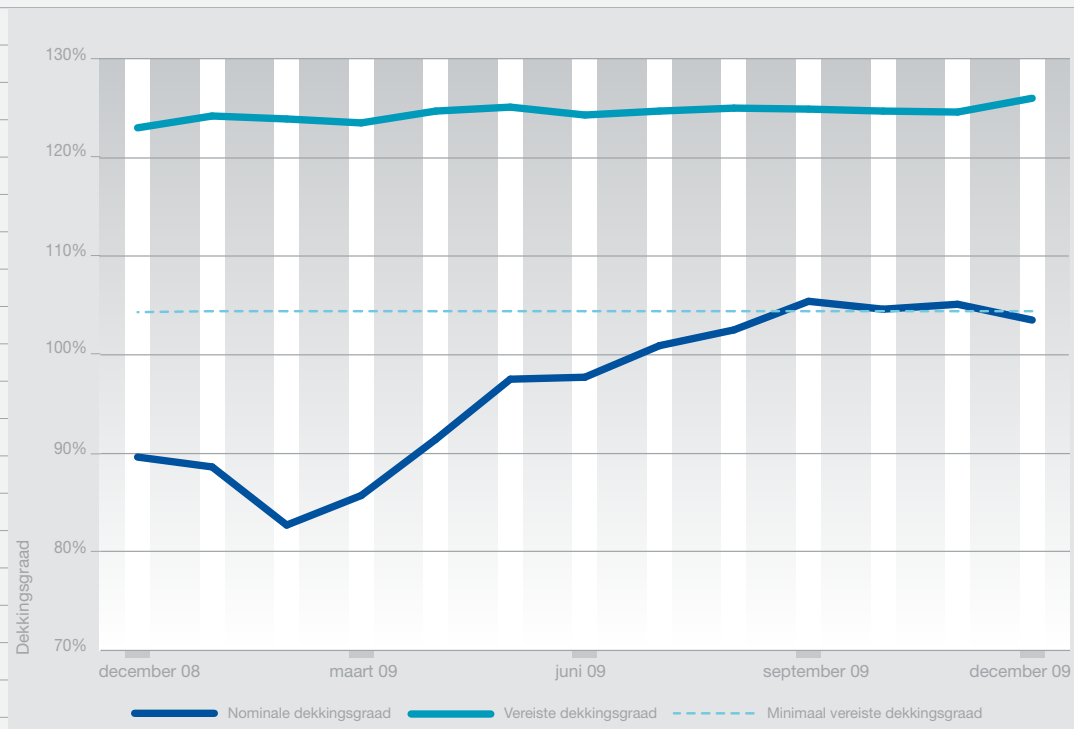
S1 Renterisico	22.143	20.560
S2 Zakelijkewaardenrisico	35.216	29.593
S3 Valutarisico	12.647	7.928
S4 Grondstoffenrisico	2.314	2.122
S5 Kredietrisico	2.447	7.193
S6 Verzekeringstechnisch risico	6.473	6.444
Subtotaal van alle risico's	81.240	73.840
Af: diversificatie-effect	- 29.053	- 28.370
Vereiste eigen vermogen	52.187	45.470
Als percentage technische voorzieningen	26,0%	23,6%
Aanwezig eigen vermogen	7.031	- 20.050
Af: Vereiste eigen vermogen	52.187	45.470
Reservetekort/-overschot	- 45.156	- 65.520
Als percentage technische voorzieningen	- 22,5%	-34,0%

Bij de vaststelling van het vereiste eigen vermogen wordt van de evenwichtsituatie uitgegaan. Dit is de fictieve situatie waarin de algemene reserve precies toereikend is om het totale effect van de scenario's op te kunnen vangen. De eerste stap bij de vaststelling van het vereiste eigen vermogen is om de voorgeschreven schokken op de aanwezige beleggingen en verplichtingen toe te passen. Dit wordt de toetswaarde solvabiliteit genoemd. De toetswaarde solvabiliteit bedraagt eind 2009 € 47,3 miljard en is dus uitgaande van een dekkingsgraad van 103,5 procent vastgesteld. Het vereiste eigen vermogen op basis van de evenwichtsituatie (€ 52,2 miljard) is per eind 2009 groter dan de toetswaarde solvabiliteit, omdat over het verschil tussen het vereiste vermogen en het aanwezige vermogen ook weer renteschokken en koersmutatierisico's moeten kunnen worden opgevangen.

Ontwikkeling dekkingsgraad

In grafiek 1 is weergegeven hoe de nominale dekkingsgraad en de (minimaal) vereiste dekkingsgraad zich in de loop van 2009 hebben ontwikkeld. In grafiek 1 is te zien dat de financiële positie van ABP zich in 2009 gunstig heeft ontwikkeld maar dat eind 2009 nog niet wordt voldaan aan de vereiste dekkingsgraad (grens reservetekort) en de minimaal vereiste dekkingsgraad (grens dekkingstekort).

Grafiek 1: Ontwikkeling (vereiste) dekkingsgraad in 2009

Risicospreiding als uitgangspunt

Beleggingen zijn onlosmakelijk met risico's verbonden. Zonder risico te lopen kunnen geen beleggingsactiviteiten worden uitgevoerd, zeker niet op korte termijn. Het uitgangspunt is om op de lange termijn hogere beleggingsrendementen te behalen door die risico's bewust aan te gaan. Om dat te kunnen waarmaken is adequaat risicomanagement een essentieel onderdeel van de werkzaamheden van ABP. Het belangrijkste instrument voor het beperken van beleggingsrisico's is diversificatie of spreiding van de beleggingen over verschillende beleggingsinstrumenten, bedrijfssectoren en markten. Spreiding alleen is echter niet voldoende. De beleggingsmix moet bovenal op het risicoprofiel van de pensioenverplichtingen zijn afgestemd.

Bij ABP kennen de beleggingen strenge risicorestricties. Deze restricties worden dagelijks bewaakt. Zowel voor de hele ABP-portefeuille als voor onderdelen daarvan geldt een limiet voor het actieve risico. Naast actieve-risicolimieten zijn er limieten voor renterisico en kredietrisico's. Renterisico wordt in duration uitgedrukt, een maatstaf voor gemiddelde, gewogen looptijd. Voor de kredietrisico's gelden rating- en tegenpartijlimieten.

Derivaten worden gebruikt om de exposure aan bepaalde risico's dan wel posities te vergroten of te verkleinen. Zo kan beter op het beleggingsbeleid worden aangesloten. Dit beleid is in het strategisch beleggingsplan 2007-2009 verwoord. Deels worden derivaten gebruikt om de beleggingen meer in overeenstemming te brengen met de toekomstige verplichtingen. Dit wordt gedaan door middel van het verlengen van de duration van de vastrentende waarden.

Een deel van de beleggingen is in Amerikaanse dollars genoteerd. Om de risico's van koerswijzigingen van de dollar te mitigeren en de kasstromen in euro's zeker te stellen, heeft ABP valuta-risico's afgedekt.

Het uitvoeringsbedrijf bewaakt en berekent dagelijks het financiële- en kredietrisico op het niveau van de hele ABP-portefeuille. Gedurende de kredietcrisis heeft het uitvoeringsbedrijf de ontwikkelingen in de markt besproken en aan de posities en processen van ABP gerelateerd. Door combinatie van verschillende disciplines en invalshoeken is bedrijfsbreed informatie uitgewisseld als basis voor beleggingsbeslissingen.

Hierna wordt eerst specifiek op de risico's ingegaan in het standaardmodel van het Financieel Toetsingskader en vervolgens op andere risico's in de balans eind 2009.

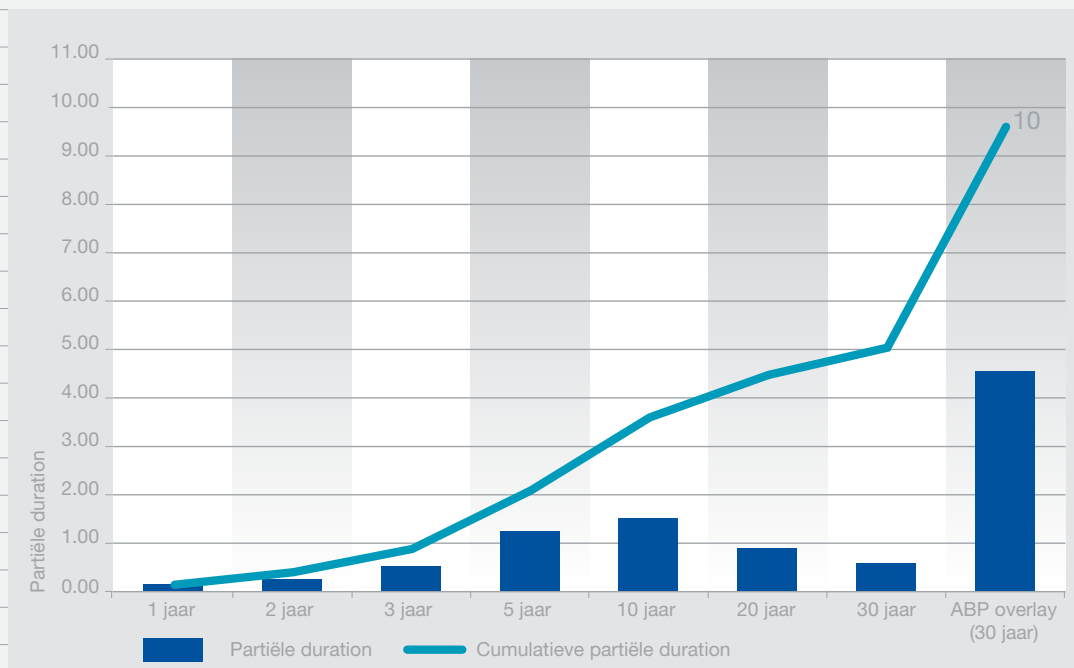
Renterisico (S1)

Het renterisico is een afgeleide van de rentegevoeligheid van activa en passiva. Daarmee is de rentegevoeligheid een belangrijk element voor het mismatchrisico. Onder mismatchrisico wordt verstaan het verschil tussen de rentegevoeligheid van de beleggingen en die van de verplichtingen. Als de rente stijgt of daalt, heeft dit een effect op de beleggingen en de verplichtingen en dus op de dekkingsgraad. Het grootste gedeelte van de rentegevoeligheid van de beleggingen komt in de vastrentende waarden tot uiting. Deze rentegevoeligheid wordt in de term 'duration' uitgedrukt. De duration is een gemiddelde, gewogen looptijd van alle cash flows (coupons en aflossing van de hoofdsom) van de renteproducten. Als de marktrente bijvoorbeeld met 1 procent daalt, zal de waarde van de portefeuille circa 1 procent maal de duration van de portefeuille stijgen en vice versa.

De duration bedraagt voor de beleggingen in vastrentende waarden sec circa 5 jaar. Door toevoeging van langjarige renteswaps met een gemiddelde duration van 15 jaar bedraagt de gewogen duration van de beleggingen in vastrentende waarden eind 2009 circa 10 jaar (2008: 9 jaar). Voor de totale beleggingsportefeuille bedraagt de duration door deze renteswaps eind 2009 circa 4 jaar (2008: 4 jaar). De duration van de verplichtingen bedraagt eind 2009 circa 15 jaar (2008: 16 jaar). Tussen de beleggingen in vastrentende waarden en de verplichtingen bestaat dus een mismatch in termen van duration ofwel rentegevoeligheid. Overigens kan de duration van de beleggingen niet zonder meer met de duration van de verplichtingen worden vergeleken, want ook de omvang van de beleggingen in vergelijking met de verplichtingen (dat wil zeggen de dekkingsgraad) speelt een rol. Bij een hogere dekkingsgraad is bij genoemde durations de facto sprake van minder renterisico.

De durationverlenging verkleint de mismatch en dus het risico op een daling van de dekkingsgraad die uit een rentedaling voortvloeit. De nominale exposure van de renteswaps bedraagt € 24 miljard (2008: € 19,1 miljard). Met inachtneming van deze renteswaps leidt een daling van de nominale marktrente met 1 procentpunt tot een daling van de dekkingsgraad met circa 11 procentpunten. Hierbij wordt het rente-effect op andere assets dan vastrentende waarden (aandelen en dergelijke) buiten beschouwing gelaten. De rente beweegt behalve omhoog en omlaag ook in verschillende mate per looptijd, de zogenaamde verandering van de curve. De lange rente kan bijvoorbeeld harder stijgen dan de korte rente. In dat geval wordt de curve steiler. De partiële duration geeft inzicht in de rentegevoeligheid van de portefeuille vastrentende waarden over de verschillende looptijden (jaren). In grafiek 2 wordt de rentegevoeligheid van de vastrentende waarden per looptijd weergegeven. Deze geeft meer informatiewaarde dan een overzicht met resterende looptijden aangezien de partiële duration inzicht geeft in zowel de looptijd als de rentegevoeligheid van de portefeuille.

Grafiek 2: Partiële durations ABP-portefeuille vastrentende waarden

Naast de strategische verlenging van de duration door middel van ABP-overlay, bevindt de hoogste rentegevoeligheid vóór de verlenging van de duration zich in het 5-jaars- en 10-jaarssegment. De verlenging van de duration van de portefeuille vastrentende waarden door middel van overlay is in de laatste staaf van de grafiek zichtbaar. De lijn in de grafiek geeft de gecumuleerde rentegevoeligheid weer per eind 2009.

Zakelijkewaardenrisico (S2)

De risico's van beleggingen in hedgefondsstrategieën zijn begrepen in het zakelijkewaardenrisico (S2). Eventueel daarop betrekking hebbende niet afgedekte valutarisico's komen tot uiting in de rubriek valutarisico (S3).

Om de koersrisico's van beleggingen in zakelijke waarden goed te beheersen, past ABP op zijn beleggingen zoveel mogelijk diversificatie naar regio, categorie en sector toe. Informatie hierover is in de toelichting op de balans opgenomen.

De zakelijke waarden maken circa 55 procent (2008: 50 procent) uit van de totale beleggingen. Dit betekent dat een koersdaling bij de zakelijke waarden met 10 procent grofweg leidt tot een daling van de dekkingsgraad met circa 6 procentpunten (2008: 5 procentpunten).

Valutarisico (S3)

ABP loopt valutarisico doordat het in het kader van risicospreiding ook belegt in vreemde valuta. Dit risico komt tot uiting doordat de pensioenen in euro's worden uitbetaald. Het valutarisico wordt beperkt gehouden doordat het grootste deel van de buitenlandse beleggingen in Amerikaanse dollars is uitgedrukt en de hiermee gepaard gaande valutarisico's gedurende 2009 grotendeels zijn afgedekt (hedged). Voor herbelegd cash collateral wordt naar een natuurlijke hedge gestreefd (herbeleggen in dezelfde valuta). Tabel 3 geeft de effecten eind 2009 weer van de verdeling van de valuta vóór en na valuta-afdekking. Onder valuta-afdekking wordt enkel de strategische afdekking gepresenteerd (uitgevoerd op overlay-niveau).

Tabel 3: Valutaverdeling eind 2009 in € miljoen

Valuta	Voor valuta-afdekking	Hedge	Na valuta-afdekking
Euro	92.494	64.842	157.336
Amerikaanse dollar	75.870	- 65.653	10.217
Britse pond	10.501	-	10.501
Australische dollar	4.309	-	4.309
Zwitserse franc	3.606	-	3.606
Hong Kong dollar	3.044	-	3.044
Canadese dollar	2.808	-	2.808
Yen	2.677	- 817	1.860
Overige	14.383	-	14.383
Totaal	209.692	- 1.628	208.064

De euro/USD-wisselkoers is in 2009 volatiel geweest. Eerst is de euro verzwakt, daarna is hij in waarde gestegen om ten slotte weer te dalen naar een ten opzichte van primo 2009 hoger niveau. Een belangrijke factor voor de kortetermijnkoersontwikkeling van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar is de ontwikkeling van de relatieve groeiverwachting van de twee continenten.

Grafiek 3: Ontwikkeling wisselkoers USD

Grondstoffenrisico (S4)

De actuele waarde (net asset value) van de grondstoffen (commodities) bedraagt € 6,0 miljard (2008: € 3,9 miljard). De exposure wordt met behulp van commodityderivaten opgebouwd en als een vrijwel exacte replica van de benchmark aangehouden (S&P GSCI Total Return Index). Hierdoor ontstaat vrijwel geen actief risico. Desondanks is actief risico aanwezig doordat voor een deel door middel van externe mandaten wordt belegd.

Kredietrisico (S5)

In de portefeuille wordt kredietrisico op verschillende bedrijven genomen. Kredietrisico wordt omschreven als het risico dat een bedrijf niet meer aan zijn betalingsverplichtingen kan voldoen of

dat zich een verslechtering van de financiële situatie voordoet. De ratings van de vermogenstitels die dat bedrijf heeft uitgegeven, kunnen daardoor verslechteren en dat heeft vervolgens een negatieve invloed op de waarde. In het uiterste geval kan de hoofdsom niet worden afgelost. Om dit risico af te dekken, worden credit default swaps gekocht. Een credit default swap is een soort verzekering tegen een ratingverlaging of faillissement van een bepaalde debiteur of mandje debiteuren.

ABP maakt gebruik van een berekening van het risico op wanbetaling (het risico dat een tegenpartij niet aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen) waarin risico-informatie als kans op wanbetaling en het verlies dat hierdoor zou kunnen ontstaan worden meegenomen. Op basis van die berekeningen wordt een beeld geschetst van de grootste wanbetalingrisico's en kredietmigratierisico's (het risico dat de kredietwaardigheid van tegenpartijen verslechtert). Deze meting komt onder andere in de ratingverdeling van de portefeuille tot uitdrukking.

Deze twee metingen dienen als belangrijke indicatoren voor het door ABP gehanteerde krediet-risicobeheer.

Tabel 4: Overzicht credit default swaps-gebruik in € miljoen

Mate van afdekking of aangaan van kredietrisico

Protectie gekocht door middel van credit default swaps	8.118	47.917
Protectie verkocht door middel van credit default swaps	- 4.836	- 47.972
Saldo	3.282	- 55

Bovenstaande cijfers betreffen geconsolideerde cijfers van het pensioenfonds inclusief beleggingsdochters.

Het verzekeren (risico afdekken) door middel van een credit default swap heet 'protectie kopen', terwijl het risico overnemen van een tegenpartij 'protectie verkopen' wordt genoemd. Per saldo had ABP eind 2009 voor € 3,3 miljard protectie gekocht, ofwel het risico gereduceerd (2008: - € 55 miljoen protectie verkocht ofwel risico genomen). Ten opzichte van eind 2008 is dus via credit default swaps minder risico genomen. De aanzienlijke daling van zowel protectie gekocht als projectie verkocht wordt door de beëindiging van een mandaat en de herstructurering van een ander mandaat in een hedgefonds veroorzaakt.

Ratingverdeling

Kredietrisico wordt veelal in een credit rating uitgedrukt. Een hoge credit rating betekent dat de debiteur zeer kredietwaardig is en de hoofdsom met een hoge mate van zekerheid zal worden terugbetaald. Credit ratings lopen uiteen van de hoogste rating AAA (zeer kredietwaardig) tot de laagste rating C. De spreiding van de beleggingen in vastrentende waarden is van dien aard dat ruim 81 procent (2008: 87 procent) een rating heeft van A of hoger. De daling is te verklaren door de verslechterde marktomstandigheden waardoor de ratings van krediet gerelateerde obligaties (investment grade bonds, high yield bonds en securitized bonds) neerwaarts zijn bijgesteld. ABP gebruikt de ratings van Moody's, Standard & Poor's (S&P) en Fitch.

Securitisatie

Een groot deel van de vastrentende waarden en de herbelegde ontvangen zekerheden van in bruikleen gegeven effecten, betreft zogenoemde gesecuritiseerde producten. Er zijn vele vormen van securitisatie. In het algemeen is het doel van securitisatie dat een groot aantal leningen of hypotheeklen door een initiatiefnemer ('originator') tot één verhandelbaar pakket wordt samengevoegd. De belegger koopt verhandelbare titels van deze originator, veelal een bank, en loopt daarmee kredietrisico op de desbetreffende bank. Niet alleen de originator is aansprakelijk voor betaling van een deel van de rente en aflossing; de belegger kan ook aanspraak maken op de stroom betalingen van de onderliggende leningen, een extra zekerheid. Een voordeel voor beleg-

gers in gesecuritiseerde producten is dat door pooling van de leningen een diversificatie-effect wordt verkregen. Gedurende de kredietcrisis zijn de toegekende ratings op gesecuritiseerde producten door de toename in complexiteit en gebrek aan transparantie minder betrouwbaar gebleken. De structuur kennen en de onderliggende titels monitoren is van wezenlijk belang. Daarom beoordeelt en stuurt een team van kredietanalisten de gesecuritiseerde portefeuille.

Herbelegd cash collateral

Ontvangen zekerheden voor uitgeleende effecten (cash collateral) worden herbelegd, veelal in asset backed en mortgage backed securities. Als gevolg van het marktherstel is het risicoprofiel van deze titels in de loop van 2009 afgenomen, hetgeen in minder grote verliezen op deze portefeuille heeft geresulteerd.

Verzekeringstechnische risico's (S6)

Ouderdoms- en nabestaandenpensioenen worden levenslang uitgekeerd. ABP houdt daarom rekening met de levensverwachtingen van de populatie van (gewezen) deelnemers (actieven, slapers en gepensioneerden), gebaseerd op waarnemingen uit het recente verleden (2005-2007) én met toekomstige sterftetrends zoals voorspeld door het CBS. Als de sterftekansen zich conform de CBS-prognoses ontwikkelen, dan is de levensverwachting in 2050 voor een 65 jarige man 86,8 jaar (momenteel 85,2 jaar) en voor een 65 jarige vrouw 88,5 jaar (momenteel 87,1 jaar). Als de levensverwachting zich sterker dan deze prognose ontwikkelt, bijvoorbeeld naar 88,0 jaar voor mannen en 89,0 jaar voor vrouwen, zouden de huidige verplichtingen € 6,4 miljard hoger moeten worden vastgesteld. Hierdoor zou de dekkingsgraad met 3,2 procentpunt dalen.

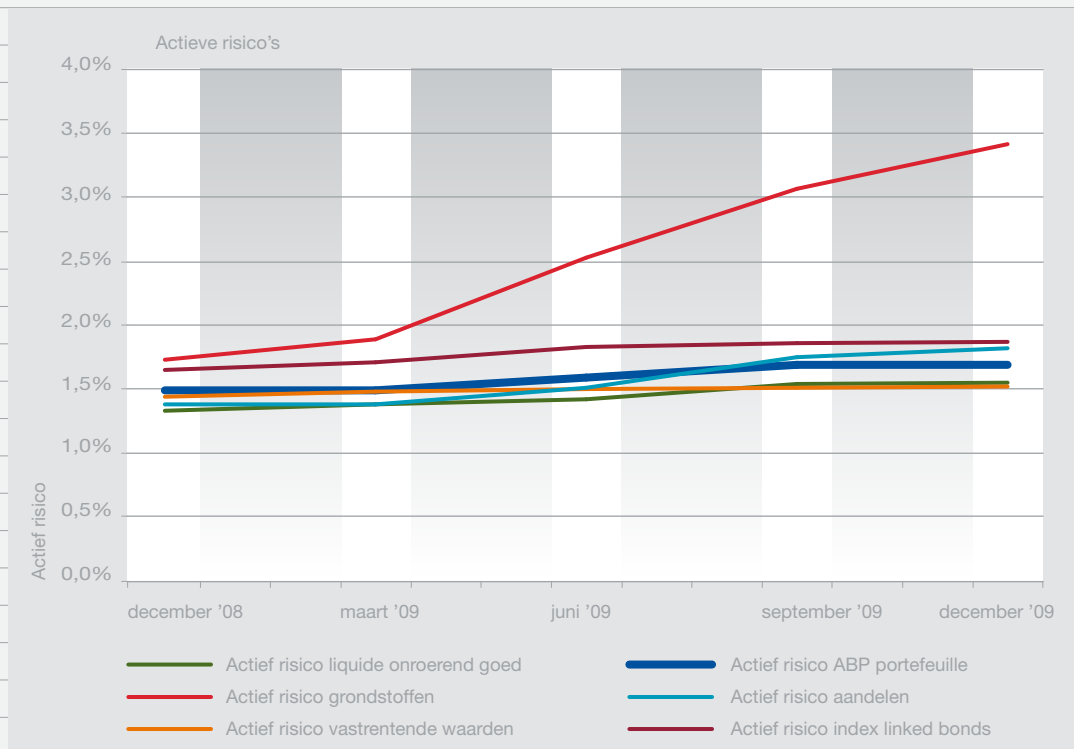
Indexatierisico

De indexatieambitie introduceert het risico van looninflatie. ABP streeft er immers naar om de pensioenen in overeenstemming met de loonontwikkeling bij overheid en onderwijs jaarlijks aan te passen. Bij de huidige dekkingsgraad van 103,5 procent (2008: 89,6 procent) wordt op grond van de indexatiestaffel in beginsel geen indexatie verleend. Als wel indexatie zou worden toegekend, leidt een indexatie van 1 procentpunt tot een daling van de dekkingsgraad met 1,0 procentpunt (2008: 0,9 procentpunt).

Actief risico

Voor het meten en monitoren van risico's zijn er verschillende maatstaven. Een belangrijke maatstaf is de tracking error. Tracking errors spelen een belangrijke rol in het risicomanagement van de portefeuille. De tracking error meet de koersgevoeligheid van de portefeuille ten opzichte van de gehanteerde benchmark (actief risico). Een benchmark is een portefeuille die als referentiekader dient. Zowel de strategische assets als de beleggingsfondsen van ABP hebben tracking error-limieten. De tracking errors van de strategische assets en beleggingsfondsen worden met risicosystemen gemeten, waarmee doorlopende monitoring plaatsvindt.

Grafiek 4: Tracking errors van de ABP-portefeuille

In grafiek 4 staan de gerealiseerde (ex-post) tracking errors. Dit is de volatiliteit van de verschillen in rendement tussen de portefeuille en de benchmark. De stijging van het actief risico van grondstoffen is bewust beleid. De actieve risico's van de totale portefeuille (dikke blauwe lijn) en van de overige beleggingscategorieën zijn gedurende het jaar 2009 binnen de gestelde limieten gebleven.

Liquiditeitsrisico's

Het liquiditeitsrisico is het risico dat het fonds over onvoldoende liquide middelen beschikt om de lopende betalingen, waaronder de terugbetaling van ontvangen zekerheden en pensioenuitkeringen, te kunnen verrichten. Onder normale omstandigheden is het risico van een liquiditeitstekort afwezig. De som van premies, directe beleggingsopbrengsten, aflossingen van beleggingen inclusief verkopen gaan immers de som van pensioenuitkeringen en kosten ver te boven. Bovendien wordt voor een groot deel in liquide vermogenstitels belegd. Wel brengt het beleggen in illiquide beleggingscategorieën het risico met zich mee dat het fonds bij het periodiek herwegen van de beleggingsportefeuille minder flexibel is. Als een fonds gedwongen is om illiquide beleggingen op korte termijn te verkopen, kan dit veelal slechts tegen een ongunstige prijs. Om een dergelijke situatie te voorkomen, is in het geformuleerde herwegingsbeleid van de portefeuille rekening gehouden met het gebrek aan flexibiliteit van de illiquide beleggingscategorieën. Dat neemt niet weg dat, in het geval van derivaten, op onverwachte momenten sprake kan zijn van contractuele verplichtingen tot bijstorting (margin calls).

Derivaten

Derivaten zijn financiële instrumenten waarvan de waarde mede afhankelijk is van een of meer onderliggende financiële instrumenten. Derivaten kunnen zowel op de beurs als rechtstreeks tussen twee financiële partijen worden verhandeld. In het laatste geval spreekt men van 'over-the-counter' - (OTC-) derivaten. ABP gebruikt beide.

Vanuit risicomanagement vloeit het grootste deel van het derivatengebruik voort uit het valutabeleid en de strategische afdekking van het renterisico. Daarnaast worden derivaten gebruikt om op een effectieve manier posities in de gewenste activa te creëren of om kenmerken van een bepaalde beleggingsportefeuille te wijzigen. Tabel 5 geeft de verdeling van de geconsolideerde balans van het pensioenfonds weer voor en na toerekening van de marktwaarde van de derivaten en hun exposure.

Tabel 5: Overzicht balans voor en na toerekening marktwaarde derivaten, in € miljoen

	Balans tegen marktwaarde	Toerekening markt- waarde alle derivaten	Balans na toerekening markt- waarde alle derivaten	Exposure Derivaten	Balans inclusief exposure derivaten
Vastgoedbeleggingen	20.460	- 39	20.421	-	20.421
Aandelen	82.915	- 1.140	81.775	4.849	86.624
Vastrentende waarden	119.322	- 2.376	116.946	- 3.105	113.841
Derivaten: positieve posities	15.233	- 13.676	1.557	-	1.557
Overige beleggingen	16.779	- 471	16.308	- 1.744	14.564
Overige activa	2.560		2.560	-	2.560
Totaal activa	257.269	- 17.702	239.567	-	239.567
Eigen vermogen	7.031	-	7.031	-	7.031
Pensioenverplichtingen	201.033	-	201.033	-	201.033
Voorziening verzekeringsverplichtingen	2.931	-	2.931	-	2.931
Belang van derden in beleggingen	611	-	611	-	611
Passiva beleggingen gerelateerd	44.850	- 17.702	27.148	-	27.148
<i>waarvan derivaten:</i>					
<i>negatieve posities</i>	<i>17.764</i>	<i>- 17.702</i>	<i>62</i>	<i>-</i>	<i>62</i>
Overige passiva	813	-	813	-	813
Totaal passiva	257.269	- 17.702	239.567	-	239.567

Bovenstaande cijfers betreffen geconsolideerde cijfers van het pensioenfonds inclusief beleggingsdochters. In dit overzicht wordt de marktwaarde van de derivaten (swaps, futures, opties en valutatermijncontracten) naar de beleggingscategorieën toegerekend. Vervolgens wordt de exposure van de derivaten voor asset(bij)sturing vanuit overlay aan de betreffende beleggingscategorie toegerekend. Deze exposure wordt op de overige beleggingen in mindering gebracht.

Onder de post derivaten zijn alle derivaten meegenomen, waaronder valutatermijncontracten en renteswaps. Deze derivaten zijn in de derde kolom aan de beleggingen toegerekend. In de vijfde kolom zijn de met de exposure van de derivaten samenhangende liquide middelen (veelal kortgeld u/g) tot uiting gebracht. De kolom exposure derivaten geeft inzicht in de asset sturing. Dit is de inzet van derivaten voor het bereiken van het gewenste rendements- en risicoprofiel van de beleggingsportefeuille.

Voor beursgenoteerde derivatenposities en OTC derivaten moet veelal onderpand bij een tegenpartij worden aangehouden. Dit dient als een soort buffer voor de fluctuaties in waarde en koers van een derivatenpositie. Het onderpand is een hoeveelheid cash (of geschikte effecten) die, als de waarde van derivaten fluctueert, garant staat voor eventuele verplichtingen. Bijstorting of terugstorting van onderpand, afhankelijk van de verandering in de positie, vindt in beginsel op dagbasis plaats.

In tabel 6 is een overzicht gegeven van de soorten derivaten in de totale ABP portefeuille.

Tabel 6: Specificatie derivaten naar soort in miljoenen euro's

	Onderliggende waarde	Markt- waarde	Vordering	Schuld
Valuta derivaten				
Forwards	112.838	- 2.032	246	2.278
Cross Currency Swap	219	20	20	0
Futures valuta	- 22	1	1	0
Interest derivaten				
Interest Rate Swap	334.833	1.803	11.803	10.000
Inflation Linked Swap	9.682	- 9	107	116
Futures vastrentende waarden	12.457	- 32	99	131
Overige derivaten				
Futures zakelijke waarden	5.911	155	176	21
Futures commodities	6.419	262	452	190
Credit Default Swaps	12.954	93	476	383
Contract for Difference	112	- 6	2	8
Index Swap	275	66	67	1
Equity Swap	1.400	- 12	26	38
Dividend Swap	226	- 51	6	57
Volatility Swap	160	- 17	7	24
Other Swaps	22	1	2	1
Opties Purchased		186	186	0
Opties Sold		- 108	0	108
Totaal derivaten		320	13.676	13.356
Shortposities				
Vastgoed		- 39		39
Aandelen		- 1.180		1.180
Obligaties		- 2.022		2.022
Index linked bonds		- 1.105		1.105
Totaal algemeen		- 4.026	13.676	17.702

Bovenstaande cijfers betreffen geconsolideerde cijfers van het pensioenfonds inclusief beleggingsdochters.

Ter toelichting: de onderliggende waardes voor de futures zijn op de netto exposure gebaseerd (saldo van de long en short exposure). De onderliggende waardes van de overige derivaten zijn op de boekwaarde of startwaarde van het betreffende derivaat gebaseerd waarbij alle posities zijn opgeteld (optelling van de long en short exposures of gross exposure).

De grote posten zijn de derivaten die voor het mitigeren van het valutarisico (forwards) en het renterisico (interest rate swaps) worden ingezet.

Toelichting op de geconsolideerde balans

Beleggingen (1)

Beleggingen betreffen vastgoedbeleggingen, aandelen, vastrentende waarden, derivaten en overige beleggingen, inclusief bijbehorende vorderingen, liquide middelen en schulden.

Beleggingen worden met actuele waarde als grondslag gewaardeerd. Al naar gelang de aanwezigheid van objectieve informatie worden hiervoor verschillende methodieken gehanteerd. Het betreft mark-to-market (marktnotering), broker quotes, externe schattingen en taxaties, mark-to-model en best estimates. Er wordt volgens een getrapte benadering te werk gegaan: pas als een hoger gelegen methodiek niet toepasbaar blijkt, wordt naar de eerstvolgende methodiek overgegaan.

Uitsluitend in geval een markt voor een beleggingscategorie ontbreekt en overige informatie beperkt beschikbaar is, vindt waardering via 'best estimates' plaats. Dit is met name het geval bij de waardering van een deel van de illiquide beleggingen. Onzekerheden in de waardering doen zich vooral bij deze beleggingscategorie voor.

De methodieken zijn in het hoofdstuk waarderingsgrondslagen toegelicht.

De opbouw per beleggingscategorie kan als volgt worden weergegeven (in %):

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten (positieve posities)	Overige beleggingen	Totaal 31-12-2009
Mark-to-market	54	90	72	18	44	71
Broker quotes	-	-	18	3	5	9
Externe schattingen en taxaties	44	10	2	0	51	11
Mark-to-model	2	-	8	79	0	9
Best estimates	-	-	-	-	-	-

Het feit dat bijna tachtig procent van de derivaten is gecategoriseerd als mark-to-model betekent niet per definitie dat het illiquide beleggingen betreft maar vloeit voort uit het feit dat er geen beursnoteringen voorhanden zijn. Dit is bij 'over the counter derivaten' bijvoorbeeld het geval, ook al kunnen deze op uitermate objectieve wijze worden gewaardeerd.

Bij het toerekenen van de beleggingen naar de bijbehorende methodiek zijn de volgende veronderstellingen toegepast.

Het bij een beleggingscategorie behorende netto vlottend actief, waaronder deposito's en repo's, is als mark-to-market opgenomen.

Het voorzichtigheidsprincipe is uitgangspunt, dat wil zeggen indien ABP niet op de hoogte is van de waarderingmethodieken van externen is de belegging toegerekend aan de laagst voor de hand liggende methodiek.

Het herbelegd cash collateral is op basis van de beschikbare informatie gealloceerd. Indien niet expliciet bekend is of de onderliggende belegging beursgenoteerd is, is de betreffende belegging naar broker quotes gealloceerd.

Private equity beleggingen alsmede de beleggingen in de Amerikaanse hedgefondsen zijn aan de categorie externe schattingen en taxaties toegerekend, ongeacht het feit dat de onderliggende investeringen deels liquide zijn.

Met uitzondering van credit default swaps zijn de swaps volledig als 'mark-to-model' opgenomen. Credit default swaps zijn als mark-to-market opgenomen. Futures en forwards zijn ook als mark-to-market opgenomen.

De hypotheekportefeuille is volledig als mark-to-model gepresenteerd.

De waardering van de beleggingsportefeuille is derhalve voor het grootste gedeelte op onafhankelijke dataleveranciers gebaseerd. Slechts een klein gedeelte van de portefeuille wordt volgens interne modellen en best estimates gewaardeerd.

Het verloop van de beleggingen is als volgt:

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal	Totaal
Beginstand	18.586	56.255	128.364	32.581	11.330	247.116	269.992
Effect eerste consolidatie	-	-	-	-	-	-	5.235
Verstrekkings/aankopen	13.139	95.155	149.336	-	5.338	262.968	232.262
Aflossingen/verkoop	- 12.087	- 84.835	- 160.906	-	- 3.820	- 261.648	- 225.069
Waardeontwikkeling*	1.107	17.045	4.767	-	886	23.805	- 53.467
Overige mutaties	- 285	- 705	- 2.239	- 17.348	3.045	- 17.532	18.163
Eindstand	20.460	82.915	119.322	15.233	16.779	254.709	247.116

Waarvan:

– voor risico verzekeringsbedrijf	2.554	2.341
– voor risico deelnemers/polishouders	360	281

* Inclusief waardeontwikkelingen tot het moment van verkoop

In de eindstand zijn begrepen:

– vorderingen en overlopende activa	6.613	11.305
– liquide middelen inclusief kortgeld u/g	22.922	25.178
– langlopende schulden	- 112	- 95
– schulden en overlopende passiva	- 17.646	- 23.162
	11.777	13.226

De hedgefondsen zijn met ingang van het verslagjaar integraal geconsolideerd.

Vergelijkende cijfers zijn aangepast. In het verloopoverzicht is dit als effect eerste consolidatie verwerkt.

In het verslagjaar is een deel van de beleggingen bij speciaal voor dit doel opgerichte fondsen voor gemene rekening ondergebracht. Daarin kunnen ook derden beleggen. Deze fondsen zijn integraal in de consolidatie begrepen. Derhalve omvat de post beleggingen ook de door derden ingelegde gelden.

Gegevens inzake de historische kostprijs van de beleggingen zijn niet beschikbaar.

In de post overige mutaties is de mutatie in de derivaten en de mutatie in de bij de beleggingen horende vorderingen, liquide middelen en schulden begrepen.

De hoge omloopsnelheid van de beleggingen wordt veroorzaakt door het voeren van een actief beleggingsbeleid, het herbeleggen van dividenden en rebalancing om weer op de gewenste beleggingsmix te komen. De administratieve verwerking (dagelijks doorrollen) van mortgage backed securities in de Verenigde Staten verklaart mede de hoge omloopsnelheid van de vastrentende beleggingen, vooral bij de obligaties. Overigens is de omvang van deze portefeuille afgenomen.

In onderstaande tabel is een specificatie gegeven van de beleggingen naar categorie en regio:

Beleggingen	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vast- rentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal	Totaal
<i>Naar categorie</i>							
Overheidsinstellingen	-	2	33.891	-	1.328	35.221	34.647
Financiële- en beleggingsinstellingen	527	22.934	64.023	15.232	11.339	114.055	116.861
Nijverheid, handel en Industrie	113	40.583	6.446	3	613	47.758	33.655
Transport en opslag	-	2.074	1.805	-	27	3.906	3.000
Dienstverlening	29	9.673	3.913	-	382	13.997	9.537
Onroerend goed	19.791	52	242	-	12	20.097	19.653
Overige	-	7.597	9.002	- 2	3.078	19.675	29.763
Totaal	20.460	82.915	119.322	15.233	16.779	254.709	247.116

Naar regio

Nederland	4.495	6.873	16.430	31	- 621	27.208	21.468
EMU overig	2.207	12.832	44.880	3.889	5.775	69.583	59.138
Overig Europa	3.517	14.471	10.991	9.933	650	39.562	51.774
Noord-Amerika	7.415	33.535	44.691	1.337	10.883	97.861	100.165
Azië/Pacific	2.697	8.724	919	22	66	12.428	11.732
Overig	129	6.480	1.411	21	26	8.067	2.839
Totaal	20.460	82.915	119.322	15.233	16.779	254.709	247.116

Van de eindstand is:

- beursgenoteerd	183.349	143.664
- niet beursgenoteerd	71.360	103.452

Onder de beleggingen zijn tevens kortgeldposities en banktegoeden in rekening courant verwerkt, als volgt te specificeren:

Kortgeldposities bij banken	10.508	14.861
Banktegoeden in rekening courant	12.414	10.317
	22.922	25.178

In de banktegoeden in rekening courant zijn bedragen begrepen die op dagbasis in geldmarkt-fondsen worden weggezet. Van de liquide middelen staat een bedrag van € 1,2 miljard niet ter vrije beschikking (2008: € 2,8 miljard). Dit betreft saldi op margin accounts die in verband met futureposities worden aangehouden.

Bij ABN-AMRO is een kredietovereenkomst aangegaan van in totaal € 4,3 miljard (2008: € 4,3 miljard), waarvoor als zekerheid een pandrecht is afgegeven en een intraday-faciliteit van € 4,5 miljard (2008: € 4,5 miljard), en bij ING een intraday-kredietfaciliteit van € 0,2 miljard (2008: € 0,2 miljard)

De in de beleggingen opgenomen schulden betreffen met name banksaldi met een debetsaldo van € 8,1 miljard (2008: € 1,0 miljard) alsmede schulden inzake vastrentende waarden ad € 6,7 miljard (2008: € 12,8 miljard).

*Vastgoedbeleggingen***20.460****18.586**

De post vastgoedbeleggingen betreft vooral indirecte beleggingen en omvat voor € 1,5 miljard (2008: € 1,6 miljard) niet geconsolideerde kapitaalbelangen en voor € 2,9 miljard (2008: € 3,0 miljard) beleggingen in infrastructuur. De in vastgoedbeleggingen begrepen overige activa en passiva inzake beleggingen bedraagt € 0,3 miljard.

Interne taxaties van onroerend goed worden jaarlijks verricht. Taxaties door derden vinden ten minste eens in de 3 jaar plaats.

*Aandelen***82.915****56.255**

De post aandelen omvat mede beleggingen in private equity met een marktwaarde van € 8,0 miljard en converteerbare obligaties met een marktwaarde van € 5,1 miljard. De in aandelen begrepen overige activa en passiva inzake beleggingen bedraagt € 0,7 miljard. Private equity betreft met name aandelen in niet beursgenoteerde ondernemingen, onder meer in de venture capital-sector. De post private equity is voor € 0,1 miljard in direct investments (2008: € 0,1 miljard) en voor € 7,9 miljard in indirect investments (2008: € 6,7 miljard) belegd.

*Vastrentende waarden***119.322****128.364**

Vastrentende waarden omvatten beleggingen tegen marktwaarde in obligaties ad € 67,8 miljard, indexobligaties ad € 17,7 miljard, onderhandse leningen ad € 3,0 miljard en hypothecaire leningen ad € 30,0 miljard. De in vastrentende waarden begrepen overige activa en passiva inzake beleggingen bedraagt € 0,8 miljard.

In de post vastrentende waarden is € 5,6 miljard (2008: € 5,2 miljard) aan high yield credits begrepen.

De kredietwaardigheid van beleggingen in vastrentende waarden wordt veelal uitgedrukt in een credit rating. Uit onderstaand overzicht blijkt dat ruim 81 procent (2008: 87 procent) van de beleggingen in vastrentende waarden een rating heeft van A of hoger.

De rating van de beleggingen in vastrentende waarden is te specificeren als volgt:

AAA	AA	A	BBB	≤BB	Geen
50%	20%	11%	10%	6%	3%

Voor het bieden van inzicht in de kasstromen van de vastrentende waarden wordt veelal de duration gebruikt. De duration is een gemiddelde, gewogen looptijd van alle cash flows (rente en aflossingen) van de renteproducten. De duration van de vastrentende waarde bedraagt circa 5 jaar.

ABP stelt een deel van de aandelen- en obligatieportefeuille beschikbaar voor het in bruikleen geven van effecten (securities lending). Van dat deel van de portefeuille heeft ABP alleen het economische eigendom. Het betreft in bruikleen gegeven aandelen met een marktwaarde van € 10,4 miljard (2008: € 13,6 miljard) en obligaties met een marktwaarde van € 12,0 miljard (2008: € 22,5 miljard), in totaal € 22,4 miljard (2008: € 36,1 miljard). Op het moment van uitlenen zijn zekerheden ontvangen, meestal in de vorm van contanten waarover kortgeldrente moet worden vergoed. Deze zekerheden zijn herbelegd, "herbelegd cash collateral" genoemd. De marktwaarde van het herbelegd cash collateral per jaarultimo bedraagt € 19,4 miljard (2008: € 33,2 miljard). De nominale terugbetalingsverplichting ad € 21,9 miljard (2008: € 35,8 miljard) is volledig verantwoord onder passiva beleggingen gerelateerd.

*Derivaten***15.233****32.581**

De samenstelling van de post derivaten is als volgt:

Futures

729

1.106

Opties

186

142

Renteswaps

11.802

16.775

Credit default swaps

476

5.130

Inflation linked swaps

107

135

Cross currency swaps

20

158

Overige swaps

134

1.105

Valutatermijncontracten

248

5.594

Subtotaal

13.702

30.145

Activa en passiva inzake derivaten

1.531

2.436

Totaal**15.233****32.581**

Waarvan:

Voor rekening verzekeringsbedrijf en uitvoeringsbedrijf

26

181

De in derivaten begrepen overige activa en passiva inzake beleggingen bedraagt € 1,5 miljard.

De actuele waarde van de post derivaten is sterk afhankelijk van de stand van de (valuta)koersen en de rentes per ultimo jaar ten opzichte van de (valuta)koersen en rentes op het moment van afsluiten van de derivatenposities.

De waarde van de renteswaps is gedaald als gevolg van de stijging van de lange (20 tot 30 jaars) rente in 2009. De waarde van de valutatermijncontracten wordt met name bepaald door de stand van de dollarkoers ultimo jaar ten opzichte van de dollarkoers van de ingenomen posities op afsluitdatum. In het 4e kwartaal 2009 is sprake van een stijging van de dollarkoers waardoor de waarde van valutatermijncontracten op balansdatum per saldo in totaliteit negatief is.

De waarde van de credit default swaps is gedaald als gevolg van de beëindiging van een mandaat en de herstructurering van een ander mandaat in een hedgefonds.

*Overige beleggingen***16.779****11.330**

Overige beleggingen betreffen met name externe beleggingen in hedgefondsstrategieën. De in overige beleggingen begrepen overige activa en passiva inzake beleggingen bedraagt € 8,4 miljard. Verder is onder deze post opgenomen beleggingen in commodities en muziekrechten.

Overige activa (2)

De post overige activa bestaat uit de volgende posten:

– deelnemingen	353	325
– immateriële vaste activa	49	47
– materiële vaste activa	144	138
– vorderingen en overlopende activa	1.344	1.307
– liquide middelen	670	361
	2.560	2.178

Het verloop van de post deelnemingen is als volgt:

Beginstand	325	274
Aankopen	16	50
Verkopen	- 4	- 20
Waardeontwikkeling	16	21
Waarde ultimo	353	325

De immateriële vaste activa bestaan uit:

– goodwill	46	43
– overige	3	4
	49	47

De materiële vaste activa bestaan uit:

– bedrijfsgebouwen	86	89
– overig	58	49
	144	138

De geschatte economische levensduur van de bedrijfsgebouwen, die deels zijn gerenoveerd, bedraagt na renovatie 30 jaar. De post overige betreft inventarissen en inrichtingen met een geschatte economische levensduur van 15 jaar, alsmede computers met een geschatte economische levensduur tussen 2 en 5 jaar.

De vorderingen en overlopende activa bestaan uit:

– vorderingen op werkgevers	625	527
– vorderingen inzake waardeovernames	170	150
– vorderingen op deelnemers	5	8
– overige vorderingen	544	622
	1.344	1.307

Van de post liquide middelen staat een bedrag van € 7,7 miljoen niet ter vrije beschikking (2008: € 7,8 miljoen).

Niet uit de balans blijvende rechten

In 2010 wordt het regresrecht uitgeoefend inzake de volstorting op aandelen van Loyalis NV ad € 63,5 miljoen, betrekking hebbend op de afhandeling van de ontzaffing.

Eigen vermogen (3)

Het verloop van het eigen vermogen is als volgt:

Beginstand	- 20.050	61.838
Fondsresultaat	27.081	- 81.888
Eindstand	7.031	- 20.050

Het eigen vermogen bestaat uit de algemene reserve. Er is geen sprake van overige (wettelijke) reserves. De algemene reserve is naast financieringsbron voor eventuele tegenvallers ook bron voor toekomstige indexaties.

De wet eist dat pensioenfondsen minimaal een algemene reserve aanhouden (de Pensioenwet spreekt over minimaal vereist vermogen). Voor ABP geldt als norm een minimaal vereist vermogen ter grootte van 4,3 procent van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is als een bekleemde reserve te zien. Ultimo 2009 zou deze € 8,7 miljard bedragen (2008: € 8,4 miljard). Zakt de algemene reserve beneden dat niveau, dan moet aanvulling binnen een hersteltermijn van 3 jaar plaatsvinden. Aangezien ABP ultimo 2008 op dit punt niet aan de wettelijke eis voldeed was sprake van een dekkingstekort en is begin 2009 een herstelplan ingediend. Gezien de uitzonderlijke situatie op de financiële markten mocht bij dit herstelplan worden uitgegaan van een (verlengde) herstelperiode van 5 in plaats van 3 jaar. Inmiddels bedraagt de dekkingsgraad 103,5 procent.

Daarnaast moeten pensioenfondsen op grond van het FTK een vereist eigen vermogen aanhouden, gebaseerd op de door het fonds gelopen risico's. Per eind 2009 bedraagt het vereiste eigen vermogen € 52,2 miljard (2008: € 45,5 miljard) (zie tabel 2 van de risicoparagraaf voor een nadere specificatie). Als de algemene reserve beneden dit niveau daalt, moet binnen een termijn van 15 jaar aanvulling plaatsvinden. Het herstelplan houdt ook daar rekening mee.

Uit het ingediende herstelplan blijkt dat het reservetekort naar verwachting binnen de wettelijke termijn van 15 jaar weggewerkt zal zijn. Ook voor wat betreft het dekkingstekort voldoet het herstelplan aan de door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid naar 5 jaar verruimde hersteltermijn.

In het hoofdstuk financieel beleid en herstelplan van het bestuursverslag wordt nader op het verloop van het herstel ingegaan, afgezet tegen de verwachtingen in het herstelplan.

Voorziening pensioenverplichtingen (VPV) (4)

De VPV is berekend op basis van de door DNB gepubliceerde nominale rentetermijnstructuur. Deze is vergelijkbaar met een afgeleide marktconforme rekenrente van 3,87 procent (2008: 3,57 procent).

De eindstand ad € 201,0 miljard is als volgt samengesteld:

– voorziening voor risico van het pensioenfonds	200.851	192.795
– voorziening voor risico deelnemers	182	133
Totaal	201.033	192.928

Bij de voorziening voor risico deelnemers (AEP) is van een inleggarantie sprake. Waardefluctuaties zijn voor rekening en risico van de polishouders. De overige regelingen zijn voor risico van het pensioenfonds.

De samenstelling naar onderliggende regelingen bedraagt:

	OP/NP	AOP	FP	AEP	Totaal	Totaal
Beginstand	189.400	1.993	1.402	133	192.928	154.675
<i>Bij-mutaties</i>						
– pensioenopbouw of premie-inleg	5.716	59	2	37	5.814	3.884
– indexering	571	5	3	-	579	-
– rentetoevoeging	4.879	49	31	21	4.980	7.200
– wijziging actuariële grondslagen	11.568	40	15	-	11.623	71
– wijziging pensioenreglement	-	45	-	-	45	-
	22.734	198	51	58	23.041	11.155
<i>Af-mutaties</i>						
– onttrekking voor uitkeringen	5.663	253	326	9	6.251	6.476
– onttrekking voor excassokosten	63	14	2	-	79	77
– wijziging rentetermijnstructuur	8.623	- 39	- 13	-	8.571	- 33.331
– wijziging uhv overdracht van rechten	24	-	1	-	25	- 229
– overige mutaties	16	55	- 61	0	10	- 91
	14.389	283	255	9	14.936	- 27.098
Eindstand	197.745	1.908	1.198	182	201.033	192.928

De eindstand van de voorziening pensioenverplichtingen is te specificeren als volgt:

– voor actieven	87.655	-	816	-	88.471	87.833
– voor slapers	11.245	-	10	-	11.255	10.432
– voor gepensioneerden	92.554	1.908	372	-	94.834	88.346
– overige	6.291	-	-	182	6.473	6.317
Totaal	197.745	1.908	1.198	182	201.033	192.928

Het aandeel van de eindloonregeling van de beroepsmilitairen in de pensioenverplichtingen OP/NP ad € 197,7 miljard bedraagt € 4,5 miljard (2008: € 4,5 miljard).

Per 31 december 2009 zijn de actuariële grondslagen geactualiseerd.

Gezien de financiële positie per 31 oktober 2009 heeft het bestuur de indexatie primo 2010 op 0,28 procent vastgesteld, bij een contractloontwikkeling over de periode 1 november 2008 tot en met 31 oktober 2009 van 2,20 procent (peildatum 31 oktober 2009). Dit geldt zowel voor ingegane en premievrije pensioenen als voor in opbouw zijnde pensioenen van actieven.

Voor de toekennings- en excassokosten wordt een opslag op de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerd. De incassokosten worden uit opslagen gedekt die in de premies zijn begrepen.

De post overige in de specificatie van de eindstand betreft voornamelijk de voorziening overgangsrecht privatisering ABP (OPA) ad € 6,3 miljard (2008: € 6,2 miljard) en de voorziening ABP ExtraPensioen ad € 182 miljoen (2008: € 133 miljoen). De voorziening overgangsrecht privatisering ABP heeft voor de burgers betrekking op de in bijlage K van het pensioenreglement genoemde overgangsbepalingen en voor een gering bedrag op de overgangsbepalingen bij de artikelen 17.6.3, 17.7.3, 17.7.8 en 17.8.3 van het pensioenreglement. Deze bepalingen maken deel uit van de in het kader van de privatisering voor alle (toekomstige) pensioenrechten uitgevoerde neutrale omrekeningsoperatie bij de overgang van ABP-wet naar ABP-pensioenregeling.

Onder arbeidsongeschiktheidspensioenen (AOP) zijn zowel de arbeidsongeschiktheidspensioenen vermeld die op de WAO zijn gebaseerd als die op de WIA zijn gebaseerd. Dit betreft dus alle invaliditeitspensioenen (IP), herplaatsingstoelagen (HPT) en ABP arbeidsongeschiktheidspensioenen (AAOP).

Voor een toelichting op de mutaties wordt naar de toelichting op de geconsolideerde staat van baten en lasten verwezen.

Voorziening verzekeringsverplichtingen (VVP) (5)

De voorziening verzekeringsverplichtingen betreft een zo getrouw mogelijke schatting van toekomstige verzekeringsverplichtingen. Deze verplichtingen hebben betrekking op zowel levensverzekeringen als schadeverzekeringen. Het herverzekeringsdeel van de voorziening schadeverzekeringen is in de rubriek overige activa opgenomen. De totale (bruto)verplichtingen zijn in de voorziening voor verzekeringsverplichtingen opgenomen.

De eindstand ad € 2,9 miljard is als volgt samengesteld:

– levensverzekeringen voor eigen rekening en risico	2.106	1.959
– schadeverzekeringen voor eigen rekening en risico	599	573
Subtotaal verzekeringen voor eigen rekening en risico	2.705	2.532
– levensverzekeringen voor risico van polishouders	226	213
Totaal	2.931	2.745

Het verloop van de voorziening voor verzekeringsverplichtingen kan als volgt worden weergegeven:

	Voor eigen rekening en risico	Voor risico van polishouders	Totaal	Totaal
Beginstand	2.532	213	2.745	2.300
Effect eerste consolidatie	-	-	-	152
Premie en overige dotaties	395	22	417	611
Rentetoevoeging	135	31	166	131
Winstdeling/indexering	- 3	-	- 3	- 6
Onttrekking voor uitkeringen	- 307	- 1	- 308	- 297
Onttrekking voor kosten	- 18	- 3	- 21	- 13
Overige mutaties	- 29	- 36	- 65	- 133
Eindstand	2.705	226	2.931	2.745

Belang van derden in beleggingen (6)

611

350

De post belang van derden in beleggingen heeft betrekking op door derden ingelegde gelden in de beheerde fondsen voor gemene rekening (FGR's), overige door derden ingelegde gelden en de minderheidsbelangen van geconsolideerde kapitaalbelangen. Aangezien ABP in deze FGR's beleidsbepalende invloed heeft is consolidatie geboden en ontstaat een post aandeel van derden. Op grond van het inzichtsvereiste is deze post niet als onderdeel van het eigen vermogen opgenomen maar separaat gepresenteerd. Dit om aan te duiden dat deze post de dekkingsgraad van ABP niet ten goede komt. Voor de wijze van waarderen verwijzen wij naar de waardering van de beleggingen.

Passiva beleggingen gerelateerd (7)

De post passiva beleggingen gerelateerd omvat de posten ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten, derivaten en kortgeld o/g.

Ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten

De in deze post begrepen terugbetalingsverplichting van ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten bedraagt € 21,9 miljard (2008: € 35,8 miljard).

Derivaten

Negatieve derivatenposities dienen overeenkomstig de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving op de passiefzijde te worden gepresenteerd. De negatieve derivatenposities zijn als volgt te specificeren:

– futures	342	963
– opties	156	109
– swaps	10.628	19.104
– cross currency swaps	-	1
– valutatermijncontracten	2.292	1.025
Subtotaal	13.418	21.202
– shortpositie	4.346	4.975
	17.764	26.177

Waarvan:

voor rekening verzekeringsbedrijf	62	0
-----------------------------------	----	---

De post swaps betreft renteswaps ad € 10,0 miljard (2008: € 12,8 miljard), credit default swaps ad € 0,4 miljard (2008: € 4,7 miljard), inflation linked swaps ad € 0,1 miljard (2008: € 0,7 miljard) en overige swaps ad € 0,1 miljard (2008: € 1,0 miljard).

De waarde van de credit default swap is gedaald als gevolg van de beëindiging van een mandaat en de herstructurering van een ander mandaat in een hedgefonds.

<i>Kortgeld o/g</i>	5.191	10.607
---------------------	--------------	---------------

In het kortgeld ad € 5,2 miljard is voor € 4,9 miljard aan repo's begrepen (2008: € 10,6 miljard, waarvan aan repo's € 10,0 miljard). Deze hebben betrekking op obligaties en indexobligaties. Voor het aangaan van repo's wordt een vergoeding bedongen. Voor het risico van niet teruglevering worden tijdelijk contanten verkregen, die onder strikte richtlijnen worden belegd om additioneel rendement te genereren.

Overige passiva (8)

De post overige passiva bestaat uit niet aan beleggingen toewijsbare overige passiva. Het betreft:

– voorzieningen	48	52
– langlopende schulden	61	61
– schulden en overlopende passiva	661	612
– minderheidsbelang deelnemingen	43	37
	813	762

Langlopende schulden

Door consolidatie verschijnen voor in totaal € 61 miljoen (2008: € 61 miljoen) langlopende schulden door derden verstrekt aan deelnemingen van het pensioenfonds. Het betreft leningen waarvan de resterende looptijd groter is dan 5 jaar. Voor deze leningen zijn geen zekerheden gesteld.

De schulden en overlopende passiva bestaat uit:

– schulden inzake waardeoverdrachten	0	0
– schulden inzake pensioenen	258	242
– overige schulden	403	370
	661	612

Niet uit de balans blijvende verplichtingen

Verplichtingen uit hoofde van beleggingen

Voor vastgoedbeleggingen zijn per balansdatum verplichtingen aangegaan voor € 5,0 miljard (2008: € 5,7 miljard).

Bij aandelen zijn voor beleggingen in private equity verplichtingen aangegaan om desgevraagd stortingen te verrichten. Per balansdatum bedragen deze € 12,8 miljard (2008: € 9,0 miljard).

Voor een gedeelte van de op de balans opgenomen vastrentende waarden, ter waarde van € 0,5 miljard (2008: € 1,2 miljard) berust alleen het economische eigendom bij ABP. Dit betreffen door een pandrecht zekergestelde hypotheeklen.

ABP beschikt over een collateral fonds om bij lopende derivatentransacties onderpand te kunnen uitwisselen. Per balansdatum is de totale waarde van het collateral fonds € 3,7 miljard (2008: € 4,1 miljard). Hiervan was op balansdatum € 1,2 miljard (2008: € 0,6 miljard) aan derden verpand.

Voor overige beleggingen zijn per balansdatum verplichtingen aangegaan voor € 1,5 miljard (2008: € 0,9 miljard).

Overige verplichtingen

Per balansdatum staat aan verplichtingen uit hoofde van lopende huurcontracten ad € 119,4 miljoen open (2008: € 92,3 miljoen).

In het kader van de renovatie van de gebouwen in eigen gebruik zijn voor € 7,1 miljoen (2008: € 20,2 miljoen) verplichtingen aangegaan.

Ultimo verslagjaar zijn investeringsverplichtingen aangegaan voor hard- en software ad € 1,6 miljoen (2008: € 3,8 miljoen).

Per balansdatum staat aan verplichtingen uit hoofde van onderhoudscontracten en overige contracten € 53,9 miljoen open (2008: € 4,2 miljoen), waarvan € 9,6 miljoen (2008: € 1,9 miljoen) verschuldigd binnen 1 jaar en € 44,3 miljoen verschuldigd in de daarop volgende jaren (2008: € 2,3 miljoen).

De verplichtingen uit hoofde van langlopende autoleasecontracten bedragen € 13 miljoen (2008: € 15,0 miljoen), waarvan € 5,9 miljoen (2008: € 5,9 miljoen) verschuldigd binnen 1 jaar na afloop van het boekjaar en € 7,1 miljoen (2008: € 9,1 miljoen) verschuldigd tussen 1 en 5 jaar. In het verslagjaar zijn voor € 7,5 miljoen (2008: € 7,3 miljoen) leasekosten verantwoord.

De leaseverplichting is door de leasemaatschappij bepaald op basis van de afschrijvingen verhoogd met een opslag voor brandstof, verzekeringen en onderhoud.

Toelichting op de geconsolideerde staat van baten en lasten

Omdat de financiële gegevens van ABP in de geconsolideerde jaarrekening zijn verwerkt, is in de enkelvoudige staat van baten en lasten volstaan met het als afzonderlijke post vermelden van het resultaat deelnemingen. Dit is conform artikel 2: 402 BW.

Baten

Premiebijdragen (netto) (9)

Hieronder zijn de premiebijdragen van aangesloten werkgevers en werknemers naar categorie gespecificeerd. Tevens zijn enkele daaraan ten grondslag liggende grootheden vermeld.

Premies naar categorie	OP/NP	AAOP	Overig	Totaal	Totaal
<i>Pensioenfonds</i>					
Werkgeversdeel	4.944	94	-	5.038	4.494
Werknemersdeel	2.322	31	2	2.355	2.132
Risico deelnemers	-	-	37	37	28
<i>Verzekeringsbedrijf</i>					
Eigen rekening en risico	-	-	440	440	614
Risico polishouders	-	-	6	6	7
	7.266	125	485	7.876	7.275
Af: kostenopslag in de premie	- 57	- 5	-	- 62	- 58
Premiebijdragen (netto)	7.209	120	485	7.814	7.217
<i>Aanvullende informatie</i>					
Premiepercentage (in %)	20,4 / 21,4	0,5	-		
(inclusief premiepercentage ANW-compensatie (in %))					

De stijging van de premiebaten wordt veroorzaakt door hogere pensioenopbouw en het langer doorwerken als gevolg van het opschuiven van de spilleeftijd onder het overgangsrecht FPU. Volgens de structurele regeling is de pensioenopbouw 2,05 procent per jaar tegen de lage franchise; volgens het (aflopende) overgangsrecht FPU is dat 1,75 procent per jaar tegen de hoge franchise. Door het opschuiven van de spilleeftijd onder het overgangsrecht FPU van 61 jaar en 2 maanden naar 62 jaar en 3 maanden in combinatie met 'Vendrik' *, wordt ook langer doorgewerkt. Daarnaast is met ingang van 1 juli 2009 een herstelopslag van 1 procentpunt op de kostendekkende premie OP/NP ad 20,0 procent (exclusief premiepercentage ANW-compensatie ad 0,4 procent) in rekening gebracht.

Voor militairen gelden afwijkende premies, te weten gemiddeld 21,2 procent tot juli en 22,2 procent vanaf juli voor OP/NP en 0,5 procent voor ANW-compensatie. AAOP is op militairen niet van toepassing.

Ultimo 2009 bedraagt het aantal aangesloten (sub)werkgevers 3.944 (2008: 3.985). Zij dragen de volledige premie af, inclusief het werknemersdeel.

* actueel neutrale omrekening van rechten bij eerder of later dan de spilleeftijd met FPU gaan

De post premiebijdragen is inclusief het inmiddels vastgestelde schattingsverschil voorgaand boekjaar. De kolom 'overig' betreft premies AEP ad € 37 miljoen, premies verzekeringsbedrijf ad € 446 miljoen en een post premies FP ad € 2 miljoen.

Het totaal van de premiebijdragen van het pensioenfonds betreft de in het verslagjaar feitelijk opgelegde premie. Deze is gedefinieerd als de zogeheten gedempte kostendekkende premie plus eventuele op- of afslagen, bijvoorbeeld uit hoofde van een herstelplan of premiekortingen. Omdat in 2009 een herstelopslag op de OP/NP premie van toepassing was, was de feitelijke premie hoger dan de gedempte kostendekkende premie. De Pensioenwet schrijft voor dat naast de feitelijke en de gedempte kostendekkende premie ook de niet-gedempte kostendekkende premie wordt vermeld. Dat is de premie die is gebaseerd op de nominale marktrente primo verslagjaar ad 3,57 procent (2008: 4,85 procent). Ook moet de samenstelling van voornoemde premies worden toegelicht. Daartoe dient de volgende tabel.

Premiebijdragen Pensioenfonds	Feitelijk	Gedempt kostendekkend	Niet gedempt kostendekkend
Totale premie	7.350	7.180	7.726
Waarvan:			
a. deel voor onvoorwaardelijke verplichtingen	3.578	3.578	6.136
b. opslag voor uitvoeringskosten	142	142	142
c. solvabiliteitsopslag	844	844	1.448
d. deel voor voorwaardelijke verplichtingen	2.616	2.616	-
e. op- of afslagen op de gedempte kostendekkende premie	170	-	-

De totale premie is op een prudente inschatting gebaseerd van het op lange termijn verwachte reële beleggingsrendement van 3 procent. Het premiedeel voor de onvoorwaardelijke verplichtingen is bij zowel de feitelijke als de gedempte kostendekkende premie gebaseerd op het op lange termijn verwachte nominale rendement van 6,1 procent, bij de niet gedempte kostendekkende premie op de nominale marktrente van 3,57 procent primo 2009. Uit de vergelijking van de premiedelen blijkt duidelijk wat het effect van demping is en het wel (bij de gedempte benadering) of niet (bij de niet-gedempte benadering) rekening houden met verwachte meeropbrengsten. De opslag voor de uitvoeringskosten bestaat uit een opslag voor incassokosten en een opslag (over zowel nominale als reële verplichtingen) voor excassokosten.

Het premiedeel voor de voorwaardelijke verplichtingen en het premiedeel voor de solvabiliteitsopslag zijn beschikbaar voor de voorwaardelijke verplichtingen. In deze integrale benadering is premiedeel 'd' de sluitpost. Afhankelijk van de hoogte van de nominale marktrente neemt het premiedeel voor de voorwaardelijke verplichtingen toe of af. Hoe lager de nominale marktrente, hoe duurder de onvoorwaardelijke verplichtingen en hoe minder beschikbaar is voor de voorwaardelijke verplichtingen.

Beleggingsresultaten (10)

De beleggingsresultaten bestaan uit de resultaten op de vastgoedbeleggingen, aandelen, vastrentende waarden, derivaten en overige beleggingen.

Hieronder worden deze componenten toegelicht. Het resultaat op beleggingen is als volgt:

Beleggingen	Vastgoed- beleg- gingen	Aandelen	Vast- rentende waarden	Derivaten	Overige beleg- waarden		
Direct resultaat	614	1.462	4.643	2.097	160	8.976	7.285
Indirecte resultaten							
– koersmutatie	928	16.651	5.975	- 1.156	230	22.628	- 49.993
– valutamutatie	30	935	- 256	-	68	777	779
– valutaderivaten	-	-	-	3.281	-	3.281	- 781
Kosten	- 34	- 216	- 149	-	- 88	- 487	- 501
Totaal	1.538	18.832	10.213	4.222	370	35.175	- 43.211
Waarvan:							
voor risico verzekeringsbedrijf						178	- 121
voor risico polishouders						52	- 69

De directe resultaten betreffen nominale renteopbrengsten, dividenden en huuropbrengsten.

Het pensioenfonds is vrijgesteld van dividendbelasting. De indirecte resultaten betreffen het saldo van de actuele waardeontwikkeling van de beleggingen en de valutakoersresultaten.

De valuta-afdekresultaten zijn aan de categorieën toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Bij de derivatenposities zijn de indirecte resultaten gericht op het behalen van absolute return met een gecontroleerd risico. De kosten betreffen zowel kosten van externe beheerders en de fondsen voor gemene rekening als beheerskosten van het uitvoeringsbedrijf. Toerekening van niet direct toewijsbare eigen kosten is naar rato van het belegde vermogen geschied.

In het beleggingsresultaat zijn de resultaten uit securities lending-activiteiten begrepen.

De rentelasten die op securities lending betrekking hebben, zijn onder de post rentelasten passiva beleggingen gerelateerd begrepen. Het resultaat uit hoofde van securities lending bedraagt in totaal € 0,1 miljard (2008: - € 1,8 miljard). Dit bedrag bestaat uit de componenten directe herbeleggingsresultaten en uitleenvergoedingen € 0,7 miljard (2008: € 1,5 miljard), over gestelde zekerheden te betalen rentevergoedingen en kosten - € 0,3 miljard (2008: - € 1,3 miljard) en waardemutaties - € 0,3 miljard (2008: - € 2,0 miljard).

Aandeel derden in beleggingsresultaat**- 43****50**

Het aandeel derden bestaat uit resultaten behaald uit aandeel van derden in de Fondsen voor Gemene Rekening (FGR's), het resultaat op overige door derden ingelegde gelden en het aandeel derden in het resultaat van de geconsolideerde kapitaalbelangen.

Lasten**Uitkeringen (11)**

De post uitkeringen betreft de feitelijk uitgekeerde bedragen aan ouderdoms- en nabestaanden-pensioen OP/NP, alsmede arbeidsongeschiktheidspensioenen (AOP zijnde AAOP, IP en HPT), uitkeringen FP en uitkeringen leven- en schadeverzekeringen. De bedragen en aantallen zijn als volgt te specificeren.

Uitkeringen naar soort	OP/NP	AOP	FP	Verzekeringen		
Bedrag	- 6.364	- 316	- 218	- 342	- 7.240	- 6.911
Aantal gepensioneerden						
ultimo 2009	616.000	66.000	75.000	-		

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen (12)*Pensioenopbouw*

- 5.814

- 3.884

De post pensioenopbouw weerspiegelt het effect van 1 jaar diensttijdopbouw en diensttijddoortelling bij arbeidsongeschiktheid en overlijden op de nominale pensioenverplichtingen aan de actieven. Vooral door een lagere rekenrente (3,57 procent) is de gerealiseerde pensioenopbouw voorziening pensioenverplichtingen in 2009 hoger dan in 2008 (4,85 procent).

Indexering

- 579

-

De waarde van de pensioenaanspraken van de deelgerechtigden neemt, naast de pensioenopbouw, jaarlijks toe met de toegekende indexatie. In 2009 is besloten om met ingang van 1 januari 2010 0,28 procent indexatie te verlenen.

Rentetoevoeging

Rentetoevoeging VPV tegen marktconforme rekenrente van 2,54 procent
nominaal (2008: 4,70 procent)

- 4.980

- 7.200

De waarde van de pensioenaanspraken van de deelgerechtigden neemt, behalve met de pensioenopbouw, jaarlijks toe met rente. Voor het pensioenfonds betekent dat hogere verplichtingen en dus een dotatie aan de voorziening pensioenverplichtingen. Deze dotatie vormt een last. Dergelijke lasten in de verplichtingsfeer moeten in beginsel uit behaalde beleggingsresultaten in de vermogensfeer worden gedekt. De oprenting in het verslagjaar geschiedt tegen de 1 jaarsrente uit de rentetermijnstructuur ultimo voorgaand boekjaar.

Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten

Totaal voor onttrekking voor pensioenuitkeringen

6.848

6.541

Resultaat op kanssystemen

- 597

- 65

Totaal voor uitvoeringskosten

79

77

6.330**6.553**

Toekomstige pensioenuitkeringen worden, rekening houdend met kanssystemen, vooraf actuair berekend en in de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Deze voorziening is namelijk de contante waarde van de verwachte toekomstige uitkeringen. Jaarlijks valt een bedrag uit de voorziening vrij ter dekking van de feitelijke uitkeringen in dat jaar. In deze post is tevens het resultaat op kanssystemen begrepen. Het resultaat wordt gedeeltelijk verklaard door de overdracht van niet-verbruikte FPU-rechten vanuit het VUT-fonds. Deze overdracht moet worden afgezet tegen een overdrachtswaarde van € 271 miljoen aan vermogenskant.

De uitvoeringskosten worden voor wat de incassokosten betreft uit een opslag in de pensioenpremie gedekt en voor wat de excassokosten betreft uit een vrijval uit de voorzieningen. Voor 2009 bedraagt de incasso-opslag OP/NP 0,17 procent van de premiegrondslag OP/NP (2008: 0,17 procent) en de excasso-opslag OP/NP 1,05 procent van de voorziening (2008: 1,05 procent). In het Grondslagenonderzoek 2005 - 2007 is deze excasso opslag gesplitst in een toekenningsopslag van 0,15 procent en een excasso opslag van 0,80 procent. Voor de arbeidsongeschiktheidspensioenen geldt een incasso-opslag van 0,02 procent en een excasso-opslag van 4,60 procent. In het Grondslagenonderzoek 2005-2007 is deze laatste excasso-opslag naar 2,55 procent verlaagd.

Wijziging marktrente

8.571

- 33.331

Begin 2009 correspondeert de rentetermijnstructuur van DNB met een gemiddelde nominale rente van 3,57 procent en eind 2009 met een gemiddelde nominale rente van 3,87 procent. Deze wijziging van rentetermijnstructuur leidt op totaalniveau tot een daling van de voorziening pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

- 11.623

- 71

Deze post heeft met name betrekking op de actualisering van de actuariële grondslagen uit hoofde van het Grondslagenonderzoek (2005-2007) en voor een klein deel op de aanpassing van de grondslagen voor de voorziening overgangsrecht privatisering ABP (OPA). Het berekende effect heeft met name betrekking op de gestegen levensverwachting van zowel mannen als vrouwen.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

– waardeoverdrachten in de actuariële sfeer

194

134

– waardeovernames in de actuariële sfeer

- 169

- 363

Totaal

25

- 229

Wijziging pensioenreglement

- 45

-

Met ingang van 1 januari 2010 is de berekeningsgrondslag voor de AAOP-uitkering met terugwerkende kracht gelijkgesteld aan de berekeningsgrondslag voor de onderliggende WIA-uitkering.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

10

- 91

Dekking uit kostenopslag in de pensioenpremie (13)

62

58

Mutatie voorziening verzekeringsverplichtingen (14)

Opbouw voorziening verzekeringsverplichtingen

- 417

- 611

Rentetoevoeging VVP

- 163

- 125

Onttrekking voor verzekeringsuitkeringen

308

297

Dekking uit onttrekking kosten uit VVP respectievelijk rendementsinhouding

21

13

Overige mutaties verzekeringssfeer

65

133

Totaal

- 186

- 293

Voor unit linked-producten is de rentetoevoeging afhankelijk van de waardeontwikkeling van de onderliggende beleggingen, voor de meeste overige producten is de interesttoevoeging op de yield-curve (DNB) per 31 december 2009 gebaseerd.

De kosten van de verzekeringsprodukten worden deels gedekt uit een inhouding op de premie, deels uit een onttrekking uit de voorzieningen en deels uit een rendementsinhouding. Beide laatste componenten zijn in deze post opgenomen.

Saldo overdrachten van rechten (15)

– waardeoverdrachten in de vermogenssfeer

- 134

-132

– waardeovernames in de vermogenssfeer

121

392

Totaal

- 13

260

Vanwege de lage dekkingsgraad hebben vanaf eind 2008 tot 1 augustus 2009 geen waardeoverdrachten en -overnames kunnen plaatsvinden.

Uitvoeringskosten (netto) (16)

De uitvoeringskosten zijn als volgt:

Salarissen

- 255

- 217

Sociale lasten

- 22

- 18

Pensioenlasten

- 34

- 14

Overige personeelskosten

- 68

- 39

Afschrijvingen

- 29

- 17

Overige bedrijfskosten

- 290

- 153

Subtotaal

- 698

- 458

Af: werkzaamheden voor derden

213

108

Subtotaal

- 485

- 350

Af: toerekening aan beleggingsresultaten

218

186

Netto-uitvoeringskosten

- 267

- 164

De stijging van de netto apparaatskosten is met name door de omslag van een positieve belastingdruk in 2008 naar een negatieve belastingdruk in 2009 van de vennootschapsbelasting te verklaren. Deze omslag komt tot uiting in de post overige bedrijfskosten. De post overige bedrijfskosten betreft verder de kosten voor het inhuren van extern personeel, automatiseringskosten en huisvestingskosten.

De omvang van het gemiddelde personeelsbestand bedroeg:

in fte's

– ABP

10

8

– geconsolideerde kapitaalbelangen

3.881

3.867

in personen

– ABP

11

9

– geconsolideerde kapitaalbelangen

4.175

4.197

(waarvan werkzaam in het buitenland)

(131)

(103)

De gemiddelde verdeling in personen is als volgt:

Directie en staven

354

386

Bedrijfseenheden

2.374

2.204

Dienstverlenende eenheden

1.458

1.616

Rentelasten passiva beleggingen gerelateerd (17)

– rentelasten ontvangen zekerheden in bruikleen gegeven effecten

- 326

- 876

– rentelasten kortgeld o/g

- 43

- 77

- 369**- 953****Overige baten en lasten (18)****253****312**

Deze post betreft vooral een dekking voor de verhoogde uitkeringslasten aan ouderdoms-
pensioenen als gevolg van langer doorwerken na de spijleeftijd van 62 jaar. Deze dekking wordt
door het VUT-fonds gefinancierd.

Toelichting op het geconsolideerde kasstroomoverzicht

De toelichting op de afwijkingen tussen de posten in de geconsolideerde staat van baten en lasten en de posten in het geconsolideerde kasstroomoverzicht is als volgt.

Het integraal consolideren van de hedgefondsen is in de kolom 2008 als overige mutatie verwerkt.

Kasstroom uit pensioen- en verzekeringsactiviteiten

De kasstroom uit pensioen- en verzekeringsactiviteiten laat ten opzichte van voorgaand jaar een stabiel beeld zien. Gedurende de periode dat de dekkingsgraad onder 100 procent lag hebben geen waardeoverdrachten en -overnames mogen plaatsvinden. De ontvangen premies zijn exclusief de kostenopslag in de premies verwerkt. De stijging van deze premies wordt mede veroorzaakt door hogere pensioenopbouw en het langer doorwerken als gevolg van het opschuiven van de spilleeftijd onder het overgangsrecht FPU. Daarnaast is met ingang van 1 juli 2009 een herstelopslag van 1 procentpunt op de kostendeekkende premie OP/NP ad 20,0 procent (exclusief premiepercentage ANW-compensatie ad 0,4 procent) in rekening gebracht. In de betaalde kosten zijn de afschrijvingskosten geëlimineerd.

Kasstroom uit beleggingsactiviteiten

De kasstroom uit beleggingsactiviteiten vertoont jaarlijks grote schommelingen. In het kasstroomoverzicht zijn in de beleggingsopbrengsten de directe beleggingsopbrengsten en het indirect resultaat op derivaten opgenomen. Uit het kasstroomoverzicht blijkt de hoge omloopsnelheid van de beleggingen.

Liquide middelen (19)

De stand van de liquide middelen is als volgt opgebouwd:

In de balans opgenomen bij:

– beleggingen	14.776	24.214
– overige activa	670	361
– passiva beleggingen gerelateerd	- 5.191	- 10.607
Totaal	10.255	13.968

Overige toelichtingen

Actuariële analyse

De actuariële analyse is gesplitst naar het pensioenfonds en het verzekeringsbedrijf.

Pensioenfonds

De behaalde resultaten op het indirecte kapitaalbelang in het verzekeringsbedrijf zijn in de actuariële analyse van het pensioenfonds bij het beleggingsresultaat verantwoord.

Resultaat op premiebijdragen

Premiebijdragen (netto)	7.368	6.596
Pensioenopbouw	- 5.814	- 3.884
	1.554	2.712

Renteresultaat

Beleggingsresultaten	34.949	- 43.169
Aandeel derden in beleggingsresultaat	- 31	29
Rentelasten passiva beleggingen gerelateerd	- 314	- 928
Indexering	- 579	-
Rentetoevoeging	- 4.980	- 7.200
Wijziging marktrente	8.571	- 33.331
	37.616	- 84.599

Resultaat op uitkeringen en uitvoeringskosten

Uitkeringen en uitvoeringskosten	- 7.088	- 6.760
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten uit VPV	6.330	6.553
Dekking uit kostenopslag in de pensioenpremie	62	58
	- 696	- 149

Resultaat overig

Overige baten en lasten	253	279
Saldo overdrachten van rechten	- 13	260

Actuarieel

Wijziging VPV uit hoofde van overdracht van rechten	25	- 229
Wijziging actuariële grondslagen	- 11.623	- 71
Wijziging pensioenreglement	- 45	-
Overige mutaties voorziening verplichtingen	10	- 91
	- 11.393	148

Totaal resultaat

27.081 - 81.888

Toelichting

Het totale resultaat van € 27,1 miljard wordt in hoofdzaak bepaald door het resultaat op beleggingen versus rekenrente van € 37,6 miljard en het actuariële resultaat van - € 11,6 miljard. Het resultaat op beleggingen versus rekenrente wordt met name bepaald door een beleggingsresultaat van € 34,6 miljard (minus rentelasten passiva beleggingen gerelateerd). Het actuariële resultaat wordt hoofdzakelijk bepaald door de overgang op de actuariële grondslagen uit het grondslagenonderzoek 2005-2007.

Verzekeringsbedrijf

Resultaat op beleggingen	67	- 297
Resultaat op uitkeringen en uitvoeringskosten	20	- 21
Overige actuariële resultaten	- 1	75
Resultaat overig	-	-
Totaal resultaat (vóór belasting)	86	- 243

De actuariële analyse heeft uitsluitend betrekking op het leven- en het schadebedrijf en is exclusief het resultaat van enkele kapitaalbelangen, niet zijnde verzekeringsbedrijven.

Segmentatieoverzicht (in € miljoen)

Balans ultimo 2009

	Pensioenfonds incl. beleg- gingsdochters	Verzeke- rings- bedrijf	Uitvoerings- bedrijf	Eliminaties	Geconsoli- deerd
Activa	253.979	3.250	1.352	- 1.312	257.269
Beleggingen	251.801	2.862	62	- 16	254.709
Overige activa	2.178	388	1.290	- 1.296	2.560
Passiva	253.979	3.250	1.352	- 1.312	257.269
Eigen vermogen	7.031	153	603	- 756	7.031
Voorziening verplichtingen	201.033	2.931	-	-	203.964
Belang van derden in beleggingen	611	-	-	-	611
Passiva beleggingen gerelateerd	44.788	62	-	-	44.850
Overige passiva	516	104	749	- 556	813

Resultatenrekening over het jaar 2009

	Pensioenfonds incl. beleg- gingsdochters	Verzeke- rings- bedrijf	Uitvoerings- bedrijf	Eliminaties	Geconsoli- deerd
Baten	42.695	697	669	- 677	43.384
Premiebijdragen (netto)	7.368	446	-	-	7.814
Beleggingsopbrengsten	35.108	222	- 16	- 139	35.175
Aandeel derden in beleggingsresultaat	- 34	-	- 1	- 8	- 43
Overige baten	253	29	686	- 530	438
Lasten	- 15.614	- 631	- 635	603	- 16.277
Mutatie verplichtingen	- 8.105	- 186	-	-	- 8.291
Uitkeringen	- 6.898	- 342	-	-	- 7.240
Rentelasten passiva beleggingen gerelateerd	- 369	-	-	-	- 369
Overige lasten	- 242	- 103	- 635	603	- 377
Resultaat voor belasting	27.081	66	34	- 74	27.107
Belasting	-	- 23	- 5	2	- 26
Resultaat na belasting	27.081	43	29	- 72	27.081

Beloning bestuurders en commissies (in euro)

De beloning bestuurders bestaat uit de beloningen aan de leden van het bestuur en van de commissies.

	Salarissen/ vacatiegelden	Pensioen- lasten		
<i>Leden bestuur</i>				
Drs EHTM Nijpels, voorzitter (vanaf 1 augustus 2009 tot 19 februari 2010)	35.000	-	35.000	-
Mr drs LC Brinkman, voorzitter (tot 1 april 2009)	14.812	2.344	17.156	67.942
Overige leden	755.711	-	755.711	644.163
Totaal	805.523	2.344	807.867	712.105

In 2009 is onder andere in het kader van de crisis op de financiële markten en het opstellen van het herstelplan vaker vergaderd.

De vergoeding voor de overige leden betreft vacatiegelden. De omvang daarvan is afhankelijk van het aantal bestuurs- en commissievergaderingen waaraan deze leden hebben deelgenomen. De heer Borghouts heeft naast zijn vacatiegelden als bestuurslid geen additionele beloning uit hoofde van zijn voorzitterschap ad interim gehad.

Aan de leden van het bestuur zijn geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

Leden van de commissies

Auditcommissie	64.583	21.624
Commissie van beroep	34.685	36.665
Beleggingscommissie	180.887	157.919
Deelnemers- en werkgeversraad	98.099	142.690
Verantwoordingsorgaan	26.248	-
Totaal	404.502	358.898

De bovengenoemde vacatiegelden betreffen de vacatiegelden van de externe leden van deze commissies.

De beloningen van de directieraad betreffende de periode 1 januari tot en met 29 februari 2008 hebben € 370.325 bedragen. Beloningen na deze periode (dus na de ontzaffing) zijn verantwoord in het jaarverslag van de vennootschap waar zij werkzaam zijn.

Overzicht van de in de consolidatie betrokken directe kapitaalbelangen

Entiteiten	Vestigingsplaats	Belang in %	Kernactiviteit
APG Groep NV	Heerlen	100	Deelnemen in, verlenen van diensten aan ondernemingen en uitoefenen verzekeringsbedrijf
APG Strategic Real Estate Pool NV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
BRD Vastgoed Holding BV	Heerlen	100	Managementmaatschappij voor beleggingen in Duitsland
Britannica Ltd	Jersey	100	Beleggen in onroerend goed
Cargill Carbon A&C Holdings Ltd	Cayman Islands	80	Beleggen in commodities
CHEP Fund Ltd	Jersey	100	Beleggen in onroerend goed
CRM Fund Limited	Jersey	100	Beleggen in onroerend goed
Drooge Vaate I NV	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Externe Hypothecaire Beleggingen			
Heerlen BV	Heerlen	100	Houdstermaatschappij
Imagem CV	Hilversum	99	Beleggen in innovatie
ING Kantoren BewaarMaatschappij II BV	Den Haag	100	Bewaarder van activa
Kat Fund LLC	Delaware (VS)	100	Beleggen via hedgefondsen
Koala Property Inv. Pty Ltd.	Sydney	100	Beleggen in onroerend goed
Kookaburra Investments LLC	Delaware (VS)	100	Beleggen in onroerend goed
Langoer Investments Holding BV	Heerlen	100	Beleggen van vermogen
Limetree Investments Inc.	Delaware (VS)	100	Houdstermaatschappij
Lumbercy BV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Mauro BV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
New Holland Absolute Return Fund I Ltd	Cayman Islands	100	Beleggen via hedgefondsen
New Holland Absolute Return Fund II BV	Heerlen	100	Optreden als behorend vennoot in CV's
Oiltree Investments Holdings BV	Amsterdam	100	Fiscale beleggingsinstelling
Outlet Ltd	Jersey	100	Beleggen in onroerend goed
Osib Financial Holding BV	Amsterdam	75	Beleggen in onroerend goed
Parijs Kantoren Fonds BV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
PARNIB-ABP Investments BV	Den Haag	67	Beheren private equity beleggingen
Partalia Ltd	Jersey	100	Beleggen in onroerend goed
Parvenor SARL	Luxemburg	100	Beleggen in onroerend goed
Platypus Investments LLC	Delaware (VS)	100	Beleggen in onroerend goed
Restalux BV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Santa Juana Limited	Jersey	56	Beleggen in commodities
Storm ABP Holding BV	Amsterdam	100	Houdstermaatschappij
Terzo Dof Investments CV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Terzo Dof Investments BV	Amsterdam	100	Houdstermaatschappij
Tooronga Investments LLC	Delaware (VS)	100	Beleggen in onroerend goed
Wallaby Investments LLC	Delaware (VS)	100	Beleggen in onroerend goed
Zoolondon Investments BV	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed

Een volledige lijst van kapitaalbelangen inclusief (klein)dochters is gedeponneerd bij de Kamer van Koophandel te Maastricht.

**Overzicht van de belangrijkste in de consolidatie betrokken belangen in de Fondsen
voor Gemene Rekening (FGR's)**

Entiteiten	Vestigingsplaats	Belang in %	Kernactiviteit
APG Commodities Pool	Heerlen	100	Beleggen voor gemene rekening
APG Fixed Income Credits Pool	Heerlen	99,97	Beleggen voor gemene rekening
APG Index Linked Bonds Pool	Heerlen	99,97	Beleggen voor gemene rekening
APG Treasuries Pool	Heerlen	99,96	Beleggen voor gemene rekening
APG Strategic Real Estate Pool	Heerlen	100	Beleggen voor gemene rekening
APG Tactical Real Estate Pool	Heerlen	99,94	Beleggen voor gemene rekening
APG Developed Markets Equity Pool	Heerlen	99,99	Beleggen voor gemene rekening
APG Emerging Markets Equity Pool	Heerlen	99,99	Beleggen voor gemene rekening
APG Private Equity Pool 2009	Heerlen	89,78	Beleggen voor gemene rekening

Enkelvoudige jaarrekening 2009

Enkelvoudige balans (na resultaatbestemming)

ACTIVA

Beleggingen

– vastgoedbeleggingen	20.544	18.764
– aandelen	82.227	56.108
– vastrentende waarden	111.911	124.225
– derivaten	14.440	27.363
– overige beleggingen	18.874	12.710
	247.996	239.170

Overige activa

	2.095	1.672
--	-------	-------

Totaal activa

250.091 **240.842**

PASSIVA

Eigen vermogen

	7.031	- 20.050
--	-------	----------

Voorziening pensioenverplichtingen (VPV)

	201.033	192.928
--	---------	---------

Belang van derden in beleggingen

	216	224
--	-----	-----

Passiva beleggingen gerelateerd

– ontvangen zekerheden voor in bruikleen gegeven effecten	21.896	35.775
– derivaten	13.867	21.369
– kortgeld o/g	5.719	10.231
	41.482	67.375

Overige passiva

	329	365
--	-----	-----

Totaal passiva

250.091 **240.842**

Enkelvoudige staat van baten en lasten

2009

2008

Resultaat deelnemingen (na belasting)

	134	- 78
--	-----	------

Overige baten en lasten

	26.947	- 81.810
--	--------	----------

Totaal saldo van baten en lasten

27.081 **- 81.888**

Toelichting op de enkelvoudige financiële overzichten

De grondslagen voor de financiële verslaggeving die in de enkelvoudige financiële overzichten zijn gehanteerd, zijn dezelfde als die in de geconsolideerde jaarrekening zijn toegepast.

De voor de bepaling van de dekkingsgraad benodigde grootte beschikbaar vermogen kan uit de enkelvoudige balans worden afgeleid door de post totaal activa te verminderen met de posten belang van derden in beleggingen, passiva beleggingen gerelateerd en overige passiva. Het beschikbaar vermogen ultimo 2009 ad € 208.064 miljoen (2008: € 172.878 miljoen), zoals vermeld in de meerjarencijfers is derhalve als volgt te bepalen:

Totaal activa	250.091	240.842
– Belang van derden in beleggingen	- 216	- 224
– Passiva beleggingen gerelateerd	- 41.482	- 67.375
– Overige passiva	- 329	- 365
Beschikbaar vermogen	208.064	172.878

Behoudens de posten voor het verzekeringsbedrijf wijken de enkelvoudige cijfers nauwelijks van de geconsolideerde cijfers af. Zodra de enkelvoudige cijfers in materiële zin van de geconsolideerde cijfers gaan afwijken, zullen de toelichtingen bij de enkelvoudige financiële overzichten worden uitgebreid. Naar verwachting is dit in het verslagjaar 2010 relevant.

Door toepassing van het nieuwe balansmodel zijn in de enkelvoudige balans de beleggingen per categorie opgenomen inclusief de waarde van de participaties van ABP in de zogenoemde fondsen voor gemene rekening (FGR's). Negatieve derivatenposities, belangen van derden en dergelijke zijn opgenomen op de passiefzijde van de balans.

Met ingang van 2010 zullen -naast ABP- andere pensioenfondsen participaties nemen in de FGR's. Dit zal tot gevolg hebben dat zowel de beleggingen als de post belang van derden in beleggingen in de geconsolideerde balans beduidend zullen gaan afwijken van genoemde posten in de enkelvoudige balans. Dit effect komt ook naar voren in de staat van baten en lasten.

Ook zullen in 2010 de treasury-activiteiten in een aparte vennootschap worden ondergebracht. Dit betekent dat vanaf 2010 de enkelvoudige financiële overzichten uitsluitend het financieel effect weergeven van treasurytransacties die rechtstreeks voor het fonds zijn afgesloten.

Overige activa

Onder de overige activa zijn deelnemingen opgenomen. Het betreft deelnemingen die niet als één van de specifieke beleggingscategorieën kunnen worden aangemerkt. Het verloop van de in de post overige activa opgenomen post deelnemingen is als volgt.

Waarde primo	577	521
Aankopen	13	797
Verkopen	-	- 245
Waardeontwikkeling	134	- 78
Overige mutaties	-	- 418
Waarde ultimo	724	577

In het kader van de ontzaffing heeft ABP het uitvoeringsbedrijf 'at arm's length' in 2008 verkocht aan een daartoe opgerichte (klein)dochter. Deze (klein)dochter heeft deze transactie deels met vreemd vermogen gefinancierd, verkregen van ABP. De lening is onder de deelnemingswaarde opgenomen.

De post overige mutaties heeft betrekking op eliminatie van verkoopresultaten binnen de groep.

Eigen vermogen

Het verloop van de algemene reserve is als volgt:

Beginstand	- 20.050	61.838
Fondsresultaat	27.081	- 81.888
Eindstand	7.031	- 20.050

Honorarium accountant

Ingevolge BW titel 9, artikel 382a moet in de enkelvoudige jaarrekening op geconsolideerde basis informatie worden opgenomen over de door de externe accountant en de accountantsorganisatie (conform de Wet toezicht accountantsorganisaties) ten laste van de rechtspersoon gebrachte totale honoraria. In verband met de benoeming van een andere certificerend accountant zijn de over 2008 vermelde cijfers niet vergelijkbaar met die van 2009. De kosten van de externe accountant in Nederland bedragen in 2009 voor de hele groep € 0,6 miljoen voor auditservices en audit related services (2008: € 1,6 miljoen), € - miljoen voor belastingadvies (2008: € 0 miljoen) en € 0,8 miljoen voor overige diensten (2008: € 0,7 miljoen).

Overige gegevens

Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum die van zodanig belang zijn dat het niet toelichten ervan de oordeelsvorming van de gebruikers van de jaarrekening zou hebben kunnen beïnvloeden.

Statutaire winstverdeling

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het fondsresultaat wordt echter jaarlijks geheel ten gunste of ten laste van de algemene reserve gebracht.

Het jaarverslag is, mede op basis van een positief advies van de deelnemersraad en de werkgeversraad, vastgesteld in de bestuursvergadering van de Stichting Pensioenfonds ABP op 29 april 2010.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds ABP te Heerlen is aan Towers Watson B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2009.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de fondsmiddelen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

In overeenstemming met de richtlijn "Samenwerking tussen accountant en actuaar ter zake van de controle van verantwoordingen van verzekeringsinstellingen" heeft de accountant van het pensioenfonds mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid en de volledigheid van de administratieve basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeelsvorming van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens en de bevindingen van de accountant ten aanzien hiervan zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt voor mijn beoordelingswerkzaamheden heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht:

- heb ik ondermeer onderzocht of de voorziening pensioenverplichtingen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld, en
- heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. Ik heb mij een oordeel gevormd over de waarschijnlijkheid waarmee het pensioenfonds de tot balansdatum aangevane verplichtingen kan nakomen, mede in aanmerking nemend het financieel beleid van het pensioenfonds.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De voorziening pensioenverplichtingen is, overeenkomstig de beschreven berekeningregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen. Gemeten naar de wettelijke maatstaf is ten aanzien van de verplichtingen aangegaan tot balansdatum, sprake van een dekkingstekort.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan alle artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikelen 131 en 132. Ik heb geen aanwijzingen dat niet is voldaan aan artikel 135.

De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds ABP is naar mijn mening onvoldoende, vanwege een dekkingstekort.

Apeldoorn, 29 april 2010

ir drs G Veluwenkamp AAG

verbonden aan Towers Watson BV

Aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds ABP

Accountantsverklaring

Verklaring betreffende de jaarrekening

Wij hebben de in dit jaarverslag op pagina 91 tot en met 160 opgenomen jaarrekening 2009 van Stichting Pensioenfonds ABP (hierna 'de stichting') te Heerlen bestaande uit de geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2009 en de geconsolideerde en enkelvoudige staat van baten en lasten over 2009 met de toelichting gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van de stichting is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van het bepaalde in artikel 146 Pensioenwet. Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de stichting. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van de stichting heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds ABP per 31 december 2009 en van het resultaat over 2009 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW met inachtneming van het bepaalde in artikel 146 Pensioenwet.

Verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties

Op grond van de wettelijke verplichting ingevolge artikel 2:393 lid 5 onder f BW melden wij dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening zoals vereist in artikel 2:391 lid 4 BW.

Amsterdam, 29 april 2010

Deloitte Accountants BV

Origineel getekend door JGCM Buné RA

Personalia 2009

In onderstaand overzicht zijn de personalia van de leden van het bestuur opgenomen, met vermelding van hun hoofdfuncties en relevante nevenfuncties, alsmede de leden van de bestuurscommissies, de deelnemersraad, de werkgeversraad en het verantwoordingsorgaan.

Bestuur

mr drs LC Brinkman (afgetreden per 1 april 2009)

Hoofdfunctie: voorzitter Bouwend Nederland

Nevenactiviteiten: vice-voorzitter VNO-NCW, voorzitter raad van commissarissen APG Groep NV, lid Sociaal-Economische Raad, president-commissaris Rabo-Bouwfonds/Friesch-Groningse Hypotheek bank, commissaris Philip Morris Holland, commissaris DuPont Nederland, president-commissaris Cultuurfonds Triodos Bank, president-commissaris Zuidas Onderneming Amsterdam i.o., voorzitter Nederlandse Rode Kruis

mr HCJL Borghouts (voorzitter ad interim van 1 april 2009 tot 1 augustus 2009)

Hoofdfunctie: Commissaris van de Koningin in Noord-Holland (tot 1 december 2009)

Nevenactiviteiten: voorzitter bestuur Stichting Bijzondere Leerstoel 'De overheid als arbeidsorganisatie', voorzitter raad van toezicht Expertisecentrum Forensische Psychiatrie, lid raad van advies Nederlands Genootschap van Burgemeesters (tot 1 augustus 2009)

drs EHTM Nijpels (periode 1 augustus 2009 tot 19 februari 2010)

Hoofdfunctie: voorzitter NLingenieurs, voorzitter Thuiswinkel.Org

Nevenactiviteiten: Lid Dagelijks en Algemeen Bestuur VNO-NCW (voortvloeiend uit het voorzitterschap NLingenieurs), voorzitter raad van toezicht Reclassering Nederland, voorzitter raad van toezicht TROS, voorzitter raad van commissarissen Tinguely, voorzitter raad van toezicht van de Raad voor Accreditatie, voorzitter Stichting Milieu Centraal

WJ Berg

Hoofdfunctie: penningmeester CNV Onderwijs

Nevenactiviteiten: bestuurslid Stichting VUT-fonds Overheidspersoneel, bestuurslid A en O fondsen SOM en Zestor, lid werkgroep pensioenen CNV Vakcentrale, lid CAO coördinatorenoverleg CNV Vakcentrale, voorzitter regiocomité en lid ledenraad Vereniging VU Windesheim

dr LJCM Le Blanc

Hoofdfunctie: chief financial officer, Urenco Ltd.

Nevenactiviteiten: lid Conseil de Surveillance Altarea

mr CW van Boetzelaer (afgetreden per 1 april 2009)

Hoofdfunctie: geen

Nevenactiviteiten: voorzitter Trust/Houdster Maatschappijen Compass (Bata) Groep, lid raad van commissarissen APG Groep NV

mw M Doornekamp (per 1 april 2009)

Hoofdfunctie: Directeur Velocity Private Equity BV/Velocity Capital BV

Nevenactiviteiten: lid en vice-voorzitter raad van commissarissen Menzis, voorzitter Audit Commissie Menzis, lid raad van commissarissen Darlin NV directeur BMB BV, lid raad van commissarissen Zecco International BV (voorzitter), lid raad van commissarissen OTB Group BV (voorzitter)

K Kruithof (afgetreden per 1 april 2009)

Hoofdfunctie: bestuursadviseur CNV Publieke Zaak

Nevenactiviteiten: bestuurslid Stichting VUT-fonds Overheidspersoneel

mr JN van Lunteren

Hoofdfunctie: organisatieadviseur bij Het Expertise Centrum

Nevenactiviteiten: voorzitter Centrale Commissie voor de Statistiek, lid raad van commissarissen Dutch Infrastructure Fund BV, lid auditcommittee ministerie van OC&W

CAM Michielse

Hoofdfunctie: directeur Centrale van Middelbare en Hogere Functionarissen (CMHF) (tot 1 februari 2010)

Nevenactiviteiten: bestuurslid Pensioenfondsen KPN van werknemerszijde, lid pensioencommissie Vakcentrale MHP (tot 1 februari 2010), plaatsvervangend lid SER-commissie pensioenen (tot 1 februari 2010), bestuurslid Spaarfonds SCO, lid Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid namens de CMHF (tot 1 februari 2010), bestuurslid Stichting VUT-fonds Overheidspersoneel, lid bestuursraad CAOP

PIW Oudenaarden (per 1 april 2009)

Hoofdfunctie: lid bestuur CNV Publieke Zaak

Nevenactiviteiten: secretaris CCOOP, secretaris VUT-fonds Overheidspersoneel

AA Rolvink

Hoofdfunctie: bestuurslid AOB/penningmeester

Nevenactiviteiten: bestuurslid Stichting VUT-fonds Overheidspersoneel, lid Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid, voorzitter Stichting Loyalis

drs XJ den Uyl*Hoofdfunctie:* bondssecretaris Abvakabo FNV*Nevenactiviteiten:* voorzitter ACOP FNV, voorzitterSamenwerkende Centrales van Overheidspersoneel (SCO),
(vice-)voorzitter Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid,
lid bestuursraad CAOP, lid bestuur Vereniging

Bedrijfstakpensioenfondsen

mr JPW Kloppe*Hoofdfunctie:* geen*Nevenactiviteiten:* voorzitter visitatiecommissie PensioenfondsKasBank; lid raad van advies Pensioen Bestuur & Management,
commissaris Graphic Holding BV, voorzitter commissie intern
toezicht van de Stichting Pensioenfonds Unilever Nederland
'Progress', lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds TDV**mr drs GAA Verkerk***Hoofdfunctie:* burgemeester van Delft*Nevenactiviteiten:* lid bestuur van de Vereniging van Nederlandse
Gemeenten (VNG), voorzitter college van arbeidszaken van de
VNG**drs MA Scheltema** (per 1 maart 2010)*Hoofdfunctie:* commissaris/toezichthouder*Nevenactiviteiten:* raad van commissarissen Triodos Bank, raad
van commissarissen ASR Verzekeringen, lid raad van toezicht
ECN, lid van de commissie externe verslaggeving AFM, lid raad
van toezicht Rijksmuseum en voorzitter curatorium post doctorale
controllersopleiding aan de Vrije Universiteit van Amsterdam.**BHJJM Völkers***Hoofdfunctie:* geen*Nevenactiviteiten:* lid bestuur Stichting Loyalis, lid Raad voor
Civiel-Militaire Zorg en Onderzoek**drs T de Swaan** (tot 20 maart 2009)*Hoofdfunctie:* geen*Nevenactiviteiten:* voorzitter raad van commissarissen Van
Lanschot NV, vice-coorzitter raad van commissarissen Ahold,
lid raad van commissarissen DSM, non-executive director
GlaxoSmithKline, non-executive director Zurich Financial
Services, penningmeester Koninklijk Concertgebouworkest,
penningmeester raad van toezicht NKL/AvL, chairman advisory
board RSM, voorzitter Stichting Steun VUmc MS Centrum
Amsterdam**J Witvoet***Hoofdfunctie:* geen*Nevenactiviteiten:* voorzitter Stichting Zorgzaam, bestuurslid
Stichting VUT-fonds Overheidspersoneel, bestuurslid Stichting
Ziektekosten Verzekering Krijgsmacht (SZVK), lid ledenraad
ACHMEA, voorzitter commissie van beroep ABP**Auditcommissie***Bestuursleden*

mr drs LC Brinkman, voorzitter (tot 1 april 2009)

mr HCJL Borghouts, voorzitter (per 1 april 2009)

WJ Berg (tot 1 juli 2009)

dr LJCM Le Blanc

CAM Michielse (tot 1 juli 2009)

PIW Oudenaarden (per 1 juli 2009)

AA Rolvink

mr drs GAA Verkerk (tot 1 juli 2009)

BHJJM Völkers

J Witvoet (per 1 juli 2009)

*Externe leden***drs FJM Crone***Hoofdfunctie:* burgemeester Leeuwarden*Nevenactiviteiten:* korpsbeheerder Politie Fryslân, voorzitterRegionaal College Politie Fryslân, voorzitter Regionale Hulp-
verleningsdienst Fryslân, voorzitter Bestuurscommissie Veiligheid,
Rampenbeheersing en Gezondheid (Fryslân), lid Veiligheidsberaad
(landelijk beraad Voorzitters Veiligheidsregio's), voorzitter Stichting
Herdenking Gevallen 4 mei, lid raad van toezicht VARA, lid van
het dagelijks bestuur van het Korpsbeheerdersberaad vts Politie
Nederland, lid van de raad van toezicht van de Stichting Energy
Valley

Commissie fondsbeleid	Remuneratiecommissie	AC
mr drs LC Brinkman, voorzitter (tot 1 april 2009)	mr CW van Boetzelaer (tot 1 april 2009)	PGJ Jong
mr HCJL Borghouts, voorzitter (per 1 april 2009 tot 1 augustus 2009)	mr drs LC Brinkman, voorzitter (tot 1 april 2009)	ing JCH Kessen
drs EHTM Nijpels, voorzitter (per 1 augustus 2009)	drs EHTM Nijpels, voorzitter (per 1 augustus 2009)	RWE Raats (voorzitter Deelnemersraad)
WJ Berg	mw M Doornekamp (per 1 april 2009)	JG Willems
mr CW van Boetzelaer (tot 1 april 2009)	mr JN van Lunteren	<i>CMHF</i>
mw M Doornekamp (per 1 april 2009)	AA Rolvink	dr JBA Kipp
dr LJCM Le Blanc	drs XJ den Uyl	WBM Treu
mr JN van Lunteren	Bestuurscommissie SLA	ir AW Verburg (vice-voorzitter Deelnemersraad)
CAM Michielse	mr JN van Lunteren - voorzitter	drs MAM Weusthuis
AA Rolvink	PIW Oudenaarden	<i>Gepensioneerdenfractie NVOG</i>
drs XJ den Uyl	BHJJM Völkers	ir B Koster
BHJJM Völkers	J Witvoet	S van der Schoot
Commissie beleggingsbeleid	Deelnemersraad	Werkgeversraad
mr drs LC Brinkman, voorzitter (tot 1 april 2009)	<i>ACOP FNV</i>	<i>Sector MBO-raad</i>
mr JN van Lunteren, voorzitter (per 1 april 2009)	SJP Bakker	WGG van Dalen (voorzitter Werkgeversraad)
WJ Berg (per 1 oktober 2009)	JMH Beurskens	
mr CW van Boetzelaer (tot 1 april 2009)	AGJ Boender	<i>Sector PO-raad</i>
mw M Doornekamp (per 1 april 2009)	JF Custers	drs PH van der Veen
dr LJCM Le Blanc	AJM Debie	mr JAP Veringa
CAM Michielse	JA Eringaard	
drs XJ den Uyl	mw M van de Grift	<i>Sector VO-raad</i>
J Witvoet (tot 1 oktober 2009)	JJJ Grobbée	LFP Niessen
	JHO Grönloh	H Schutt
Beleggingscommissie	RJ Hamann	
<i>Externe leden</i>	mw JM de Jong-de Leeuw	
dr F Fröhlich, voorzitter	JA van Nie	<i>Sector NFU (UMC's)</i>
drs L de Bever	mw drs ing CAM Oostvriesland-van der Zanden	mr JA Wenneker (vice-voorzitter Werkgeversraad)
S Evans	mw JHM Rutten	
prof dr P de Grauwe	W Salverda	<i>Sector HBO-raad</i>
KN Kjaer	prof dr ir FW Sluiter	A Jonkman
	L Vliet († 13 maart 2009)	
Commissie van Beroep	A van Wamelen	<i>Sector rijk</i>
<i>Bestuursleden</i>	<i>CCOOP</i>	BM Baert
K Kruithof (tot 1 april 2009)	EWP van Boven	mw drs CA van Ogtrop
BHJJM Völkers (per 1 april 2009)	GAMC Dijkers	
J Witvoet, voorzitter	FJG Hintzen	<i>Sector defensie</i>
	CM Kruf	mr AJ van der Knaap
<i>Externe leden</i>	FJC van der Looy	<i>Sector politie</i>
mr R Barnhoorn	HG de Pee	K de Neef
AC van Pelt	RG Selles	
mr M van Seventer	mw MJ de Sutter-Besters	<i>Sector rechterlijke macht</i>
mr MJF Stelling		H Springer
mw mr ESM van Zadelhoff		

Sector gemeenten

mw drs J Boere

WFM Heijmans

Geleding pensioengerechtigde deelnemers

JJJ Grobbée (voorzitter)

AGJ Boender

JHO Grönloh

Sector provincies

JThJ Janssen

FJG Hintzen

PGJ Jong

dr JBA Kipp

Sector waterschappen

-

ir B Koster

CM Kruf

S van der Schoot

Sector WVOI

mw MJ Mathot

prof dr ir FW Sluiter

ir AW Verburg

A van Wamelen

Sector VSNU

-

Klachteninstantie werkgeversraad

G Verheij, voorzitter (per 1 september 2009)

Werkgeversvereniging Energie- en Nutsbedrijven (WENb)

mr HP Borra

GAW van Dalen

LGLM Poell

mr NJH Sijben

mw mr MGW Robbers-van der Borg

mr PCF vd Vlugt

mr MJF Stelling

Verantwoordingsorgaan*Geleding werkgevers*

mr JAP Veringa (vice-voorzitter)

BM Baert

mw drs J Boere

WGG van Dalen

JThJ Janssen

mr AJ van der Knaap

mw drs CA van Ogtrop

H Schutt

H Springer

drs PH van der Veen

mr PCF van der Vlugt

mr JA Wenneker

Bestuursbureau

drs NJM Beuken, directeur

drs M Wiesemann, plaatsvervangend directeur

Externe actuaris

Towers Watson BV

Externe accountant

Deloitte Accountants BV

Geleding actieve deelnemers

JMH Beurskens

EWP van Boven (vice-voorzitter)

mw JM de Jong-de Leeuw

ing JCH Kessen

JA van Nie

mw drs ing CAM Oostvriesland-van der Zanden

HG de Pee

RWE Raats

mw JHM Rutten

W Salverda

R Selles

WBM Treu

Afkortingen en begrippen

Afkortingen

AAOP ABP arbeidsongeschiktheidspensioen

ABTN actuariële en bedrijfstechnische nota

ALM asset liability management

AOP arbeidsongeschiktheidspensioen

APG APG Algemene Pensioen Groep

AOW Algemene Ouderdomswet

CBS Centraal Bureau voor de Statistiek

CEM Cost Effectiveness Measurement

DNB De Nederlandsche Bank

ESG Maatschappelijk verantwoord ondernemen (Environmental, social and governance)

FGR Fonds voor Gemene Rekening

FP flexibel pensioen

FPU Regeling flexibel pensioen en uittreden

FTK Financieel Toetsingskader

HPT herplaatsingstoelage

IBNR Incurred But Not Reported

NP nabestaandenpensioen

OP ouderdomspensioen

SLA service level agreement

STAR Stichting van de Arbeid

UPO uniform pensioenoverzicht

VPV voorziening pensioenverplichtingen

VUT Regeling vervroegd uittreden

VVP voorziening verzekeringsverplichtingen

Wet BPF Wet betreffende verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds

UWV Uitvoering werknemersverzekeringen

Begrippen

ABP KeuzePensioen Pensioenproduct van ABP dat keuzemogelijkheden biedt ten aanzien van uitruil van ouderdoms- en partnerpensioen en de mogelijkheid van flexibilisering door de keuzemogelijkheid van parttime-pensioen

Actief risico Het verschil in samenstelling tussen de eigen portefeuille en de normportefeuille

Asset Beleggingscategorie

Asset Backed Securities (ABS) Gesecuritiseerde schuldvorderingen van financiële instellingen uit hoofde van activa die omgezet zijn in obligaties en vrij verhandelbaar zijn

Asset liability management Analyse van de onderlinge samenhang van de ontwikkeling van beleggingen (assets) en verplichtingen (liabilities) ter toetsing van het premie-, indexatie- en beleggingsbeleid

Basispunt 0,01 procentpunt

Beklemde reserve Reserve die niet voor uitkering in aanmerking komt

Benchmark Norm waarmee kosten en prestaties van instellingen uit dezelfde sector worden vergeleken

Cash collateral Ontvangen zekerheden in contanten

Collateralfonds Fonds waarin verkregen en verstrekte zekerheden (obligaties of contanten) zijn ondergebracht

Commodities Beleggingen in goederen en grondstoffen (verbruiksartikelen)

Compliance Handelen in overeenstemming met (in- en externe) wet- en regelgeving en integriteitsbeleid

Corporate governance Goed ondernemerschap, gericht op (het toezien op) integer en transparant handelen en het afleggen van verantwoording daarover

Cross currency swap Een overeenkomst om rentestromen in verschillende valuta te ruilen zonder uitwisseling van de hoofdsommen zelf

Defined benefit Pensioensysteem waarbij de pensioentoezegging is uitgedrukt in een percentage van het laatstverdiende of gemiddelde salaris (dus een zekere uitkomst)

Defined contribution Pensioensysteem waarbij de pensioen-toezegging bestaat uit een jaarlijkse inleg die voor rekening en risico van de pensioengerechtigde wordt belegd (dus een onzekere uitkomst)

Dekkingsgraad De mate waarin de toegezegde pensioenverplichtingen zijn gedekt door aanwezig vermogen

Derivaten Financiële instrumenten die worden gebruikt voor het beheersen van balans- en beleggingsrisico's en het realiseren van de strategische beleggingsmix

Disconteringsvoet De rentevoet op basis waarvan toekomstige lasten (of baten) contant worden gemaakt

Duration Gewogen gemiddelde looptijd van een belegging rekening houdend met de momenten van vrijvallende geldstromen en terugbetaling

Exposure Marktwaaarde van een asset of in het geval van derivaten de waarde van de onderliggende asset

Future Op de beurs verhandeld termijncontract met verplichte levering van de onderliggende waarden in de toekomst tegen een vooraf vastgestelde prijs

Hedgfondsen Beleggingsfondsen die op basis van een vastgelegde strategie proberen een positief rendement te behalen onafhankelijk van het marktrendement. Het zijn vaak fondsen met een besloten karakter die met geleend geld opereren en gebruikmaken van afgeleide producten (derivaten)

High yield Hoog renderende belegging met bijbehorend hoger risicoprofiel

Indexatie Aanpassing van de toegezegde pensioenrechten aan de algemene loonontwikkeling in enig jaar. De indexatie is strikt voorwaardelijk

Indexobligatie Obligatie waarvan de couponbetaling wordt gecorrigeerd voor de inflatie

Inflatie Geldontwaarding

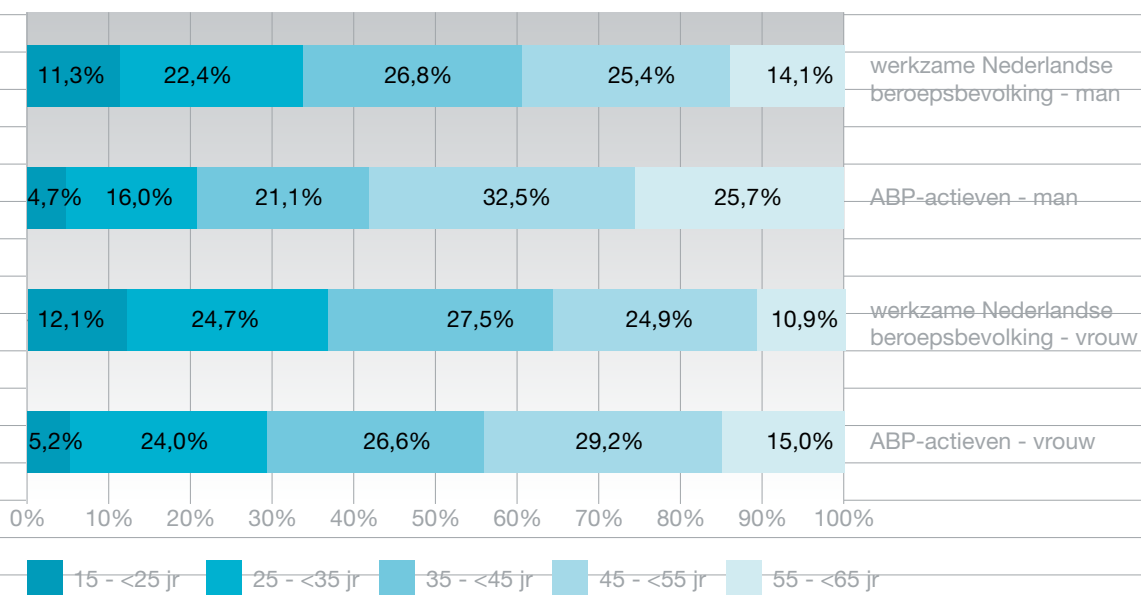
Initial margin Dekkingsbedrag dat voor een futurepositie moet worden aangehouden bij het openen van een positie

Intraday faciliteit Kortlopende vermogenstitels die binnen een dag afgerekend worden

Investment grade Beschrijving van de kwaliteit van bijvoorbeeld een obligatie waarbij de rating een belangrijke indicator is. Alles boven de BBB rating is relatief veilig en vaak voor pensioenfondsen voorgeschreven	Swaption Een optie op een swap, bijvoorbeeld gebruikt om de duration te sturen
Look-through Het toedelen van posities naar de beleggingscategorie waarop ze betrekking hebben om een zo zuiver mogelijk beeld te krijgen van de beleggingsrisico's	Tegenpartijrisico Risico dat onze tegenpartijen niet voldoen aan hun verplichtingen jegens ABP
Margin call Bijstorting van zekerheden als (extra) dekking voor een aangegane positie	Tracking error Het verschil in rendement tussen de portefeuille en de benchmark
Mortgage Backed Securities (MBS) Gesecuritiseerde schuldvoorderingen van hypotheekverstrekkers uit hoofde van verstrekte hypotheken die omgezet zijn in obligaties en vrij verhandelbaar zijn	Uitvoeringsbedrijf Het uitvoeringsapparaat van het bedrijf waaraan ABP de uitvoering heeft uitbesteed, te weten APG
Nominaal Uitgedrukt in geldwaarde of procenten zonder rekening te houden met toekomstige loon- of prijsinflatie	Vastgoedfondsen Beleggingsfondsen waarvan het kapitaal is belegd in vastgoed
Normportefeuille De vooraf gedefinieerde samenstelling van de beleggingsportefeuille met bijbehorende benchmarks, waaraan de behaalde beleggingsrendementen achteraf worden getoetst	Vastrentende waarden Beleggingen met een vaste looptijd en een overeengekomen plan van rente en aflossing, zoals onderhandse leningen, obligaties en hypothecaire leningen
Optie Het op een optiebeurs verhandelbare recht om gedurende een bepaalde periode een vaste hoeveelheid onderliggende waarde te kopen of te verkopen tegen een vooraf vastgestelde prijs	Valutatermijncontracten Een valutatermijncontract is een overeenkomst om op een toekomstig tijdstip vreemde valuta tegen een afgesproken koers en hoeveelheid aan te kopen of te verkopen. De afgesproken koers is opgebouwd uit een koers op het moment van afsluiten, de spotkoers, en een opslag. De opslag is gebaseerd op het renteverskil tussen de twee betrokken valuta's
Overgangsrecht FPU Na afschaffing van de FPU per 1 januari 2006 is voor deelnemers die voor 1950 zijn geboren en sedert 1 april 1997 ononderbroken deelnemer van ABP zijn geweest, bij wijze van overgangsrecht de vroegere FPU grosso modo van kracht gebleven, zij het dat de betrokken deelnemers enkele maanden langer moeten doorwerken om hetzelfde uitkeringsniveau te bereiken	Vereiste dekkingsgraad De dekkingsgraad waarbij juist voldoende overdekking aanwezig is, zodat er net geen sprake is van een reservetekort
Overlay Het via overkoepelend beheer sturen van posities over alle portefeuilles heen (bijvoorbeeld valutaposities)	Volatiel In de financiële markten is de volatiliteit de mate van beweeglijkheid van een financieel product
Private equity Participatie in het risicodragend vermogen van niet beursgenoteerde ondernemingen	Voorziening pensioenverplichtingen (VPV) De contante waarde van alle verwachte toekomstige pensioenuitkeringen voortvloeiend uit de aanspraken van zowel actieven en slapers als gepensioneerden. In wettelijke context wordt hiervoor ook wel de term technische voorziening gebruikt
Repo Repurchase order. Overeenkomst waarbij tegen een vooraf gestelde aan- of verkoopprijs en tijdstip stukken worden uitgewisseld met behoud van economisch risico	Voorziening verzekeringsverplichtingen (VVP) De contante waarde van alle verwachte toekomstige verzekeringsverplichtingen voortvloeiend uit aanspraken van polishouders. In wettelijke context wordt hiervoor ook wel de term technische voorziening gebruikt
Samenvallende diensttijd Diensttijd gelijktijdig door deelnemer en partner opgebouwd	Zakelijke waarden Aandelen, private equity, commodities en onroerend goed
SAS70 type II Internationaal erkend kwaliteitslabel gebaseerd op een auditstandaard	Z-score Maatstaf die het verschil meet tussen het feitelijk behaalde rendement en het rendement van de vooraf gedefinieerde normportefeuille, rekening houdend met kosten
Securities lending Het uitlenen van beleggingen waarbij het economisch eigendom behouden blijft en waarvoor een vergoeding wordt ontvangen	
Shortpositie Een positie waarbij een verplichting is aangegaan om in de toekomst stukken te leveren zonder de stukken te bezitten op het moment van aangaan van de verplichting, waarbij het tegenpartijrisico wordt gemitigeerd met behulp van onderpand	
Slapers Deelnemers van een pensioenfonds die niet langer bij dit fonds pensioenrechten opbouwen	
Spread Het rendementsverschil tussen twee vermogenstitels	
Swap Een swap is een derivaat waarbij partijen kasstromen of risico's onderling uitwisselen	

Statistische bijlage deelnemerspopulatie

1. Procentuele verdeling werkzame Nederlandse beroepsbevolking en ABP-actieven

Bij de actievenpopulatie van ABP is duidelijk van vergrijzing sprake. Zo bedraagt het procentuele aandeel van de laagste leeftijdsklasse minder dan de helft van het aandeel bij de Nederlandse beroepsbevolking.

Bij de tweede en de derde leeftijdsklasse is dit verschil ook aanwezig, maar minder groot.

Vooraf bij de vrouwen is het verschil klein.

Aan de andere kant van de leeftijdsverdeling zijn de twee hoogste leeftijdsklassen relatief sterk vertegenwoordigd bij de ABP-populatie vergeleken met de Nederlandse beroepsbevolking. Vooral bij de mannen is dit verschil opvallend.

De informatie over de werkzame Nederlandse beroepsbevolking is afkomstig van CBS Statline en heeft betrekking op de stand eind 2009.

2. Verloop van het aantal personen per categorie per geslacht

jaar	2009	2008	2007	2006	2005
actieven					
man	591.885	586.468	588.316	587.681	594.282
vrouw	561.575	546.443	533.170	518.159	507.996
totaal	1.153.460	1.132.911	1.121.486	1.105.840	1.102.278
invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen					
man	29.450	31.830	34.251	36.301	38.476
vrouw	36.774	38.521	40.223	41.596	43.369
totaal	66.224	70.351	74.474	77.897	81.845
flexibel pensioen					
man	53.176	59.323	64.099	67.572	67.924
vrouw	21.652	23.381	24.535	25.252	25.032
totaal	74.828	82.704	88.634	92.824	92.956
ouderdomspensioen					
man	276.197	265.611	256.469	249.152	242.792
vrouw	139.312	131.650	124.941	119.311	114.564
totaal	415.509	397.261	381.410	368.463	357.356
nabestaanden-/wezenpensioen					
man	22.084	21.242	20.228	19.566	18.678
vrouw	178.710	178.167	177.571	176.588	176.074
totaal	200.794	199.409	197.799	196.154	194.752

Bovenstaande tabel laat het verloop van de aantallen over de afgelopen vijf jaar zien.

De actieven zijn in 2009 met meer dan 20.000 personen toegenomen. Deze toename komt vooral bij de vrouwelijke actieven voor.

De arbeidsongeschikten evenals de vervroegd gepensioneerden laten een continue daling zien.

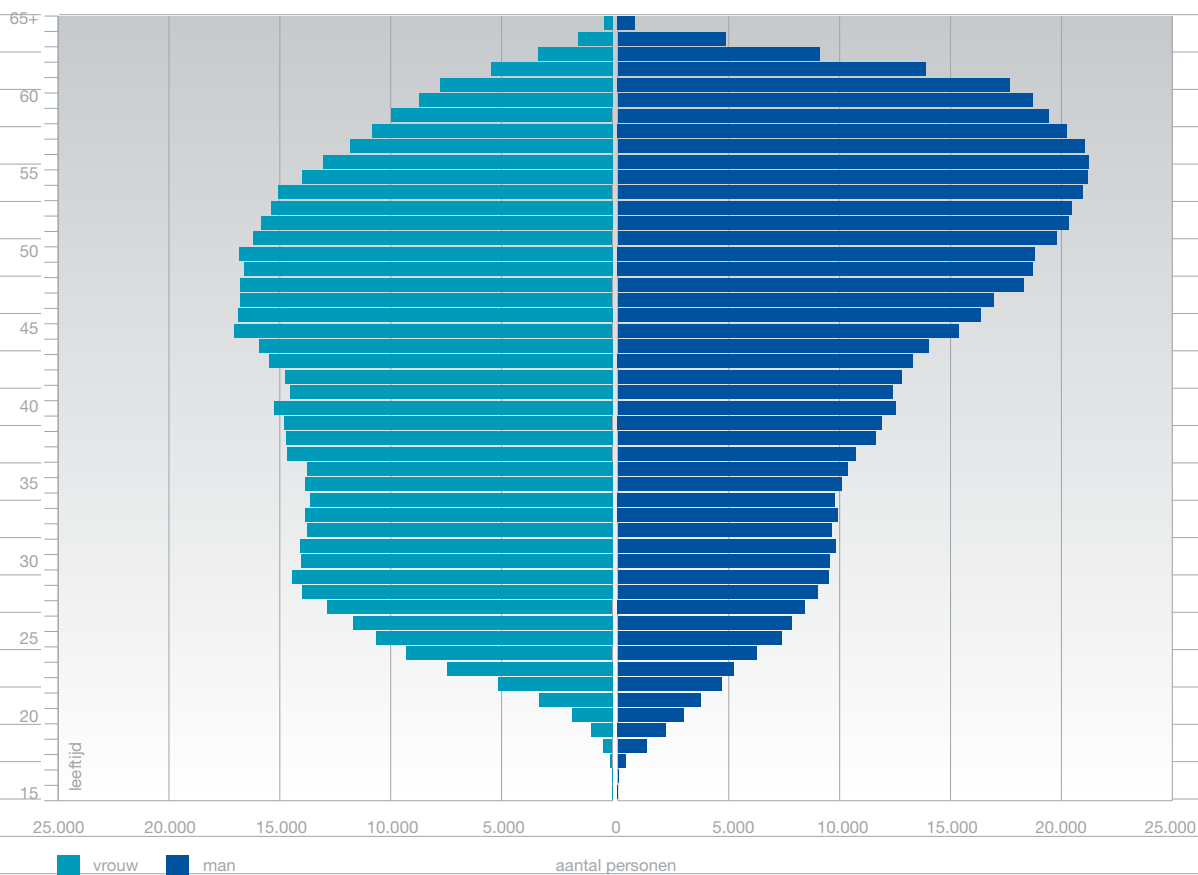
3. Index van de aantallen personen per categorie en geslacht ten opzichte van 2005

jaar	2009	2008	2007	2006	2005
actieven					
man	99,6	98,7	99,0	98,9	100
vrouw	110,5	107,6	105,0	102,0	100
totaal	104,6	102,8	101,7	100,3	100
invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen					
man	76,5	82,7	89,0	94,3	100
vrouw	84,8	88,8	92,7	95,9	100
totaal	80,9	86,0	91,0	95,2	100
flexibel pensioen					
man	78,3	87,3	94,4	99,5	100
vrouw	86,5	93,4	98,0	100,9	100
totaal	80,5	89,0	95,4	99,9	100
ouderdomspensioen					
man	113,8	109,4	105,6	102,6	100
vrouw	121,6	114,9	109,1	104,1	100
totaal	116,3	111,2	106,7	103,1	100
nabestaanden-/wezenpensioen					
man	118,2	113,7	108,3	104,8	100
vrouw	101,5	101,2	100,9	100,3	100
totaal	103,1	102,4	101,6	100,7	100

De aantallen personen zijn nu in een index uitgedrukt ten opzichte van het overeenkomstige aantal personen eind 2005.

Opvallend is de stijging in de afgelopen vijf jaar met meer dan 10 procent van de vrouwelijke actieven evenals de dalingen van bijna 20 procent bij het aantal personen met een invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen en het aantal personen met een flexibel pensioen.

4. Leeftijdsverdeling actieven ultimo 2009 - aantal personen

5. Verloop van het aantal actieven naar leeftijdsklasse en geslacht - aantal personen

	2009		2008		2007		2006		2005	
leeftijdsklasse	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
15-<25 jr	26.724	28.652	26.125	28.561	26.181	27.389	25.159	25.836	24.758	25.789
25-<35 jr	90.936	133.466	87.969	130.188	88.216	128.160	88.671	126.548	90.395	125.622
35-<45 jr	119.765	148.283	122.476	148.211	127.707	148.965	133.173	148.443	139.622	148.766
45-<55 jr	186.205	163.948	191.425	160.592	197.000	156.994	201.984	152.773	205.214	148.243
55-<60 jr	103.234	59.878	101.829	55.865	100.290	52.283	97.640	48.956	99.337	47.175
>=60 jr	65.021	27.348	56.644	23.026	48.922	19.379	41.054	15.603	34.956	12.401
totaal	591.885	561.575	586.468	546.443	588.316	533.170	587.681	518.159	594.282	507.996

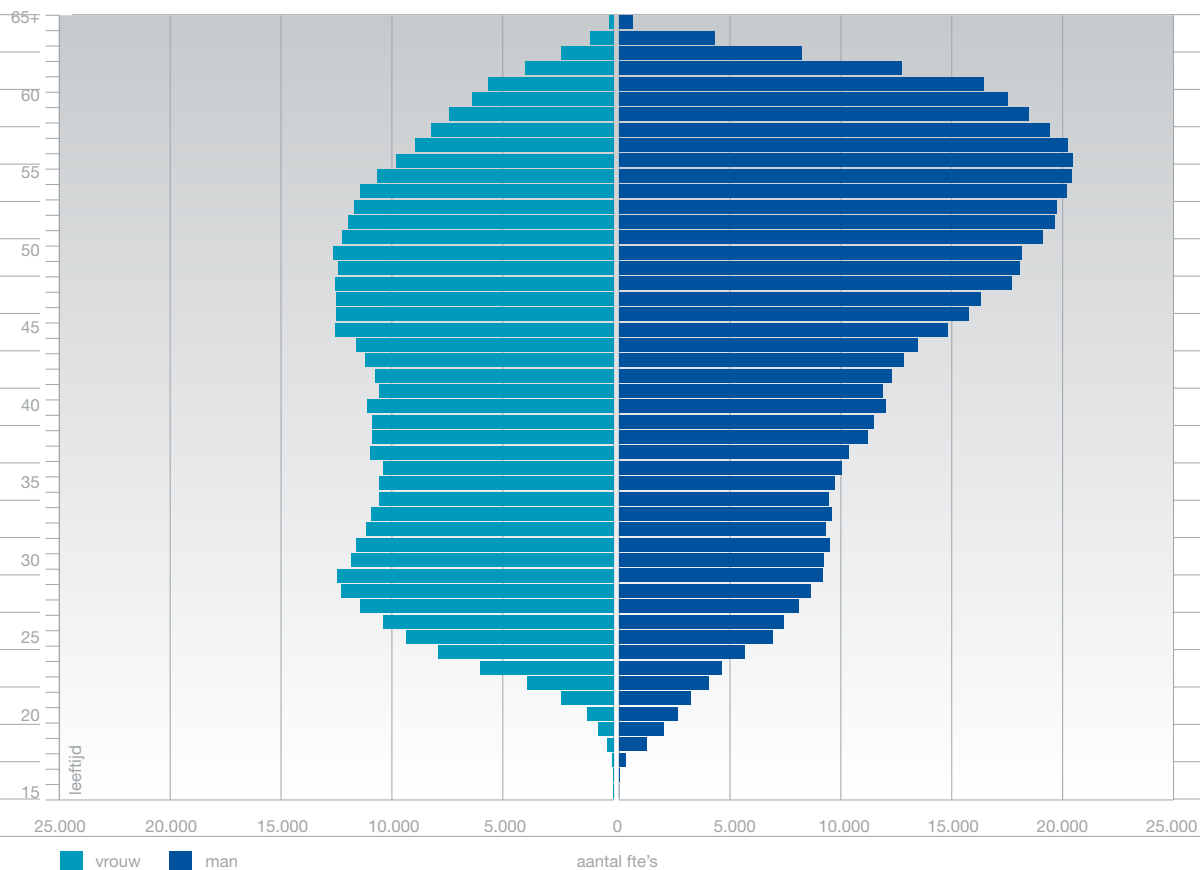
De klasse >= 60 jaar laat over de afgelopen vijf jaar een forse toename van de aantallen zien.

De mannen kennen een stijging van 86 procent cumulatief en de vrouwen zelfs 120 procent. Deze toename kent 2 oorzaken: mensen werken langer door (zie ook de stijging van de gemiddelde uittredeleeftijd in verband met vervroegde pensionering in grafiek 14); de grote na-oorlogse geboortegeneratie verschuiven naar deze leeftijdsklasse.

Gedurende de afgelopen jaren is het totaal aantal mannelijke actieven stabiel gebleven (een lichte afname met 0,4 procent), terwijl het totaal aantal vrouwen met 10,5 procent is toegenomen.

De man/vrouw-verhouding is dus veranderd. Ultimo 2009 is het aandeel mannen 51,3 procent tegen 53,9 procent ultimo 2005.

6. Leeftijdsverdeling actieven ultimo 2009 - aantal fte's

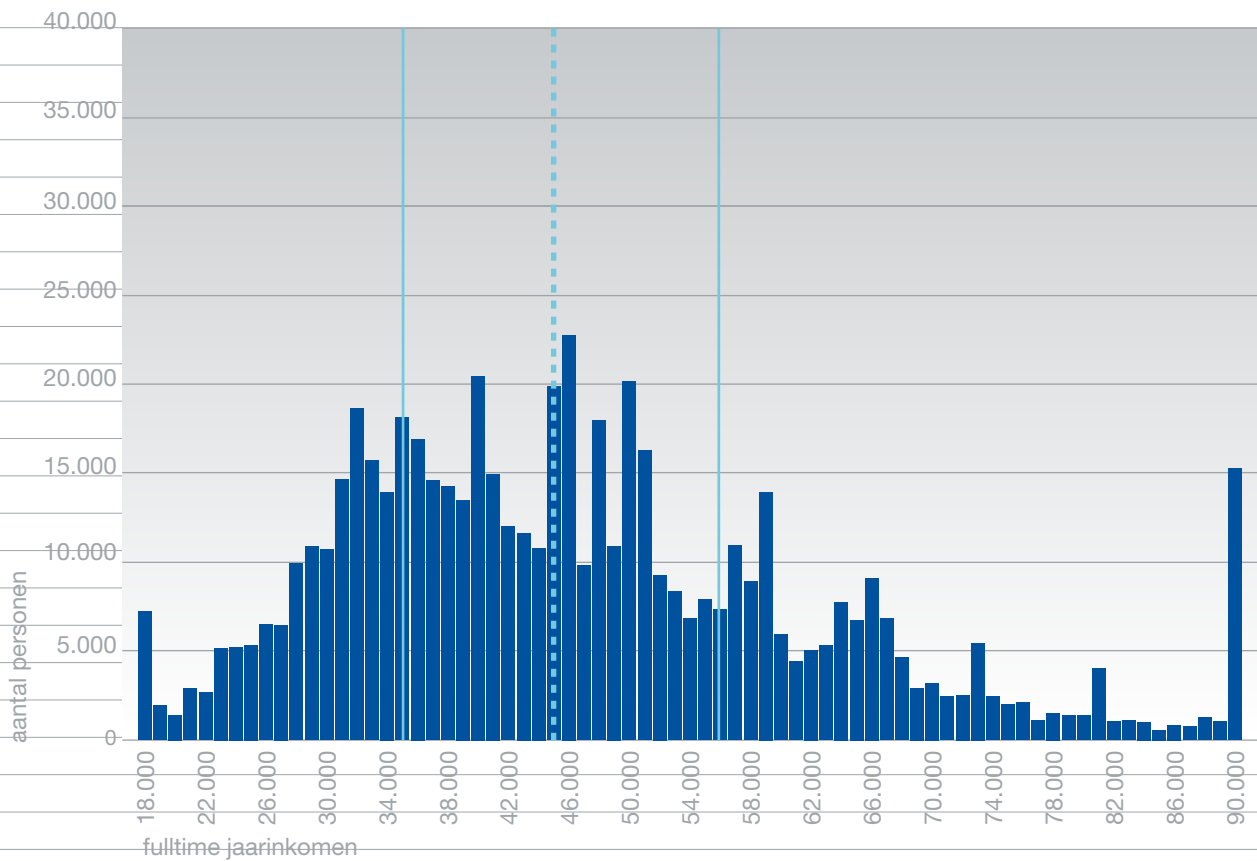

7. Verloop van het aantal actieven naar leeftijdsklasse en geslacht - aantal fulltime equivalenten

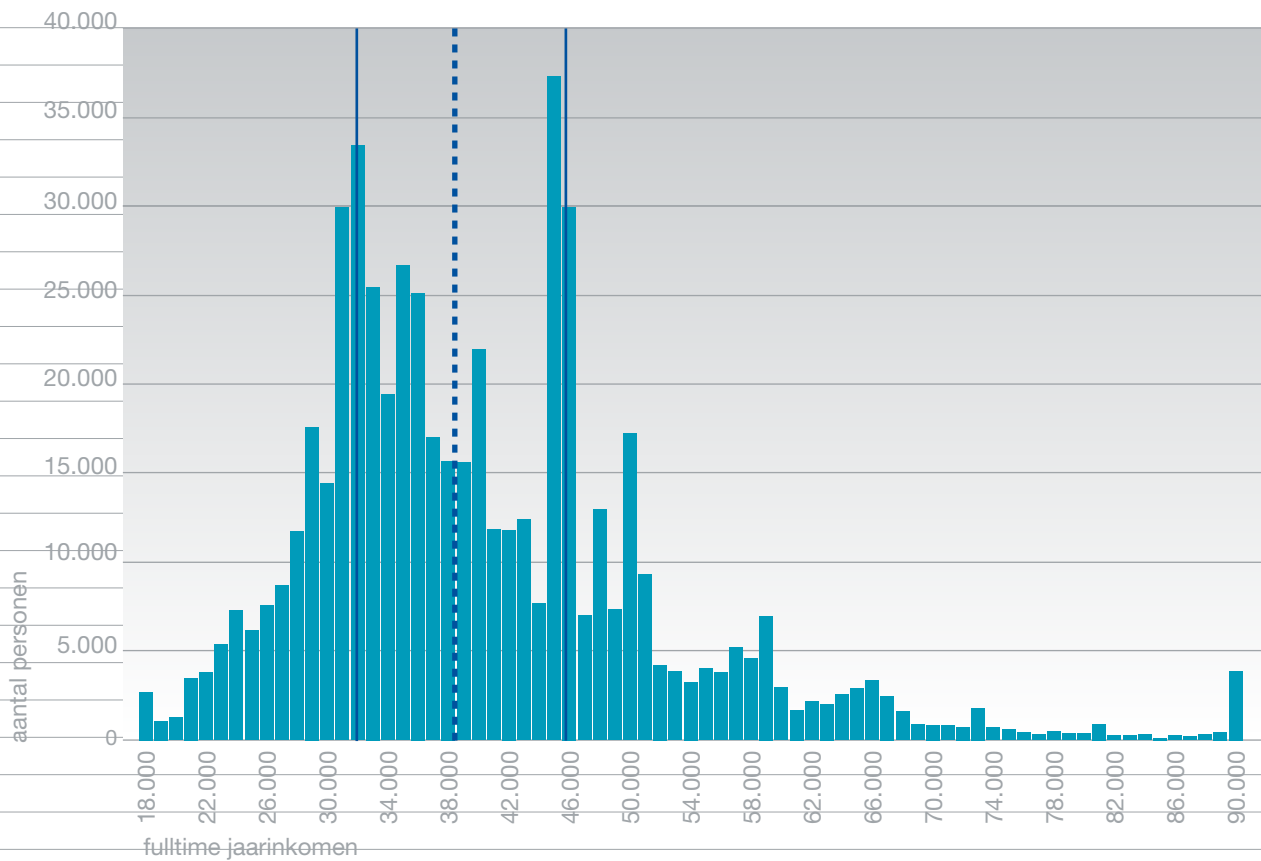
	2009		2008		2007		2006		2005	
lfkklasse	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
15-<25 jr	23.768	22.532	23.379	22.748	23.535	22.026	22.746	20.489	22.130	20.191
25-<35 jr	87.456	112.260	84.813	109.660	85.212	107.981	85.038	105.840	85.562	103.576
35-<45 jr	115.447	109.148	118.554	109.025	123.815	109.124	128.577	107.368	133.429	105.128
45-<55 jr	179.760	122.738	185.538	120.473	191.211	117.388	195.268	113.053	195.801	107.264
55-<60 jr	99.117	45.155	97.676	42.121	95.943	39.224	92.000	36.316	93.759	33.994
>=60 jr	59.981	19.765	51.046	16.723	43.746	13.945	34.516	11.034	30.074	7.899
totaal	565.529	431.598	561.006	420.750	563.462	409.688	558.145	394.100	560.755	378.052

Door de aantallen fulltime-equivalenten te delen door de aantallen personen, kan een gemiddeld fulltime-equivalent worden berekend. Dit gemiddelde fulltime-equivalent ultimo 2009 bedraagt voor de mannen 0,96, voor de vrouwen is dit 0,77. Het gemiddelde fulltime-equivalent voor het totaal is 0,86. Over de jaren heen zijn deze equivalenten vrij stabiel.

8a. Verdeling van de mannelijke actieven ultimo 2009 naar fulltime jaarinkomen, ingedeeld in kwartielen

8b. Verdeling van de vrouwelijke actieven ultimo 2009 naar fulltime jaarinkomen, ingedeeld in kwartielen

In de grafiek is de verdeling van de fulltime-jaarinkomens voor de vrouwen opgenomen. Ook de kwartielen zijn aangegeven. De middelste kwartielgrens, de mediaan, verdeelt de populatie in twee gelijke delen (zie de stippellijn).

De verdeling kent enkele pieken. Deze worden door concentraties van personen in bepaalde salarisschalen veroorzaakt. In de bovenstaande grafiek is dit goed te zien.

9. Gemiddelde opgebouwde diensttijd en aantal personen voor de actieven ultimo 2009

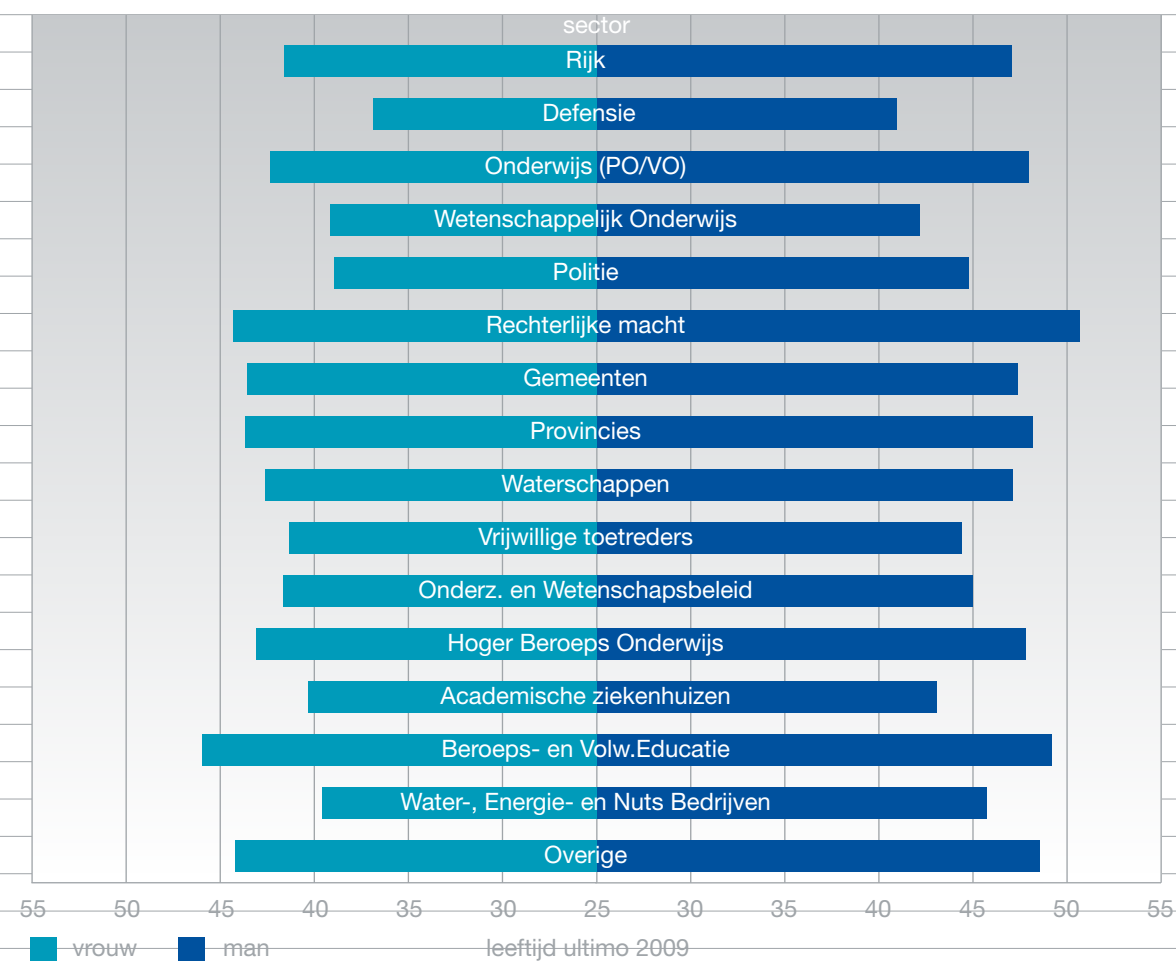
leeftijdsklasse	gemiddelde diensttijd			aantal personen		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
15-<20	0,93	0,63	0,84	3.844	1.497	5.341
20-<25	2,28	1,45	1,83	22.880	27.155	50.035
25-<30	3,99	3,56	3,73	42.209	63.842	106.051
30-<35	6,50	6,14	6,29	48.727	69.624	118.351
35-<40	9,60	8,14	8,77	54.714	72.009	126.723
40-<45	13,41	10,04	11,60	65.051	76.274	141.325
45-<50	19,52	13,14	16,36	85.766	84.373	170.139
50-<55	24,79	15,61	20,73	100.439	79.575	180.014
55-<60	29,78	17,43	25,24	103.234	59.878	163.112
>=60	32,54	18,57	28,40	65.021	27.348	92.369
totaal	19,08	10,59	14,95	591.885	561.575	1.153.460

Uit de tabel blijkt dat vrouwen aanzienlijk minder opgebouwde diensttijd kennen dan mannen. Dit wordt mogelijk veroorzaakt door het werken in deeltijd, dat relatief gezien vaker bij vrouwen dan bij mannen voorkomt, evenals onderbrekingen van de carrière vanwege gewijzigde gezinssamenstelling.

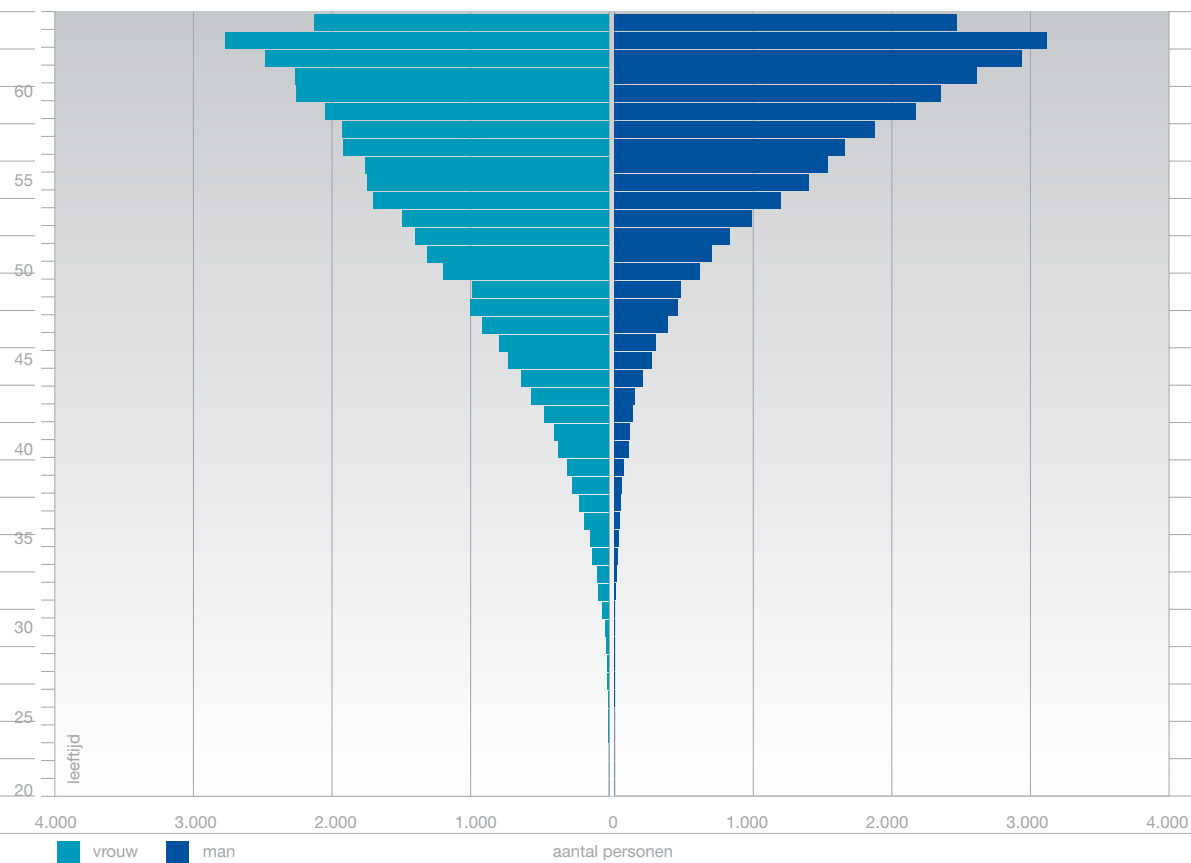
10. Actieven ultimo naar sector - aantal personen

sector	stand ultimo				
	2009	2008	2007	2006	2005
Rijk	142.447	141.869	139.782	137.167	134.707
Gemeenten	218.317	211.204	208.151	207.525	212.118
Provincies	15.104	14.776	15.042	15.302	15.457
Waterschappen	12.177	11.741	11.588	11.695	11.363
Defensie - burger	22.966	22.204	21.885	21.800	21.980
Defensie - militair	60.138	59.167	60.501	62.957	63.909
Politie	69.605	68.764	67.880	64.949	63.302
Rechterlijke macht	3.596	3.509	3.431	3.323	3.244
Onderwijs (PO/VO)	292.863	289.351	286.543	282.861	283.626
Wetenschappelijk Onderwijs	54.745	52.976	52.158	52.484	53.587
Onderz. en Wetenschapsbeleid	6.492	6.382	6.167	6.275	6.646
Hoger Beroeps Onderwijs	40.954	40.133	38.849	36.993	35.484
Academische ziekenhuizen	63.692	61.530	59.828	57.585	57.119
Beroeps- en Volw.Educatie	58.175	58.597	59.041	57.475	57.142
Water-, Energie- en Nuts Bedr.	37.477	34.455	29.891	26.527	20.427
Vrijwillige toetreders	38.687	36.609	36.663	36.061	36.377
Overige	16.025	19.644	24.086	24.861	25.790
totaal	1.153.460	1.132.911	1.121.486	1.105.840	1.102.278

11. Gemiddelde leeftijd actieven ultimo 2009 naar sector en geslacht

12. Leeftijdsverdeling personen met invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen ultimo 2009

Personen met een invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen komen vooral in de hogere leeftijdscategorieën voor. Verder komen bij de arbeidsongeschikten meer vrouwen dan mannen voor. Dit geldt vooral voor de lagere leeftijden. Vanaf 55 jaar zijn de mannen in de meerderheid.

Naar verwachting zal deze populatie in de komende jaren sterk afnemen vanwege de scheve leeftijdsopbouw en de strengere onderliggende WAO-eisen die aan nieuwe instroom zijn gesteld.

13a. Verloop van het aantal personen met invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen naar leeftijdsklasse en geslacht

leeftijdsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
15-<25 jr	0	1	0	4	2	7	2	8	2	20
25-<35 jr	75	398	97	485	114	619	141	758	176	962
35-<45 jr	947	3.515	1.141	3.982	1.341	4.466	1.571	4.977	1.899	5.723
45-<55 jr	6.250	11.533	7.198	12.308	8.215	12.964	9.095	13.561	10.165	14.263
>=55 jr	22.178	21.327	23.394	21.742	24.579	22.167	25.492	22.292	26.234	22.401
totaal	29.450	36.774	31.830	38.521	34.251	40.223	36.301	41.596	38.476	43.369

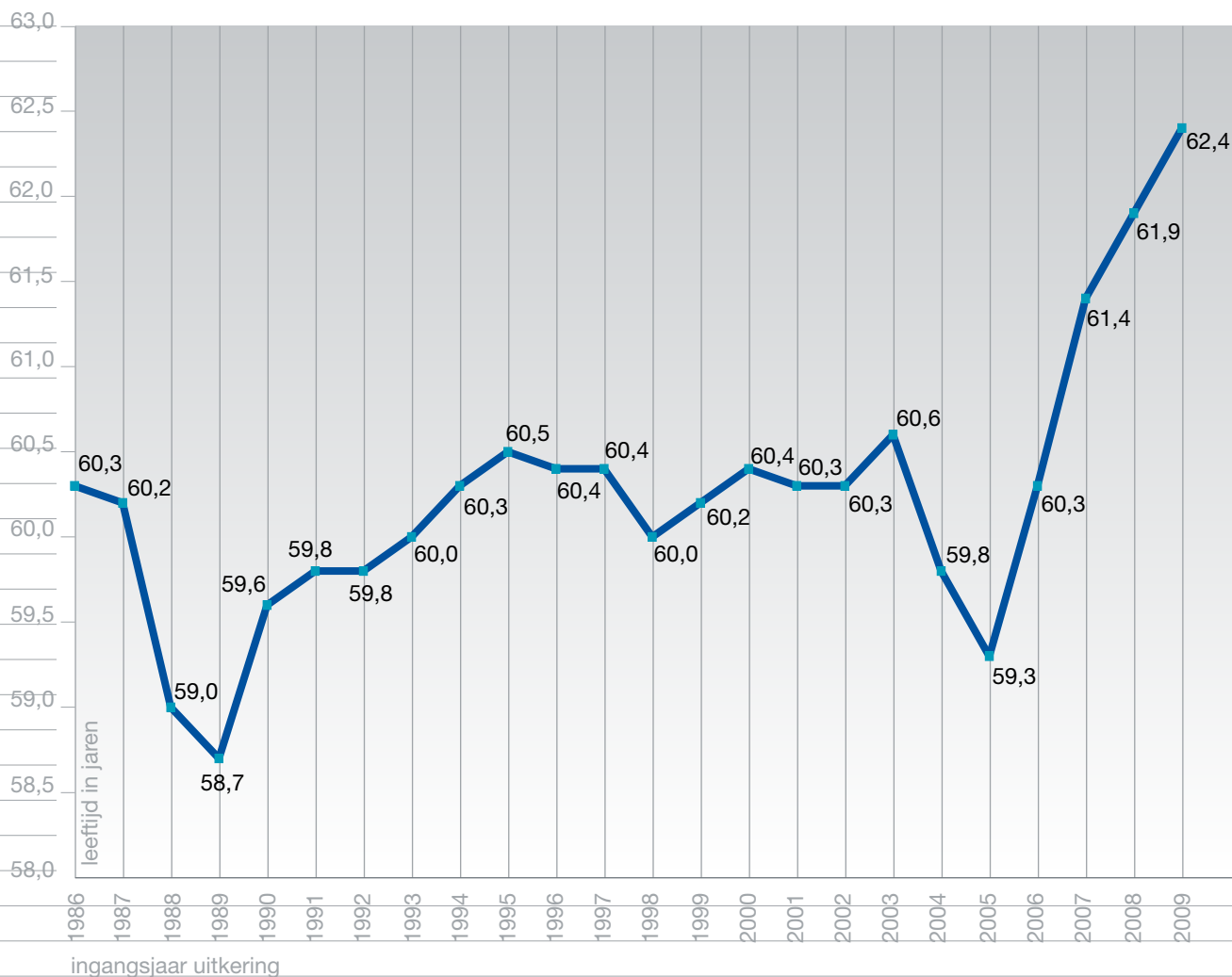
13b. Verloop van het aantal personen met invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen naar uitkeringsklasse (* € 1.000) en geslacht

uitkeringsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
<2,5	10.332	20.056	10.312	20.529	12.654	23.445	15.141	26.094	15.246	26.467
2,5-<5	6.775	8.404	7.645	9.154	8.338	9.497	8.044	8.843	8.974	9.742
5-<7,5	4.256	4.323	4.539	4.559	4.629	4.006	4.565	3.651	5.003	3.958
7,5-<10	2.513	1.926	2.826	2.060	2.698	1.579	2.711	1.426	2.871	1.526
10-<20	4.505	1.842	5.255	1.970	4.897	1.513	4.832	1.414	5.289	1.499
>=20	1.069	223	1.253	249	1.035	183	1.008	168	1.093	177
totaal	29.450	36.774	31.830	38.521	34.251	40.223	36.301	41.596	38.476	43.369

Het invaliditeits-/arbeidsongeschiktheidspensioen kent een sterke concentratie in de lagere uitkeringsklassen. Hier speelt het aanvullende karakter van de uitkering een rol.

De uitkering vult de WAO/WIA aan. Vanaf 2007 is naast het IP/HPT ook het AAOP (ABP arbeidsongeschiktheidspensioen) in de cijfers opgenomen (ultimo 2009 gaat het om 2.665 personen).

14. Gemiddelde leeftijd bij vervroegd uittreden

Vóór 1997 heeft vervroegde uittreding alleen betrekking op VUT. Vanaf 1 april 1997 is de regeling door FPU vervangen. Daardoor is in de jaren na 1997 de gemiddelde leeftijd bij vervroegde uittreding toegenomen.

In 1988 en 1989 hebben maatregelen om deeltijduitstroom in de sector onderwijs te bevorderen een verlagende invloed op de gemiddelde uittreeleeftijd. Dit betreft de zogenaamde DOP-regeling.

In het FPU-tijdperk vallen de jaren 2004 en 2005 op door een daling van de uittreeleeftijd. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat veel werkgevers regelingen hebben getroffen om ouderen te laten uitstromen, anticiperend op het kabinetsbeleid om werknemers langer te laten doorwerken. De effecten van de gewijzigde regelgeving komen duidelijk in de stijging van de gemiddelde uittreeleeftijd na 2005 tot uiting.

15a. Verloop van het aantal personen met fp naar leeftijd en geslacht

leeftijd	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
ultimo										
55	0	0	0	0	0	0	0	0	1.640	655
56	0	0	0	0	0	0	1.793	712	2.245	899
57	0	0	0	0	1.785	710	2.916	1.205	3.149	1.261
58	0	0	1.777	707	3.111	1.389	3.981	1.595	5.430	1.990
59	1.775	703	3.405	1.629	4.231	1.831	6.323	2.403	7.078	2.778
60	4.718	2.059	5.667	2.266	7.813	2.771	9.287	3.264	6.263	2.270
61	6.430	2.692	8.964	3.454	11.494	4.367	8.432	3.170	9.803	3.546
62	11.200	4.594	14.469	5.719	10.461	3.996	11.524	4.250	11.326	4.175
63	16.165	6.540	11.484	4.468	12.274	4.592	11.945	4.478	10.584	3.868
64	11.751	4.638	12.448	4.709	11.977	4.542	10.628	3.899	9.608	3.340
65	1.137	426	1.109	429	953	337	743	276	798	250
totaal	53.176	21.652	59.323	23.381	64.099	24.535	67.572	25.252	67.924	25.032

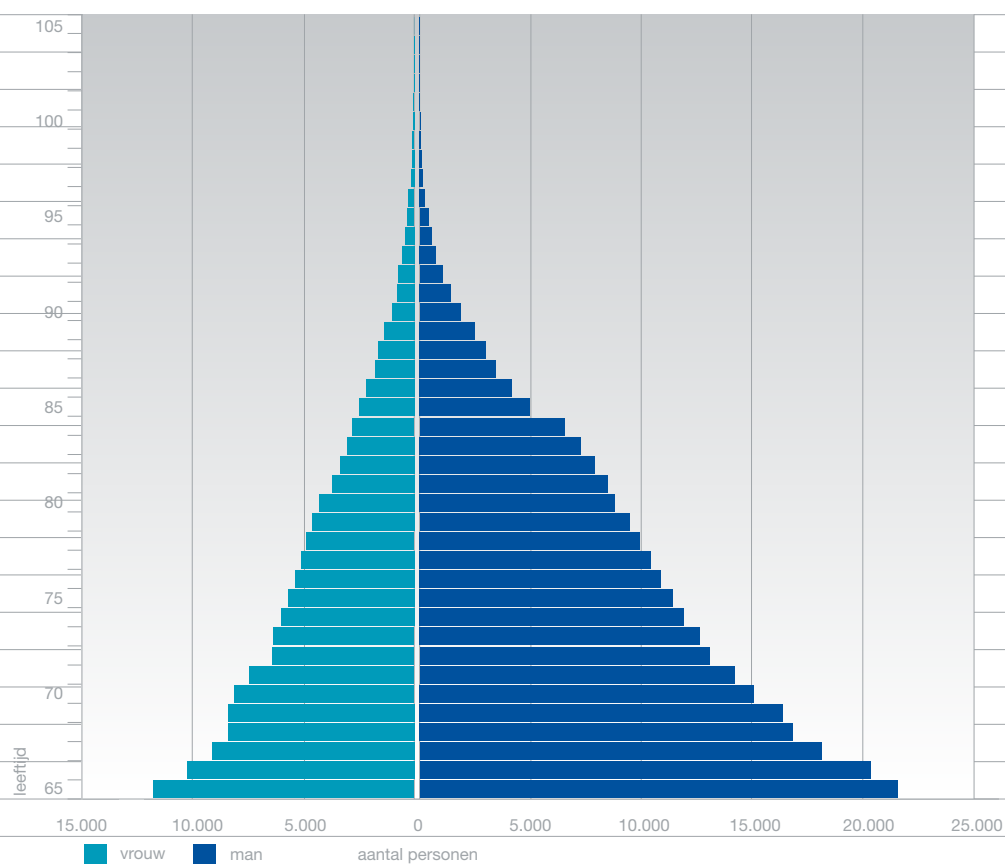
Omdat ouderdomspensioen op de eerste van de maand volgend op het bereiken van de 65-jarige leeftijd ingaat, komt een kleine groep FPU'ers van 65 jaar voor.

15b. Verloop van het aantal personen met fp naar uitkeringsklasse (* € 1.000) en geslacht

uitkeringsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
<5	2.504	2.998	2.666	3.367	2.935	3.927	3.094	4.241	2.837	4.341
5 -<10	5.873	4.464	6.282	4.839	7.276	5.283	7.924	5.496	7.519	5.554
10-<20	9.992	5.939	10.381	6.357	10.739	6.698	10.878	7.015	11.221	7.231
20-<30	10.056	3.758	11.528	4.071	13.903	4.297	15.970	4.580	17.476	4.483
30-<40	9.775	2.419	11.364	2.720	12.590	2.657	13.153	2.416	13.215	2.144
>=40	14.976	2.074	17.102	2.027	16.656	1.673	16.553	1.504	15.656	1.279
totaal	53.176	21.652	59.323	23.381	64.099	24.535	67.572	25.252	67.924	25.032

De uitkering aan de vervroegd gepensioneerden is van een andere aard dan de andere uitkeringen.
Dit is namelijk een inkomensvervangende uitkering.

16. Leeftijdverdeling ouderdomsgepensioneerden ultimo 2009

De populatie ouderdomsgepensioneerden bestaat voor het grootste deel uit mannen, ruim tweemaal zoveel als vrouwen. In de hoogste leeftijden neemt echter het aandeel vrouwen toe. Dit wordt door de hogere levensverwachting van vrouwen veroorzaakt.

17a. Verloop van het aantal personen met ouderdomspensioen naar leeftijdsklasse en geslacht

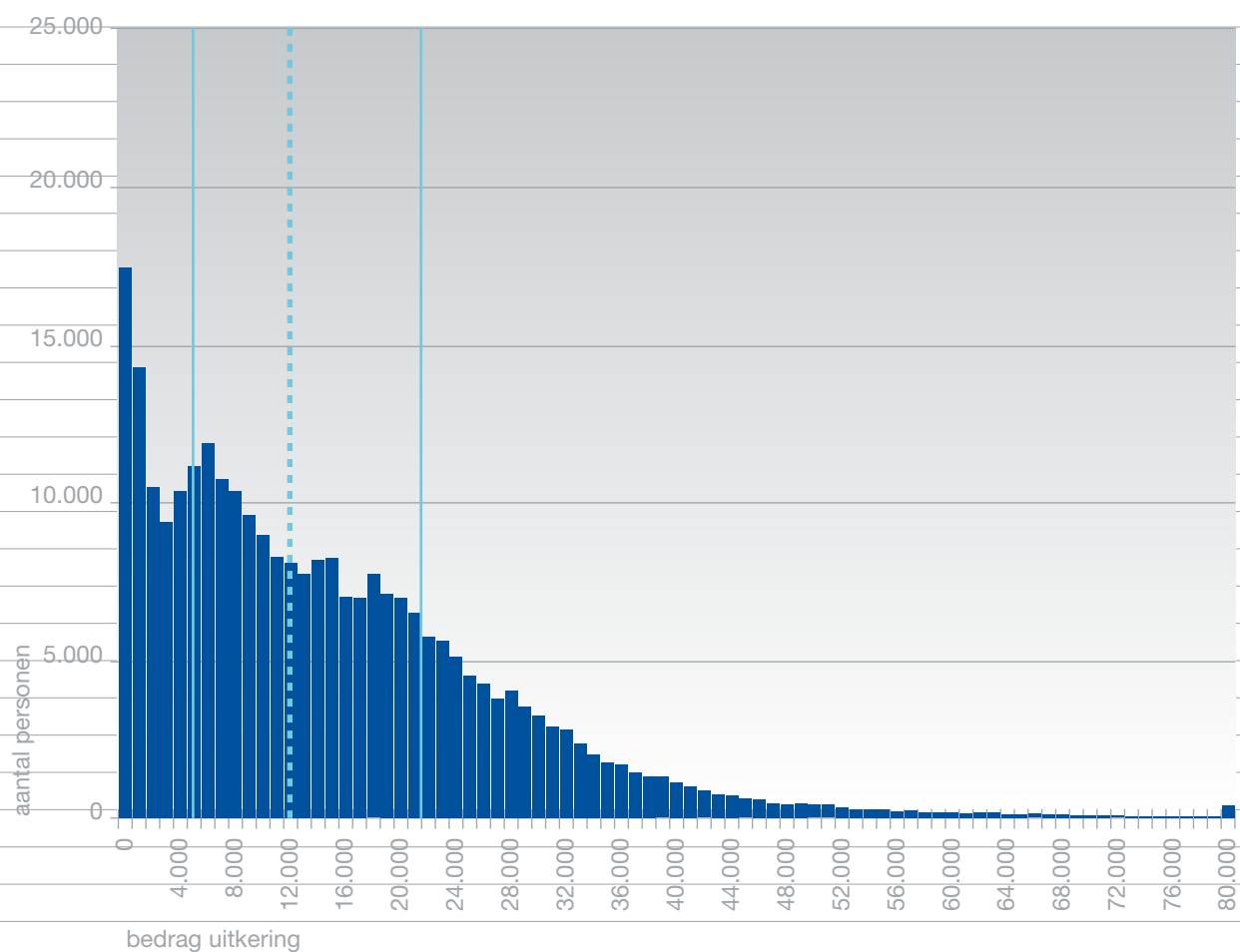
leeftijdsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
65-<70 jr	93.331	47.993	87.255	44.667	82.076	41.796	77.999	39.225	75.177	37.595
70-<75 jr	67.018	34.325	64.907	32.371	63.243	30.783	62.471	29.892	61.743	29.001
75-<80 jr	52.180	25.685	51.937	24.891	52.149	23.915	52.474	22.981	52.918	21.876
80-<85 jr	39.058	17.213	38.267	16.297	36.839	15.649	34.948	14.867	32.884	14.322
85-<90 jr	18.061	9.471	17.159	8.875	16.493	8.303	16.002	8.036	15.170	7.643
90-<95 jr	5.532	3.560	5.225	3.481	4.890	3.489	4.533	3.353	4.253	3.228
95-<100 jr	937	934	806	949	733	914	685	877	605	817
>=100 jr	80	131	55	119	46	92	40	80	42	82
totaal	276.197	139.312	265.611	131.650	256.469	124.941	249.152	119.311	242.792	114.564

17b. Verloop van het aantal personen met ouderdomspensioen naar uitkeringsklasse (* € 1.000) en geslacht

uitkeringsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
<5	61.854	78.411	60.675	74.761	62.238	72.674	63.207	70.568	63.015	68.027
5-<10	53.624	25.941	53.276	24.333	54.111	23.128	54.551	22.150	54.253	21.136
10-<20	78.153	25.788	74.968	24.190	73.513	22.340	71.963	20.781	69.512	19.926
20-<30	49.945	7.232	46.611	6.630	41.978	5.441	38.273	4.701	36.056	4.417
30-<40	20.768	1.494	19.205	1.375	16.040	1.096	13.924	904	13.122	873
>=40	11.853	446	10.876	361	8.589	262	7.234	207	6.834	185
totaal	276.197	139.312	265.611	131.650	256.469	124.941	249.152	119.311	242.792	114.564

Het uitkeringsbedrag waarop de klasse-indeling is gebaseerd, betreft alleen het aanvullende pensioen (het zogenoemde tweede-pijlerpensioen). De AOW-uitkering is niet meegenomen.

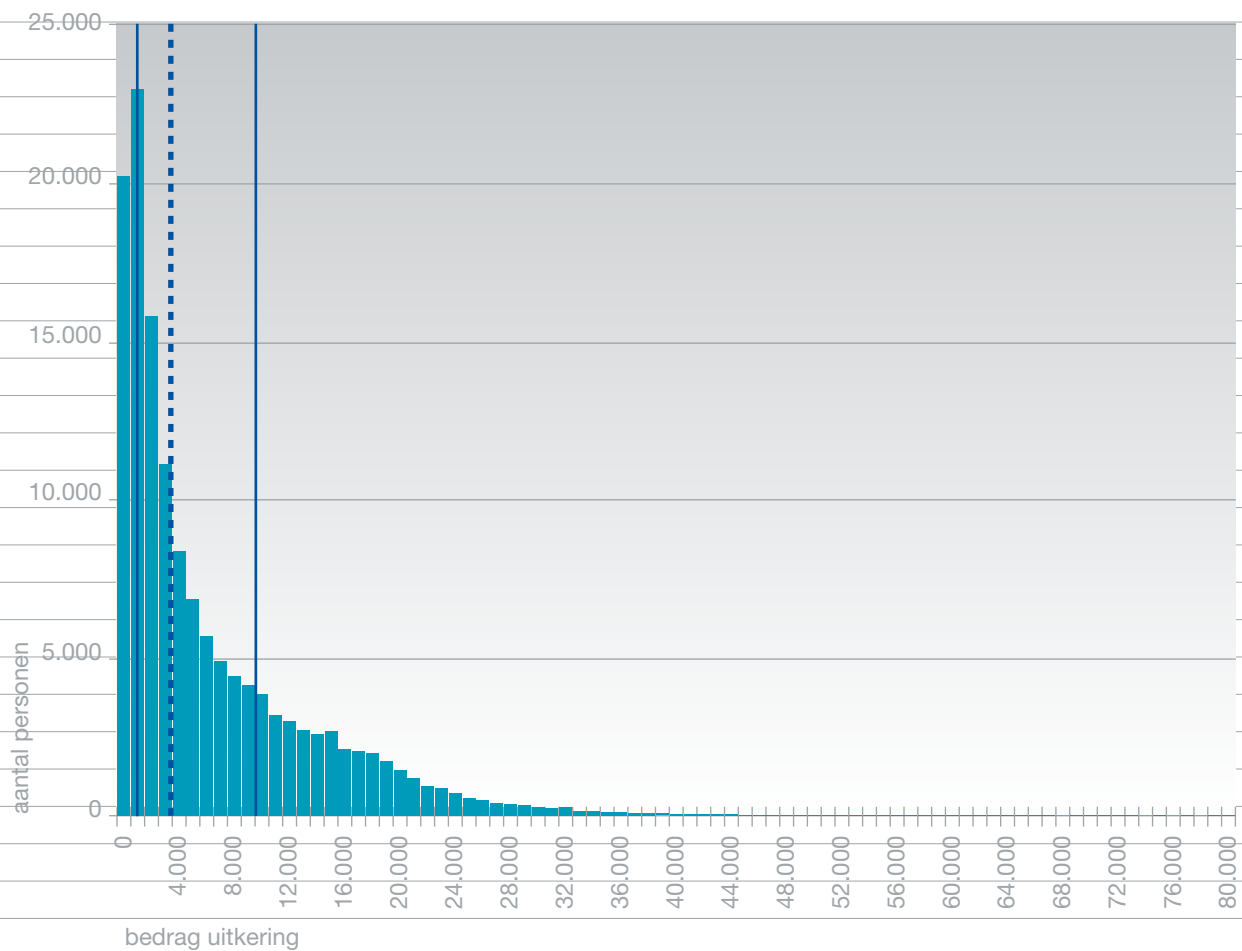
18a. Verdeling van de mannelijke ouderdomsgepensioneerden ultimo 2009 naar uitkeringsbedrag, ingedeeld in kwartielen

De uitkeringsverdeling heeft een ander karakter dan de inkomensverdeling bij de actieven, omdat dit het tweede-pijlerpensioen betreft. Het pensioen vormt een aanvulling op de AOW.

Vanwege de scheefheid van de verdeling worden de kwartielen steeds breder. De mediaan (tweede kwartielgrens) ligt voor de mannen bij circa € 12.600 (zie stippellijnen). De mediaan voor de hele populatie bedraagt € 9.100 per jaar.

18b. Verdeling van de vrouwelijke ouderdomsgepensioneerden ultimo 2009 naar uitkeringsbedrag, ingedeeld in kwartielen

De uitkeringsverdeling voor de vrouwelijke ouderdomsgepensioneerden is veel meer in de lagere uitkeringsklassen geconcentreerd dan voor de mannen. Het gaat hier immers om een oudere generatie werkenden waarbij het niet vanzelfsprekend was dat ook de vrouw een betaalde baan had.

Vanwege de scheefheid van de verdeling worden de kwartielen steeds breder. De mediaan (tweede kwartielgrens) ligt voor de vrouwen bij € 4.000 (zie stippellijnen). De mediaan voor de hele populatie bedraagt € 9.100 per jaar.

19a. Verloop van het aantal personen met nabestaanden-/wezenpensioen naar leeftijdsklasse en geslacht

leeftijdsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
0-<10	484	500	503	546	516	558	559	572	602	562
10-<20	3.980	3.607	4.009	3.676	4.037	3.734	4.153	3.851	4.108	3.873
20-<30	837	839	865	859	818	794	826	806	809	785
30-<40	139	435	162	455	169	480	171	497	171	536
40-<50	1.000	3.165	1.039	3.352	1.104	3.607	1.160	3.836	1.177	4.030
50-<60	3.821	13.341	3.679	13.678	3.533	13.979	3.452	14.430	3.346	14.885
60-<70	4.873	30.260	4.524	29.807	4.121	29.185	3.700	28.571	3.260	27.828
70-<80	4.159	51.572	3.902	52.426	3.613	53.745	3.448	54.605	3.262	55.697
80-<90	2.471	60.675	2.245	59.641	2.039	58.326	1.840	57.017	1.706	55.933
90-<100	315	13.999	310	13.461	274	12.900	251	12.171	232	11.729
>=100	5	317	4	266	4	263	6	232	5	216
totaal	22.084	178.710	21.242	178.167	20.228	177.571	19.566	176.588	18.678	176.074

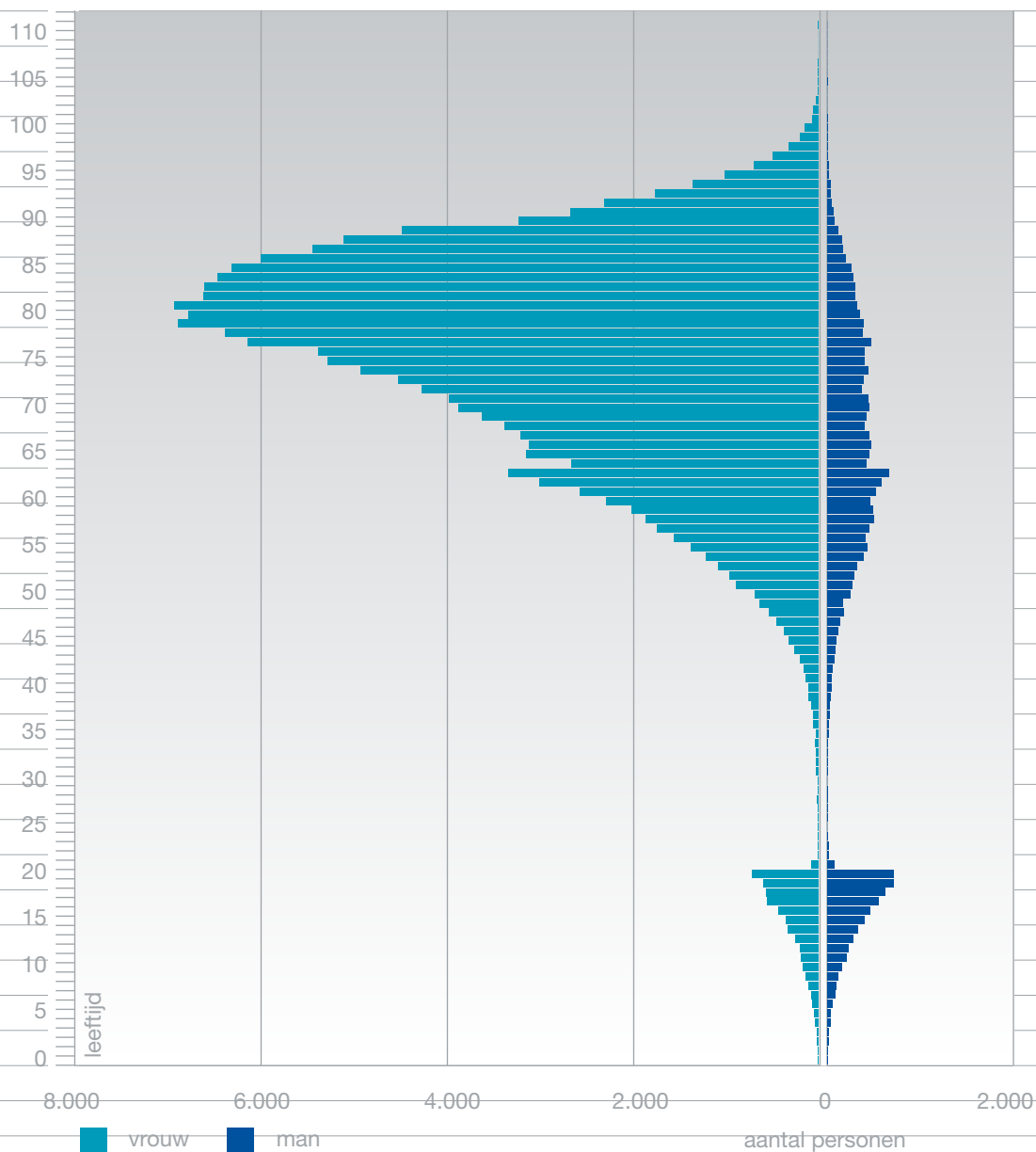
De hogere leeftijdsverwachting van de bevolking komt in de toename van de aantallen personen in de hoogste leeftijdsklassen naar voren.

19b. Verloop van het aantal personen met nabestaanden-/wezenpensioen naar uitkeringsklasse (* € 1.000) en geslacht

uitkeringsklasse	2009		2008		2007		2006		2005	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
<2,5	11.210	37.004	10.905	37.266	10.778	39.133	10.785	40.490	10.361	40.926
2,5-<5	4.834	37.798	4.679	38.145	4.423	39.288	4.205	40.604	4.036	40.811
5-<7,5	3.373	45.029	3.170	45.038	2.892	45.249	2.706	44.720	2.580	44.559
7,5-<10	1.427	26.844	1.357	26.487	1.217	25.590	1.096	24.675	1.007	24.301
10-<20	728	14.645	660	14.321	553	13.909	489	13.207	437	12.987
>=20	512	17.390	471	16.910	365	14.402	285	12.892	257	12.490
totaal	22.084	178.710	21.242	178.167	20.228	177.571	19.566	176.588	18.678	176.074

Vanwege concentratie in de lagere uitkeringsklasse is de klasse-indeling anders dan bij de ouderdomspensioenen.

20. Leeftijdverdeling nabestaanden- en wezengepensioneerden ultimo 2009

Van de personen met nabestaandenpensioen is 90 procent vrouw. Enerzijds komt dit doordat van de oudere generaties de man meestal kostwinner was, anderzijds bestaat het weduwnaarspensioen pas sinds 1989. Voorts worden vrouwen gemiddeld ouder dan mannen, waardoor het weinig voorkomt dat mannen een nabestaandenpensioen genieten.

Voor de wezen geldt dat het aandeel mannen ongeveer even groot is als dat van de vrouwen. Omdat het wezenpensioen op de eerste van de maand na het bereiken van de 21-jarige leeftijd eindigt, komt er een klein aantal wezenpensioenen van 21 jaar voor.

Uitgave

ABP

Postbus 4874, 6401 JP Heerlen

Oude Lindestraat 70, 6411 EJ Heerlen

Telefoon (045) 5792911

Fax (045) 5792194

E-mail: communicatie@abp.nl

Fotoverantwoording:

Jan Bouwman/ANP Photo (Een goede communicatie)

Tineke Dijkstra/Hollandse Hoogte (Inzet en inleven)

Maarten Hartman/Hollandse Hoogte (Duidelijke afspraken)

Rick Nederstigt/ANP Photo (Praktische oplossingen)

Robin Utrecht/ANP Photo (Betrouwbare informatie)

(Deskundigheid en openheid)

Beeldresearch:

LaVerbe, Nijmegen

Druk- en bindwerk

Roto Smeets GrafiServices Eindhoven

Heerlen, 2010 ABP

